

**TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLERİN
EKONOMİK VE EKONOMİK
OLMAYAN BELİRLEYİCİLERİ (2008-2014)**

Can Ozan TUNCER

**Doktora Tezi
İktisat Politikası Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU
2016
Her Hakkı Saklıdır**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI

Can Ozan TUNCER

**TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇLERİN EKONOMİK VE EKONOMİK OLMAYAN
BELİRLEYİCİLERİ (2008-2014)**

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU

ERZURUM – 2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

26/07/2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " **TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLERİN EKONOMİK VE EKONOMİK OLMAYAN BELİRLEYİCİLERİ (2008-2014)** " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

26/07/2016

Can Ozan TUNCER

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yard.Doç.Dr.Hayati AKSU danışmanlığında, Can Ozan TUNCER tarafından hazırlanan bu çalışma, 26 / 07 / 2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof.Dr.Kerem KARABULUT

İmza:

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Erkan TOKUCU

İmza:

Jüri Üyesi : Yard.Doç.Dr.Serap BEDİR

İmza:

Jüri Üyesi : Yard.Doç.Dr. O.Berna İPEKTEN

İmza:

Jüri Üyesi : Yard.Doç.Dr.Hayati AKSU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / / 2016

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM GÖÇ TEORİLERİ

1.1. GÖÇ KAVRAMI	2
1.1.1. Göç Türleri	5
1.1.1.1. İç Göç.....	6
1.1.1.2. Dış/Uluslararası Göç.....	7
1.1.2. Göç Teorileri	11
1.1.3. İç Göç'e İlişkin Ampirik Çalışmalar	21

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE GÖÇ

2.1. VERİLERLE TÜRKİYE'DEKİ İÇ GÖÇ HAREKETLERİNE BAKIŞ	31
2.2. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLERİN İKTİSADİ NEDENLERİ VE ETKİLERİ	44
2.2.1. Makroekonomik Faktörler.....	49
2.2.1.1. Küreselleşme ve Dışa Açılma.....	51
2.2.1.2. Tasarruf ve Yatırımlar	54
2.2.2. Mikroekonomik Faktörler	56
2.2.2.1. Sanayileşme ve Bölgesel Farklılıklar	61
2.2.2.2. Kentleşme	63
2.2.2.3. Altyapı Farklılıkları	63
2.2.2.4. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri	66

2.2.2.5. Konut Yetersizliği.....	67
2.2.2.6. Tarım ve Hayvancılık Sektörü.....	69
2.3. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇLERİN İKTİSADİ OLMAYAN NEDENLERİ VE ETKİLERİ.....	73
2.3.1. Politik Nedenler.....	73
2.3.1.1. Doğu Bölgelerinde Terör Sorunu	79
2.3.1.2. Doğu-Batı, Kent-Kırsal Arasında Siyasi ve Sosyal Kutuplaşma.....	85
2.3.2. Sosyal Nedenler.....	88
2.3.3. Coğrafi Faktörler – Doğu ve Batı Arasında Farklılıklar	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERİ SETİ, UYGULAMA ve BULGULAR

3.1. VERİ SETİ.....	99
3.2. YÖNTEM.....	103
3.2.1. Panel veri.....	103
3.2.1.1. Panel verinin analizlerde sağladığı faydalar	104
3.2.1.2. Panel veri kullanmanın dezavantajları.....	105
3.3. UYGULAMA.....	105
3.3.1. Uygulamanın Çerçevesi.....	105
3.3.2. Modellere İlişkin İktisadi Beklentilerin Oluşturulması.....	108
3.4. BULGULAR.....	112
3.4.1. Verilen Göçün Ekonomik Modeli (Model-1) Bulguları.....	112
3.4.2. Verilen Göçün Ekonomik-Sosyal Modeli (Model-2) Bulguları.....	117
3.4.3. Alınan Göçün Ekonomik Modeli (Model-3) Bulguları.....	123
3.4.4. Alınan Göçün Ekonomik-Sosyal Modeli (Model-4) Bulguları.....	128
3.4.5. Net Göçün Ekonomik Modeli (Model-5) Bulguları.....	134
3.4.6. Net Göçün Ekonomik-Sosyal Modeli (Model-6) Bulguları.....	139
3.4.7. Verilen Göç, Alınan Göç ve Net Göç Hızı Model Bulgularının Değerlendirilmesi	144
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	147
KAYNAKÇA	150
ÖZGEÇMİŞ.....	172

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLERİN EKONOMİK VE EKONOMİK
OLMAYAN BELİRLEYİCİLERİ (2008-2014)

Can Ozan TUNCER

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU

2016, 172 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Kerem KARABULUT

Doç. Dr. Erkan TOKUCU

Yrd. Doç. Dr. Serap BEDİR

Yrd. Doç. Dr. Berna İPEKTEN

Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU

Günümüzde iç göç hareketleri gelişmekte olan her ekonomi için ihtiyaç duyulan işgücü kaynağının kullanımında etkili bir süreç olmakla birlikte öncesi ve sonrasındaki ekonomik ve sosyal boyutuyla politika boyutunda çözümler geliştirilmesi gereken bir sorun haline almıştır. Durum Türkiye için de geçerli olup, iktisadi nedenlerle doğu-batı arasındaki sanayileşme sürecinin aynı hızda gerçekleşmemesi ve bölgesel kalkınmanın dengeli gerçekleşmemesinden ticaret ve ekonomik avantajları olan bölgeler diğer bölgelere göre daha hızlı ve fazla gelişme göstermiştir. 1940 sonrası doğu-batı ve kırsal-kent arasında, iç göç hareketi yoğun olarak gerçekleşirken bu durum beraberinde çarpık kentleşme gibi sorunları da getirmiştir. 1980 sonrası ise doğu bölgelerinde güvenlik ve siyasi sorunların iç göç hareketini olağanüstü bir şekilde etkilediği görülmektedir. Ancak 2000 sonrası iç göç hareketinin meydana gelen gelişmeler sonucu değiştiği varsayılmaktadır. 2000 sonrası ekonomideki gelişmeler ve siyasi istikrarın sağlanmasının iç göç hareketine olan etkisini anlamak için de bu çalışmada 2008-2014 dönemi incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları göstermektedir ki; iktisadi değişkenlerin iç göç hareketleri üzerinde etkisi devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İç göç, Net Göç Hızı, Göç Teorileri, Göç Kararı, İller Arası Göç, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****ECONOMICAL AND NON-ECONOMICAL INDICATORS OF THE
INTERNAL MIGRATION IN TURKEY (2008-2014)****Can Ozan TUNCER****Advisor: Assist. Prof. Dr. Hayati AKSU****2016, Page: 172****Jury: Prof. Dr. Kerem KARABULUT****Assoc. Prof.Dr. Erkan TOKUCU****Assist. Prof. Dr. Serap BEDİR****Assist. Prof. Dr. Berna İPEKTEN****Assist. Prof. Dr. Hayati AKSU**

Internal migration has been a central problem for all developing economies, the most important part of which has been the organization and direction of labor resources. This situation is also valid for Turkey. Due to financial and structural economic reasons the development between East and West in Turkey has not been the same; regional development has not been even and there has been a resultant imbalance with the West enjoying a structural, economic and trade advantage over other parts of the country. Consequently, there has been significant migration to the urban and industrial centers in the West, especially after 1940. After 1980 in the Eastern regions, security and political issues had a negative impact on internal migration accelerating the process. Political developments after 2000 changed the forces affecting internal migration further. This work will describe how political and economic developments between 2008 and 2014 affected internal migration and will try to evaluate the impact of more balanced urbanization and to assess if it speeds up migration or not.

Key Words: Internal Migration, Net Migration Rate, Migration Decision, Migration Systems, Panel Data Analysis.

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
IDP	: Ülke İçinde Yerlerinden Olmuş Kişiler
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
NGH	: Net Göç Hızı
REM	: Rassal Etkiler Modeli
SEM	: Sabit Etkiler Modeli
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Farklı Disiplinlerde Göç Kararında Etkili Faktörler	3
Tablo 1.2. Göç Teorileri Entegrasyon Modeli	20
Tablo 1.3. İç Göç Çalışmalarına İlişkin Ekonomik Değişkenleri İçeren Seçilmiş Literatür	22
Tablo 2.1. 1927 – 2014 Türkiye Nüfusu	26
Tablo 2.2. Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) Bölgesi Net Göç Hızları (%).....	28
Tablo 2.3. 1975-2000 Yerleşim Yeri Göç Hareketleri	31
Tablo 2.4. 1995-2000 Kadın-Erkek Göç Hareketleri	33
Tablo 2.5. 1975-2000 Aldığı ve Verdiği Göç Hızı En Yüksek ve En Düşük İller.....	35
Tablo 2.6. İBBS Düzey 1'e Göre Türkiye Nüfusu (2008-2014).....	37
Tablo 2.7. İBBS Düzey 1 Bölgelerinde Net Göç (2008-2014)	38
Tablo 2.8. İBBS Düzey 1 Bölgelerinde Net Göç Hızı (2008-2014)	39
Tablo 2.9. İBBS Düzey 1 Bölgelerine Göre Alınan Göç Sayısı ve Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2008-2014).....	41
Tablo 2.10. İBBS Düzey 1 Bölgelerine Göre Verilen Göç Sayısı ve Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2008-2014)	42
Tablo 2.11. İBBS Düzey 3 Bölgelerine Göre Net Göç Hızı En Yüksek Olan 10 İl (2008-2014)	44
Tablo 2.12. İBBS Düzey 3 Bölgelerine Göre Net Göç Hızı En Düşük Olan 10 İl (2008-2014)	44
Tablo 2.13. Türkiye'de İç Göçün Tarihsel Aşamaları.....	46
Tablo 2.14. İBBS Düzey-1 Bölgelerine Göre Yoksulların Toplam Bölge Nüfusuna Oranı(%)	58
Tablo 2.15. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini katsayısı, 2006- 2014	60
Tablo 2.16. Bölge Bazında 2000 yılı Göç Hareketleri	65
Tablo 2.17. Tamamen veya kısmen biten yeni ve ilave yapılarda daire sayısı(2008- 2014)	68
Tablo 2.18. Türkiye'de Tür ve Irklara Göre Hayvan Üretimi Sayısındaki Değişim – 1980-2014	69

Tablo 2.19. Türkiye’de Bölge Bazında Alınan Göç Oranları ve Gelir Oranları, 1985-2000	79
Tablo 3.1. Kategorik ve Tanımlayıcı Değişkenlere İlişkin Bilgiler	100
Tablo 3.2. Bağımlı Değişkenlere İlişkin Bilgiler	101
Tablo 3.3. Ekonomik Değişkenlere İlişkin Bilgiler.....	101
Tablo 3.4. Sosyal Değişkenlere İlişkin Bilgiler.....	102
Tablo 3.5. Model-değişken eşleştirmeleri	107
Tablo 3.6. Modellerdeki Değişkenlerin Katsayılarına İlişkin İktisadi Beklentiler	109
Tablo 3.7. Model-1 için Birim Etkilerin Tespiti	112
Tablo 3.8. Model-1 için Zaman Etkilerin Tespiti.....	113
Tablo 3.9. Model-1 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti.....	113
Tablo 3.10. Model-1 için Hausman Test Sonuçları.....	114
Tablo 3.11. Model-1 için Otokorelasyon Test Sonuçları	114
Tablo 3.12. Model-1 için Değişen Varyans Test Sonuçları	115
Tablo 3.13. Model-1 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	115
Tablo 3.14. Model-1 için Nihai Model Tahmin Sonuçları.....	115
Tablo 3.15. Model-2 için Birim Etkilerin Tespiti	117
Tablo 3.16. Model-2 için Zaman Etkilerin Tespiti.....	118
Tablo 3.17. Model-2 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti.....	119
Tablo 3.18. Model-2 için Hausman Test Sonuçları.....	119
Tablo 3.19. Model-2 için Otokorelasyon Test Sonuçları	120
Tablo 3.20. Model-2 için Değişen Varyans Test Sonuçları	120
Tablo 3.21. Model-2 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	120
Tablo 3.22. Model-2 için Nihai Model Tahmin Sonuçları.....	121
Tablo 3.23. Model-3 için Birim Etkilerin Tespiti	124
Tablo 3.24. Model-3 için Zaman Etkilerin Tespiti.....	124
Tablo 3.25. Model-3 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti.....	125
Tablo 3.26. Model-3 için Hausman Test Sonuçları.....	125
Tablo 3.27. Model-3 için Otokorelasyon Test Sonuçları	126
Tablo 3.28. Model-3 için Değişen Varyans Test Sonuçları	126
Tablo 3.29. Model-3 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	126
Tablo 3.30. Model-3 için Nihai Model Tahmin Sonuçları.....	127

Tablo 3.31. Model-4 için Birim Etkilerin Tespiti	129
Tablo 3.32. Model-4 için Zaman Etkilerin Tespiti.....	129
Tablo 3.33. Model-4 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti.....	130
Tablo 3.34. Model-4 için Hausman Test Sonuçları.....	130
Tablo 3.35. Model-4 için Otokorelasyon Test Sonuçları	131
Tablo 3.36. Model-4 için Değişen Varyans Test Sonuçları	131
Tablo 3.37. Model-4 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	131
Tablo 3.38. Model-4 için Nihai Model Tahmin Sonuçları.....	132
Tablo 3.39. Model-5 için Birim Etkilerin Tespiti	135
Tablo 3.40. Model-5 için Zaman Etkilerin Tespiti.....	135
Tablo 3.41. Model-5 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti.....	136
Tablo 3.42. Model-5 için Hausman Test Sonuçları.....	136
Tablo 3.43. Model-5 için Otokorelasyon Test Sonuçları	137
Tablo 3.44. Model-5 için Değişen Varyans Test Sonuçları	137
Tablo 3.45. Model-5 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	137
Tablo 3.46. Model-5 için Nihai Model Tahmin Sonuçları.....	138
Tablo 3.47. Model-6 için Birim Etkilerin Tespiti	140
Tablo 3.48. Model-6 için Zaman Etkilerin Tespiti.....	140
Tablo 3.49. Model-6 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti.....	141
Tablo 3.50. Model-6 için Hausman Test Sonuçları.....	141
Tablo 3.51. Model-6 için Otokorelasyon Test Sonuçları	142
Tablo 3.52. Model-6 için Değişen Varyans Test Sonuçları	142
Tablo 3.53. Model-6 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	142
Tablo 3.54. Model-6 için Nihai Model Tahmin Sonuçları.....	143
Tablo 3.55. Model Tahmin Sonuçlarının İktisadi Beklentilerle Karşılaştırılması	146

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Dünya Geneli Yerinden Edilmiş Kişi ve Mülteci Sayısı (2008-2014).....	10
Şekil 1.2. Göçe Neden Olan Faktörler ve Engeller (Everett S. Lee (1966); “A Theory of Migration”, Demography, Cilt 3, Sayı 1, S. 50.).....	15
Şekil 2.1. Türkiye’de kırsal-kentsel nüfus değişimi (%) (1945-2009), TÜİK, 2010.....	30

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında güncelliğini ve dinamizmini koruyan iç göç konusu ele alınarak, 2008-2014 yılları arasında Türkiyede iç göç üzerinde etkili olan ekonomik ve sosyal değişkenler incelenmek istenmiştir.

Öncelikle lisans ve doktora öğrenimlerim esnasında çok büyük desteğini gördüğüm, tez konusunu seçerken beni bilgi ve birikimiyle destekleyen üzerimde büyük emekleri olan danışmanım Yrd.Doç.Dr. Hayati AKSU'ya teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmam esnasında benden desteğini esirgemeyen Yrd.Doç.Dr. Dilek POLAT ÖZDEMİR'e de ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili ailemede şükranlarımı sunarım.

Can Ozan TUNCER

Van – 2016

GİRİŞ

İç göç, tarihte pek çok ülkenin dikkate aldığı konulardan birisi olmuştur. Özellikle de kalkınma ve gelişme sürecini henüz tamamlamamış ekonomilerde iç göç hareketleri hem ekonominin kalkınması için gerekli olan işgücünün ilgili bölgelere ve sanayi kuruluşlarına yönlendirilmesinde önemli bir faktör olmuştur. Gelişmekte olan ekonomilerde bölgesel kalkınmanın her zaman dengeli bir şekilde gerçekleştirilememesi iç göç hareketinin çarpık kentleşme ve sağlık, eğitim gibi hizmetlerin etkin bir şekilde sunulamamasından kaynaklanmıştır.

Türkiye de geliştirmekte olan bir ekonomi olarak 1940 sonrası kırsal bölgelerden kentlere – ki kentler sanayi bölgeleri olarak gelişmeye başlamıştır – ve doğu bölgelerinden batı bölgelerine doğru gerçekleşmiştir. Batı bölgelerinin doğu bölgeleri üzerinde jeopolitik, fiziki ve coğrafi açıdan avantajlı olduğu için yabancı sermayeyi daha fazla çekmiş ve daha fazla kalkınma gerçekleştirmiştir. Doğu ve kırsal bölgelerin ise aynı derecede gelişmemesi ve kalkınmaması iç göç hareketlerine neden olmuştur. 1980 sonrası ise siyasi istikrarsızlık doğu bölgelerinde hem ekonomiyi olumsuz etkilemiş ve hem de siyasi ve sosyal sorunlara yol açmıştır. 2000'ler sonrasında ekonomik kalkınmanın ve en önemlisi siyasi istikrarın sağlanmasının iç göç hareketlerini etkilediği varsayılmıştır. İktisadi faktörlerin ise bu hususta ne kadar etkili olduğunun analizi için bu çalışmada 2008-2014 dönemi iç göç hareketleri ampirik analizle incelenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerin ne ölçüde iç göç hareketinde etkili olduğu ve 2000'ler sonrasında Türkiye'de, iç göç hareketinin tersine bir trende sahip olup olmadığının analizidir.

Bu amaçlarla da bu çalışma için çalışmanın birinci bölümünde seçilmiş literatüre yer verilmiş ve göç teorileri ele alınmıştır. Geçmiş çalışmaların sonuçları değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye'de 1940 sonrası iç göçlerin iktisadi ve iktisadi olmayan faktörleri analiz edilmiştir. İktisadi faktörlerin yanı sıra, iktisadi olmayan faktörler olarak siyasi istikrar, sosyal oluşum, aile yapısı ve fiziki coğrafya farklılıkları dikkate alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise il bazında 2008-2014 dönemi için göç değişkenlerinin iktisadi ve iktisadi olmayan faktörleri, ekonometrik regresyon analizi ile değerlendirilmiş ve çalışma sonuçlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ TEORİLERİ

1.1. GÖÇ KAVRAMI

Göç kavramı bir çok disiplin içinde ve disiplinler arasında kendi amaçları çerçevesinde ve neden-sonuç ilişkileri bakımından ele alarak zaman ve mekân olgusundaki bir değişimi işaret etmektedir. Göç kavramının çeşitli tanımları yapılmıştır. Özellikle 18.yy'da sanayi devrimi ile beraber daha fazla ekonomik gerekçeyle ivme kazanan göç hareketleri günümüzde de çeşitli gerekçe ve gerekçelerle devam etmektedir.

Göç, insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden kopup, başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevrenin parçası olmalarını ifade etmektedir (Durugönül, 1996, s.95.). Bu ifadeden yola çıkacak olursak coğrafi bir değişimle mekan, sosyo-kültürel bir değişimle de ekonomik, psikolojik, sosyal, kültürel, ekolojik, vs. bir değişime işaret edilmektedir. Göç kavramı beşeri bir mobilizasyonla değişiminde bir parçası olarak felsefeye de konu olan tarihsel, genel, güncel ve futuristik alanı da ilgilendiren geniş kapsamlı bir tartışma ve inceleme alanını da içermektedir.

Etimolojik olarak Göç kavramına bakıldığında Türkçe'de 8. ve 11. Yüzyıllar arasında Eski Türkçe (Ortaasya Yazı Türkçesi), Orhun ve Yenisey Yazıtları, Eski Uygurca, Divan-ı Lugat-i Türk ve Kutadgu Bilik'te üç ayrı lehçesi kaydedilmiş olan yazı dilinde 'köç' Ana Türkçe'de (Proto Türkçe) 'köş' olarak adlandırılan ve dilin evrilmesiyle son hali olan 'göç'e dönüşen kelime, kalkmak, doğrulmak ve yola çıkmak anlamlarında kullanılmıştır (Nişanyan, 2009).

Türk Dil Kurumu (TDK) güncel sözlüğünde "Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca TDK'nın coğrafya terimleri sözlüğünde ise "Çalışmak ve kendine daha iyi yaşama olanakları bulmak umuduyla, insanların oturdukları yeri bırakıp başka yörelere giderek orada kesin ya da geçici olarak yerleşmeleri" şeklinde adlandırılmaktadır.

Göç tanımlamaları içinde mekan unsuru önemli bir düzeyde ön plana çıkmakta ve ele alınmaktadır. İster kitlesel ister bireysel olsun ve yapılma nedeni zorunlu ve gönüllü gerekçelerle açıklanıyor olsa da bir yerden başka bir yere hareketi ifade eden mekân değişikliği her koşulda var olmaktadır.

Kişilerin yaşam kesitleri içerisinde belli bir dönemi veya geri kalan dönemlerin tamamını geçirmek üzere bir iskan ünitesinden başka bir iskan ünitesine yaptıkları harekette göç olarak adlandırılmaktadır (Akkayan, 1979). İnsanın veya insanların yaşamlarını sürdürdükleri iskan ünitesinde fiziksel çevrelerinde meydana gelen göç, toplumdaki sosyal, ekonomik, kültürel, ekolojik gerekçelerle meydana gelebileceği gibi, afet, savaş gibi bir takım katastrofik durumlarla trajik ve zorunlu bir boyutta da gerçekleşebilmektedir.

İktisatçılar, nüfus bilimciler, coğrafyacılara ve sosyologların göç konusunda 1960'dan günümüze kadar çeşitli çalışmaları olmuştur.(Greenwood, 1969). İlk zamanlarda yapılan birçok iktisadi çalışmada bölgesel ücretin azalması ve istihdam farklılıklarına dayalı olarak makro veriler ışığında göçün olumsuz etkilerini dengeleyebilmek için çalışmalar yapılmış, daha sonrasında ise bireylerin ve ailelerin göçe yönlendiren nedenler üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Evlenme, boşanma, eğitim, iş değişikliği gibi özel nedenlerle de gerçekleşen göç hareketi kitlesel olarak ta ele alındığında hem göç edilen hem de göçülen mekanlarda politika yapımcılarını ve karar vericileri de nüfus hareketlerini yönetmek, sosyal, ekonomik ve ekolojik yapılardaki değişimi doğru değerlendirmek adına harekete geçirmektedir (DaVanzo, 1981).

Tablo 1.1. Farklı Disiplinlerde Göç Kararında Etkili Faktörler

Bilimsel Alan	Etkili Faktörler	Tanımlama
Ekonomi	İtici ve Çekici Faktörler	Göçe neden olan etkiler 3 temel etkiden kaynaklanır ve sürdürülür; Göçe başlanılan yerdeki itici faktörler Göç edilen yerdeki çekici faktörler Her iki yer arasındaki ağ faktörleri

Tablo 1.1. (Devam)

Sosyoloji	Zincir Göç Teorisi	Göç arkasından diğer göçleri getirir. İlk göç eden göçmenin ve sonrakilerin, göçe başladıkları yere gönderdikleri olumlu bilgiler göçü devam ettirir.
Antropoloji	Yaşam standartları ve kültürde meydana gelen değişimler	Daha iyi bir hayat standardı için yeni göç edenlerin ülkenin yaşam standardı hakkındaki doğrudan edindikleri izlenim en az medyadan edindikleri izlenim kadar etkili ve önemlidir
Psikoloji	Kişisel Faktörler	Göç kararı vermede psikolojik faktörler de son derece önemlidir. Yeni bir yerleşecek insanlar çalışmaya, başarmaya ve güçlü bir motivasyona daha çok sahiptirler. Motivasyonları düşük olan ve aile bağılıkları olan insanlar yer değiştirmek istemezler.
Siyaset Bilimi	Etno-politik nedenler	Etnik çatışmaların yaşandığı yerlerde göç etnik gruplar için gönüllü veya zorunlu olarak gerçekleşebilir.

Kaynak: Ciarniene, R., & Kumpikaite, V. (2011). International Labour Migration: Students Viewpoint. *Engineering Economics*, 22(5), 527-533.

Medeniyetlerin şekillenmesi ve yeni medeniyetlerin ortaya çıkışında göç hareketleri önemli bir rol oynamıştır. Ulus-devletler öncesinde sınırların olmadığı bir dünyada çeşitli göç dalgaları yaşanmıştır. Savaş, hastalık ve kıtlık gibi gerekçelerle sanayi devrimi öncesindeki dönemlerde çok yoğun göç hareketleri yaşanmıştır. Dünya tarihinin savaşlar tarihi olduğuna dair ortak bir görüş bulunmaktadır. Her bir savaş demografik yapıdaki bir değişimi ve yeni koşulları ortaya çıkarır. Şu anki mevcut Türkiye coğrafyasını da kapsayan Osmanlı İmparatorluğunda ki göç hareketlerinde Osmanlı fütühatçılığının, timar sisteminin ve hoşgörü kültürünün önemli etkileri gözükmemektedir.

Modernleşmeyle beraber dünya genelinde de farklı göç dalgaları yaşanmıştır. 17. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun gerilemesinin sonrasında Avrupa da yükselen yeni monarşiler emperyal güçler olarak ortaya çıkmışlardır. Sömürgecilik ve kolonizasyonla devam eden süreç gelişen ülkelerin artan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak ve güç dengeleri adına gerçekleşmiştir. Avrupalı tüccarların Afrika'dan Amerika kıtasına,

Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelere köle ticareti yapması yoluyla da Afrika kıtasından farklı kıtalara göç hareketleri yaşanmıştır. Ulus devletlerin ortaya çıkışı ve I. Dünya savaşı neticesinde Osmanlı imparatorluğu ve Habsburg (Avusturya-Macaristan) imparatorluğunun dağılmasıyla ortaya çıkan yenedünya düzeninde bu bölge içinde de yer değiştirmeler yaşanmıştır. II. Dünya savaşından sonra müstemleke ülkelerin özgürlüklerine kavuşmaları ve sanayi üretimleri artan büyük devletlerin işçi açıklarını kapatmak için göç dalgaları yaşanmıştır (Durungöl, 2002). Bu kapsamda Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC) ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki, konuk işçi alımı antlaşması ise 30.10.1961 tarihinde imzalanmıştır.

Savaşlar, etnik çatışmalar, kötü yönetimler, doğal afetler, insan hakları ihlalleri gibi birçok farklı nedenden dolayı göç devam etmektedir. Bugün hem uluslararası göç hem de iç göç inter-disipliner birer karakter kazanmıştır. Küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan yeni değişim ve dinamikler göç olgusuna da farklı boyutlar kazandırmaktadır. Zira göç olgusunun dinamik karakteri, çok boyutlu bir değişmeyi başlatmış olmasıdır (Taştan, 1993).

Göçler tarihin her döneminde var olmakla beraber, nedenleri ve nitelikleri bakımından farklılaşmaktadırlar. Göçler savaşlar, kıtlık ve doğal afetler nedeniyle olabileceği gibi siyasal düzene karşı gelmek, etnik temelli göçler, gezi ve macera tutkusu ile de olabilmektedir. İnsanların iş bulmak ve daha iyi koşullarda yaşayabilmek için gerçekleştirdikleri göçler ise iktisadi nitelikteki göçlerdir (Seyidoğlu, 2007).

1.1.1. Göç Türleri

Göç olgusunu ele alırken karşılaşılan en önemli zorluklardan birisi göçü sınıflandırmada ve çeşitlerine ayırmada yaşanan sıkıntıdır. Göç kavramı, göç edilen yerler arasındaki uzaklığa, göçün gerçekleşme koşullarına, zamanına, sürekliliğine göre ele alınabildiği gibi göçe neden olan diğer sebeplere göre de tanımlanabilirler (Tümertekin ve Özgüç, 2006). Göç olgusunun varlığını dinamik kılan çoklu etkenler nedeniyle göç sınıflandırmaları ve çeşitlendirilmelerini çoğaltmak mümkündür. İçinde bulunduğumuz çağın küreselleşme ve teknolojik gelişmeler eksenli etkileri ve küresel iklim değişikliği gibi etkilerin gelecekte göç olgusunun dinamik kavramı içinde ele

alınması iklim ve teknolojik gelişmelere dayalı göç türlerinin ortaya çıkmasına sebep olabilecektir.

Göç kavramı mekânsal bir yer değiştirme hareketini ifade etmek için kullanılmaktadır. Göçler birçok bilim dalı tarafından o bilim dalının yaklaşımları üzerine de değerlendirilmektedir. Farklı disiplinlerin ayrı ayrı ele aldığı göç kavramı çok boyutlu yapısı nedeniyle disiplinler arası bir yaklaşımla da değerlendirilmektedir. 20. Yüzyılın “Göç Çağı” olacağına dair yaklaşımların ışığında ülkelerin sadece tek tip göçle değil, işgücü hareketliliği, iltica, daimi ikametgâh gibi sorunlarla da uğraşmak durumunda kaldığı ifade edilmektedir (Castles ve Miller, 2003).

Göçler genel itibariyle iç ve dış(uluslararası) göçler olarak ele alınmaktadır. Bu göç türlerinin her ikisi de göç edenlerin göçe istekli olup olmamaları durumlarına göre “gönüllü” ve “zorunlu” göçler olarak sınıflandırılabilir. Kıtıklar, doğal afetler ve savaşlar nedeniyle insanlar zorunlu bir göçe maruz kalabilecekleri gibi geçmişte Afrika kıtasındaki köle ticareti nedeniyle milyonlarca siyahi insanın başka kıtalara gönderilmesi zorunlu göç kapsamında değerlendirilebilir (Savaşkan, 2007; Rwamatwara, 2005).

Zamansallık ve mevsimsellik etkileri göz önünde bulundurulduğunda “geçici göç” ve “sürekli göç” olarak farklı bir sınıflandırmada da bulunmaktadır. Göçe konu kişi veya kişilerin niteliği ve sosyo-ekonomik beklentileri açısından “beyin göçü” ve “emek göçü” şeklinde sınıflandırmalarda yapılmaktadır. Ekonomik olarak geri kalmış yerlerden gelişmiş yerlere doğru gerçekleşen beyin ve emek göçü nitelikli insan kaynağı/işgücü kaybına neden olduğu için göç veren bölgelerin/ülkelerin aleyhine bir unsur oluşturmaktadır (Görmezöz, 2011; Sağlam, 2006; Kaya, 2003).

1.1.1.1. İç Göç

Göç kavramı çeşitli tanımlarla açıklansa da özü itibariyle bir yerden başka bir yere olan mekânsal değişimi ifade eden ve bu değişimin nedenleri ve sonuçları üzerine genişletilebilen bir kavramdır. İç göçü farklı kılan ise nüfus hareketliliğinin bir ülke sınırları içerisinde gerçekleşmesidir. Bir ülke içinde yaşayan kişilerin geçimlerini sağlamak, eğitim, sağlık, sosyal statü vb. sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlerle bir yerleşim yerinden diğer bir yerleşim yerine hareketleri olarak da tanımlanan iç göç, ülke

içinde kırdan-kıra, kırdan-kente, kentten-kente ve kentten-kıra yönlerinde ortaya çıkmaktadır (Erarı, 2001; Pazarlıoğlu 2007).

İç göç dünyanın tüm toplumlarında rastlanılan bir olgudur. Her ne kadar belirli bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine doğru gerçekleşse de, yoğunluklu olarak kırsaldan kentsel alanlara doğru gerçekleşmektedir. İç göçler genellikle doğal afet, savaş, çatışma vb. olağan üstü durumlar nedeniyle zorunlu bir hal taşımadığı sürece mevcut yerleşim biriminden gelişmiş ve yaşamın daha kolay olduğu yerlere doğru olmaktadır. İç göç bazı ülkelerin kendi iç gelişim süreçlerine paralel olarak hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleşirken bazılarında ise daha düşük bir yoğunluk ve hızda gerçekleşebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı iç göç, göçe neden olan sebeplerin ve göç meydana geldikten sonra, göç alan ve veren yerler, koşullar, beklentiler ve göç kaynaklı karşılaşılan durumlar açısından incelenmesi gereken çok yönlü bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Taş ve Özcan, 2013).

1.1.1.2. Dış/Uluslararası Göç

İnsanların ülkeler arasındaki sınırları aşan geçici veya kalıcı göç hareketi genel kabul görmüş haliyle dış (uluslararası) göç olarak ifade edilmektedir. Uzun süreli ikamet veya çalışmak amacıyla bir ülke sınırlarının aşılması başka bir ülkeye gerçekleştirilen nüfus hareketleri de dış göç olarak ifade edilmektedir (Akan ve Arslan, 2008). Geçtiğimiz yüz yıllarda çoğunlukla savaş ve kıtlıklar neticesinde ülkeler arasında yoğun göçler yaşanmıştır. Yakın geçmişte ise II. Dünya savaşından sonra nüfus dağılımında önemli değişikliklere neden olan dış göçler yaşanmıştır.

Özellikle yabancı insan gücü ihtiyacından dolayı Afrika kıtasından sayıları 20 milyona yakın siyahi 15. ve 18. Yüzyıllarda Kuzey ve Güney Amerika'ya gönderilerek transatlantik zorunlu bir dış göçe maruz kalmışlardır. 19. Yüzyılda ise bazı Avrupa ülkelerinden Amerika Birleşik Devletlerine ve Doğu Avrupa'dan özellikle sanayisinin büyümesine paralel olarak Almanya'ya işgücü göçleri yaşanmıştır (Keskin, 1998; Akt: Şahin, 2001) . 1960'lı yıllara gelindiğinde Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC) ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki, konuk işçi alımı antlaşması 30.10.1961 tarihinde imzalanmış ve Anadolu'dan Almanya'ya doğru bir dış göç başlamıştır.

Birleşmiş Milletler (UN) 2013 Uluslararası Göç Raporuna göre dünya genelinde ilgili yıl için 231.5 milyon kişilik uluslararası göçmen popülasyonuna işaret edilmektedir. 1990 – 2013 yılları arasında yoğun uluslararası göç alan bölgelerde göçmen popülasyonlarında yaklaşık olarak üç misli bir artış meydana gelmiştir. 2013 yılında dünyadaki toplam göçmen popülasyonunun yarısından fazlası on farklı ülkede yaşamaktadır. Bu ülkeler barındırdıkları uluslararası göçmen sayılarına göre sırasıyla ABD, Rusya, Almanya, Sudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Fransa, Kanada, Avusturalya ve İspanyadır. Ülkelerin uluslararası göç neticesinde aldıkları göç ve verdikleri göç farkını ifade eden uluslararası net göç hızı açısından bakılacak olursa, 1990-2010 yılları arasında uluslararası net göç hızı en yüksek çıkan yerler Avrupa ve Kuzey Amerika iken, en düşük çıkan yerler ise Asya, Latin Amerika ve Karayipler bölgesi olarak tespit edilmiştir (United Nations, 2013).

Bugün dünya genelinde bir dış göç sorunu bulunmaktadır. Bütün ülkeler çeşitli sebeplerle dış göçle bir şekilde karşılaşmakta ve dış göçlerin başlıca sebeplerine bakılacak olursa genel olarak sebepler şunlardır (Akan ve Arslan, 2008);

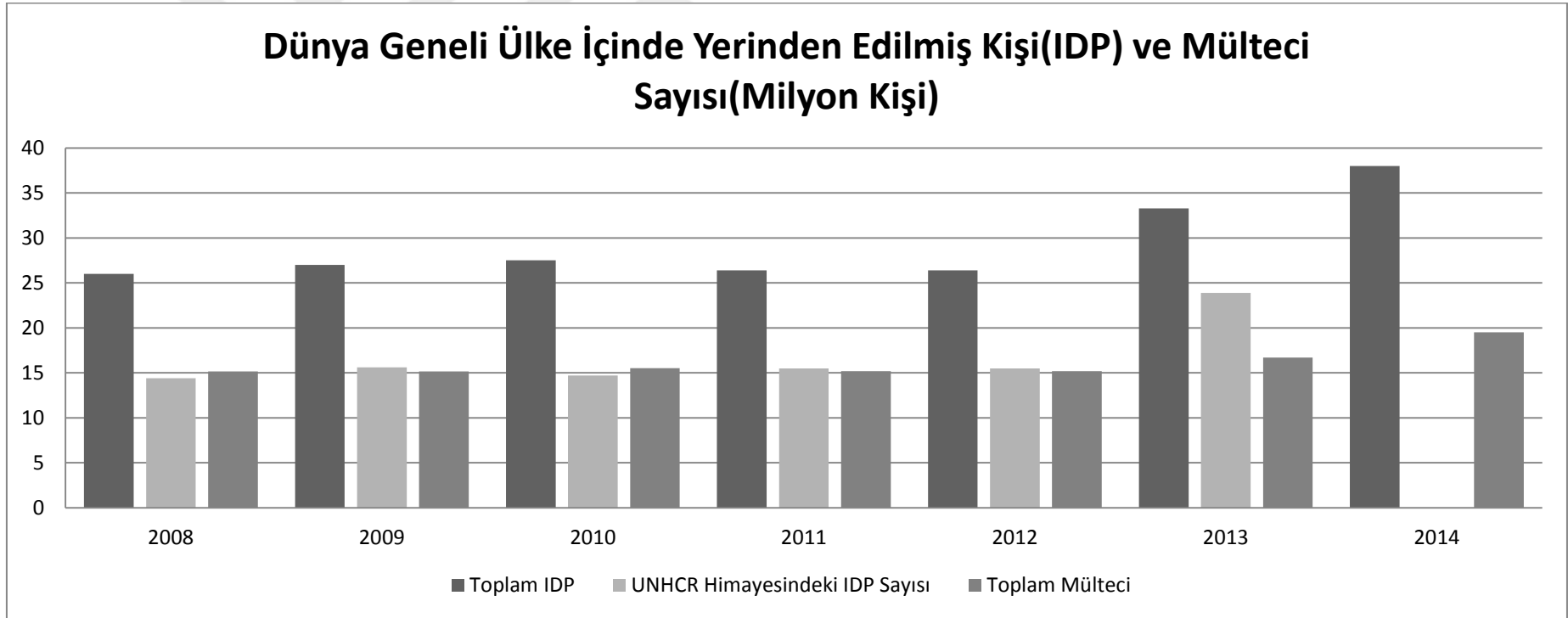
- İktisadi gerekçeler
- Savaşlar
- Doğal Afetler
- Ülkelerdeki istikrarsızlık ve rejim sorunları
- Etnik çatışmalar
- Uluslararası anlaşmazlıklar
- Sınırların yeniden çizilmesi.

Bunun yanı sıra dış göçlerin negatif etkilerinin olmasına karşın zaman içinde bu olumsuzluklar olumlu bir yöne evrilebilmektedir. Geri kalmış bir ülkeden gelişmiş ülkeye göç edildiğinde birinde nüfus azalırken diğesinde artar. Ülkeler arası ekonomik ve kültürel işbirlikleri gelişir. Bir ülkede istihdam sorunu azalırken diğerk ülkenin ihtiyaç duyduğu işgücü noksanlığı sorunu da göç yoluyla azaltılabilir.

IDMC (internal displacement monitoring centre – ülke içinde yerinden olmuşluğu izleme merkezi) küresel verilerine göre dünya geneli Ülke içinde yerlerinden olmuş kişilerin (internally displaced people – IDP’ler), UNHCR(Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) himayesindeki IDP’lerin ve dış göçün alanına giren mültecilerin

2008-2014 yılları arasındaki dağılımı Şekil 1.1.'de verilmiştir. Şekilde de görüldüğü gibi dünya üzerinde göçe konu kişilerin sayısı 30 milyon kişiyi aşan rakamlara ulaşmaktadır. 2012 sonrasında ise özellikle ortadoğuda giderek artan kaotik siyasal konjonktür bu sayıların her geçen gün artmasına neden olmaktadır.

Şekil 1.1. Dünya Geneli Yerinden Edilmiş Kişi ve Mülteci Sayısı (2008-2014)

Kaynak: IDMC(Internal Displacement Monitoring Centre) <http://www.internal-displacement.org/global-figures>

1.1.2. Göç Teorileri

Göç konusu dinamik bir yön taşıdığı için, birçok sebep sonuç ilişkisiyle beraber ve bir mekânsal değişikliği ifade ettiğinden göçe konu farklılıkların araştırılmasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Zaman hususunda ele alındığında içinde bulunulan çağın paradigması göz önünde bulundurularak zaman veya çağ dışı unsurlardan ziyade o çağa dair olgular ve gerçeklikler üzerinden araştırılması önem taşımaktadır. Mekânsal olarak ele alındığında ise coğrafyaya dair çoğunlukla sosyal, fiziki, ekonomik ve kültürel etkiler göz önünde bulundurulmaktadır. Göç kürenin tamamını ilgilendiren bir konu olduğu için dünyanın birçok yerinde farklı bilim dallarından bilim insanları göç konusu genel ve özel olarak ele almaktadırlar.

Farklı bilim dalları göç üzerinde çalışmalar yürütmektedir. Göç araştırmalarına ışık tutan farklı göç teorileri ise farklı alanlardan bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Birçok bilim insanı göçün nedenleri tespit etmek için çalışmalar yürütmüştür. Smith (1776); Ravenstein (1885, 1889); Roy (1951); Ohlin (1933); Heckscher (1949); Myrdal(1957); Lee (1966); Harris & Todaro (1970), Mabogunje (1970); Fields (1975); Calvo (1978); Massey (1993); Bauer & Zimmermann (1999); de Haas (2007, 2010); Wang(2010) vd. gibi bilim insanlarının göç üzerine çeşitli analizleri olmuştur (Kumpikaite & Zickute, 2012).

Bilimsel literatür tarandığında ilk olarak Smith (1776) ve Ravenstein (1889) tarafından adlandırılan **Ekonomik Denge Teorisiyle** karşılaşılmaktadır. Bu çalışma daha çok sermayenin ve işgücünün dağılımı üzerinden göçü açıklamaktadır. Düşük ücret şartlarıyla beraber işgücü fazlası ve sermaye noksanlığının olduğu yerlerden tam tersi koşullara sahip olan yerlere doğru bir göç hareketi olduğu ifade edilmektedir. Bu teori Neo-klasik göç teorilerinin ilki olarak ifade edilmektedir (Bauer&Zimmermann, 1999).

Neo-klasik göç teorileri göçe başlanan yer ve göç edilecek yer arasındaki göçe neden olacak ana ilişkinin sıklıkla ücretler olduğunu ifade ederler. Ücretlerdeki düzelmelerin göç üzerinde etkili olduğu söylenmektedir. Bunun en önemli kaynaklarından birisi de Heckscher-Ohlin teorimindeki ücretlerin eşit olması eğilimidir. Hecksher (1949) ve Ohlin (1933) göç ile ilgili yaptıkları çalışmada göçün göçe

başlanılan ve göç edilen ülkelere bir katma değer katmadığını açıklamaya çalışmışlardır. (Kjeldsen & Kragh, 2002; Treffer, 1997; De Haas, 2010a).

Todaro(1969), **Kırsal – Kentsel göç teorisiyle** Kentsel alandaki işsizlik artışına rağmen kırsaldan kente doğru olan göçün nedenlerini açıklamaya çalıştı. Bu çalışmanın sonuçlarına göre bireylerin fayda ve maliyet analizini yaparak tam farkındalıkla göç sürecine katılmakta olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmanın ardından bu çalışmaya katkı sunacak önemli gerçekliklerin tespiti için birçok bilimsel çalışma yapıldı. Bu teoriye ilk katkı Todaro ve Harris (1970) tarafından yapıldı. Göç süreci kent ve kırsal sektörlerdeki ticaretle açıklanmaya çalıştı. Daha sonrasında teorinin özüne bağlı kalarak, Johnson (1971); Fields (1975); Calvo (1978); Bhagwati&Srinivasan (1999); Bauer&Zimmermann (1999) vd. farklı çalışmalar yaptılar (Todaro, 1980; Bauer&Zimmermann 1999; Wang, 2010; Güllüo nar, 2012).

Sjaastad (1962) göçü **Beşeri Sermaye Teorisiyle** açıklayarak göçün bireysel yatırım kararıyla belirlendiğini ifade etti. Bireyselliğin yükselişle beraber istihdam beklentileri, başka yerlerde eğitim imkânlarına erişim gibi nedenler bireysel göç kararları üzerinde etkilidir. Uluslararası alandaki nitelikli işgücüne olan ihtiyaç, yabancı üniversitelerdeki eğitimin kalitesi, daha fazla beşeri donanımına sahip olmanın kariyer fırsatları ve gelecekteki ücret beklentisi için önemli birer faktör olduğu bu modelde vurgulanmaktadır. Göç kararında etkili olan fayda ve maliyetleri bireysel(özel) ve sosyal olarak iki gruba ayırmıştır. Göç ile ortaya çıkan gelirdeki değişimler ve iklim gibi unsurlar göçün özel faydası olarak değerlendirilirken, kentleşme ise sosyal faydası olarak değerlendirilmektedir. Sjaastad bu çalışmasında göç oranlarıyla gelir farklılıkları arasından ki ilişkiyi açıklamayı amaç olarak belirlemiştir. Bu çalışmanın neticesinde gelir ile göç arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu, yüksek gelirin net iç göç ile, düşük gelirin ise net dış göç ile ilişkili olduğu ampirik olarak tespit edilmiştir. (Sjaastad, 1962; Wang, 2010; Çelik, 2013).

Siyaset bilimci Parekh (1994), göçü devlet-toplum-birey ekseninde ele alarak bireysel, kolektivist ve kan bağı üzerinden 3 farklı biçimde ele almıştır. Göçün önünde engellerin çok az olduğu, etnik köken, inanç ve siyasi görüşün göçün önünde engel olmadığı, devlet müdahalesi dışında da bir etkenin göçü sınırlandıramayacağını belirttiği ilk sınıflandırma liberal görüştür. Liberal görüşün tam tersi bir durum olarak

toplumcu görüş ise bireyi değil de toplumu esas alan, göçmenlerin iş gücü ihtiyacına dair olan yeterlilikleri, göçmenlerin nitelikleri, toplumsal yapıya uyum sorunu taşımamaları gibi unsurları göç konusunda ön plana çıkarmaktadır. Bir diğer ve son sınıflandırılan görüş olarak da etnik görüş bulunmaktadır. Etnik görüş milliyetçi duyguların ağır bastığı göç eden kişilerde etnik yakınlığın veya kan bağının arandığı, göçün geçici olması gerektiğinin söylendiği yaklaşımdır (Yalçın, 2004).

Bir kısım bilim insanı da göçü **beyin göçü** olarak ele almaktadır. Bilgi temelli ekonomilerin ihtiyaçları birçok bilim insanı tarafından araştırılmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri üzerinde yapılan araştırma sonuçları göstermektedir ki; bu ülkelerdeki ekonomik gelişmeler nitelikli iş gücü ihtiyacını bilgi temelli ekonomiler açısından önemli kılmaktadır. Beyin göçü sıklıkla bilim adamları, uzmanlar ve öğrenciler açısından göçün bu çalışmanın ilerleyen kısmında açıklanacak olan itici ve çekici faktörler kapsamında ele alınmıştır. Özellikle göç veren ülkeler açısından ise nitelikli işgücünün kaybı ekonomik kalkınma açısından olumsuz sonuçlar doğurmakta ve ekonominin tamamını olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Kumpikaite & Zickute, 2012).

Literatürde **Karar Verme (Decision-making) Teorisine** de sıklıkla rastlanmaktadır. Daugherty ve Kammeyer (1995) tarafından ele alınan bu teorinin özünü de göçü itici ve çekici faktörler üzerinden açıklayan Lee'nin (1966) **itici- çekici güçler teorisi** oluşturmaktadır. (Çelik; 2007, Kumpikaite & Zickute, 2012). Lee (1966) çalışmasında göçe başlangıç yeri (orijin) ve göç edilecek yer arasındaki negatif ve pozitif farklılıklarla beraber göçe engel olacak durumları da ele alarak göçü itici-çekici faktörler üzerinden açıklamıştır. İtici ve çekici faktörler teorisi göçü açıklamak için en yaygın olarak kullanılan teorilerin başında gelmektedir. Bireylerin göç kararlarının temelinde ise çeşitli itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. İtici ve çekici güçler yaklaşımının öncüleri Ravenstein (1885, 1889) ve Lee (1962)'dir.

Ravenstein, ardılı olan göç çalışmalarına da ışık tutan çalışmasında 7 tane göç kanunundan bahsetmektedir (Ravenstein, 1885; Çağlayan 2011);

- Göçmenler kısa mesafeli yerlere göç etmektedirler. Büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru kalabalık göçler meydana gelmektedir.

- Gelişen bir şehirde, sanayi ve ticaret önemli ölçüde geliştikçe ilk olarak o kentin yakın çevresindeki kırsal bölgelerden kente doğru bir göç başlar. Kırsal alanlarda ortaya çıkan nüfus boşluğu daha uzak yerlerden alınan göçlerle kapatılır. Kentteki imkânlar arttıkça bu süreç kademeli olarak dalga dalga devam eder. Kent hayatının sunduğu fırsatlar ve avantajlar duyuldukça göç ülkenin tamamına yayılmakta ve hissedilebilir bir seviyeye ulaşmaktadır.

- Göç verme süreci ise göç alma sürecinin benzer özellikleri taşıyan tam tersi halidir.

- Her göç dalgası, bir denge unsuru olarak karşı bir göç dalgası yaratır.

- Uzun mesafeli göçlerde sıklıkla tercih edilen yer büyük sanayi ve ticaret merkezleri olmaktadır.

- Kent sakinleri kırsal alan sakinlerine kıyasla daha az göç etme eğilimi taşımaktadırlar.

- Kadınlar erkeklere nazaran daha fazla göç etme eğilimindedirler.

Lee (1996), Göç Teorisi(A Theory of Migration) başlıklı makalesinde itme-çekme teorisine yer vermektedir. Ravenstein'in Göç Kanunları hakkındaki yorumları ile başlayan makalede, sanayi bölgelerine ve ticaretin yoğun olarak yaşandığı yerlere karşı kırsaldan kente doğru olan göçün nedenlerini de değerlendiren Lee, itici ve çekici faktörlerle adlı çalışmasında bu unsurları göz önünde bulundurmuştur. Lee yaşanan göç veren (orjin) ve göç alan yerin (destinasyon) negatif özelliklerini itici faktörlerle, pozitif özelliklerini ise çekici faktörlerle açıklamaktadır. Her lokasyonun olumlu ve olumsuz faktörleri vardır. Bunlar sayıca çok fazla hatta sayılamayacak kadar çokta olabilmektedir. Şekil 1.2'de göç veren bölge ve göç alan bölge içerisindeki pozitif(+) unsurlar çekici yönleri ifade ederken, negatif(-) unsurlar itici yönleri ifade etmektedir. Sıfır (0) ile gösterilen kısım ise göç vermeye dair itici ve çekici herhangi bir durumun olmadığı, kayıtsızlık durumunu ifade etmektedir. Aradaki engeller ise göçü zorlaştıracak, engelleyecek her türlü unsur olarak değerlendirilmektedir. Lee göçe yol açan unsurları 4 başlık altında sıralamıştır (Lee, 1966);

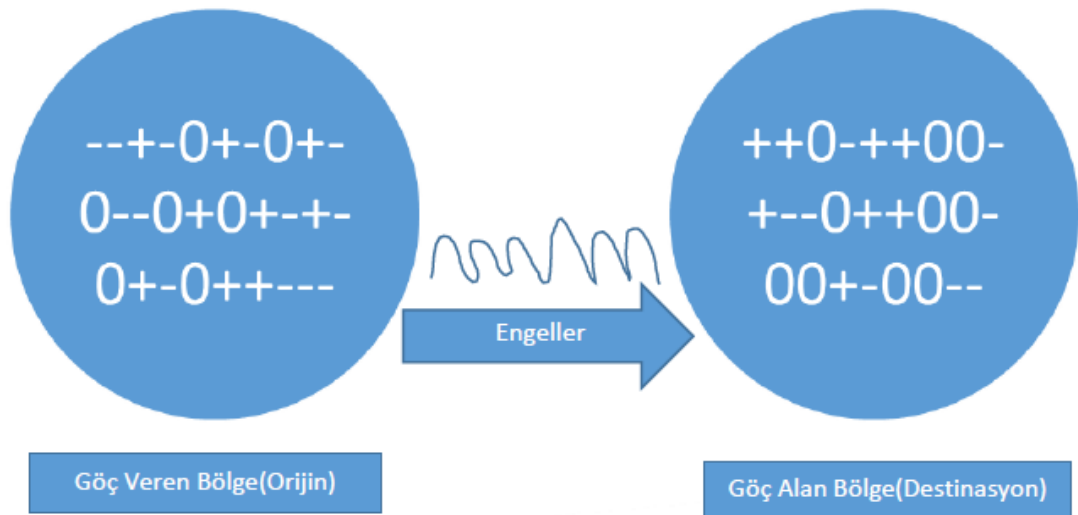
a) Yaşanılan yerle (orijin) alakalı pozitif ve negatif faktörler

b) Gidilmesi düşünülen yerle (destinasyon) ilgili pozitif ve negatif faktörler

c) Engeller

d) Bireysel faktörler.

İstihdam olanakları, yaşam koşulları, kültür, iklim, kamu hizmetleri, altyapı, sağlık hizmetleri, boş zaman ihtiyacı, dışlanma vb. etkenler orjin ve destinasyon ile ilgili negatif ve pozitif faktörleri oluşturabilmektedir. Coğrafi zorluklar, çöller, dağlar, gidilecek yerdeki göç kanunları, toplumsal yapı vb. gibi etkenler ise engeller olarak değerlendirilmektedir. Bireysel ve ailesel yapı, bireysel duyarlılık, bireysel gelir beklentisi, göç edilmesi düşünülen destinasyonlarda ihtiyaç duyulan bilgi, zeka ve yetenek düzeyi ise bireysel faktörler olarak ifade edilebilir. İtici ve çekici faktörler herkes ve benzer her durum için geçerli olmamakla beraber kişiden kişiye göre değişiklik gösterebilirler. Bir yeri çekici kılan unsurlar herkes için aynı düzeyde bir çekiciliği ifade etmeyeceği gibi, tam tersi durum itici faktörler içinde geçerlidir. Bir yeri itici kılan faktörler hem göç kararı alınması üzerinde etkili olabileceği gibi, o yere gelecek olan göçleri engelleyici nitelikte de olabilmektedir. Lee, çalışmasında göç kararını tamamıyla rasyonel bir karar olarak değerlendirmemektedir. Özellikle aile göçünde, göç kararını alan aile fertlerinin kararlarına çocuklarda uymak zorundadır. Ebeveynlerin almış oldukları göç kararları mekân ve çevre değişikliğinin üzerlerinde yaratacağı ve belki de üzerlerindeki etkilerinin ömür boyu süreceği çocukların, bu kararda söz sahibi olmamaları nedeniyle göçe zorunlu katılımlarını gerektirmektedir (Lee, 1966; Çelik, 2006).

Şekil 1.2. Göçe Neden Olan Faktörler ve Engeller (Everett S. Lee (1966); “A Theory of Migration”, Demography, Cilt 3, Sayı 1, S. 50.)

Doeringer ve Piore (1971), **İkiye Bölünmüş Piyasalar Teorisiyle** (İkili Emek Piyasası Teorisi) Amerikan ekonomisini iki farklı işgücü piyasası bakımından ele almışlardır. İşgücü piyasasını “birincil” ve “ikincil” sektör olarak ikiye ayırmaktadırlar. Bu çalışmaya göre birincil piyasa ile yüksek ücret, yüksek istihdam, iş güvenliği gibi çekici unsurlarla dolu sermaye yoğun bir piyasa tanımlanırken, ikincil piyasa ise düşük ücret, zor çalışma koşulları, tehlikeli işler gibi itici unsurlarla dolu emek yoğun bir piyasa tanımlanmaktadır. Birincil piyasalarda yerliler (native inhabitants) cazip ve çekici işlerde çalışırken, ikincil piyasalardaki ağır ve zor işlerde çevreden göçle gelen göçmeler istihdam edilmektedir (Piore, 1979; Bulow&Summers, 1986; Jennissen, 2004, Abadan-Unat; 2006).

Borjas (1987) çalışmasıyla Roy (1951) tarafından göç edilen ülkenin yeterlilikleri göz önüne alınarak işgörenlerin dağılımını analiz ettiği çalışmayı geliştirerek **Öz-Seçim (self-selection) teorisini** analiz etmiştir. Roy (1951) çalışmasında göçmenleri yaptıkları tercihlere göre negatif ve pozitif seçim yaklaşımıyla iki sınıfa ayırmıştır. Borjas (1987), benzer özelliklerin yüksek olduğu iki ülke arasında ve yaşanan ülkedeki gelirin daha yüksek olduğu durumlarda pozitif seçimden bahsetmektedir. Buda yüksek vasıflı insanların vergilerin yüksek olduğu ve sosyal koşulların vd. daha kötü olduğu ülkeden göç edebileceklerini ifade etmektedir. Ücretlerin düşük olduğu ülkelerde ise düşük ücretler vasıfsız ve düşük ücrette çalışmaya hazır insanları göç yoluyla çekeceğinden bu ülkeler negatif seçimle karşı karşıya kalacaklardır (Borjas, 1989; Liebig, 2013).

Göreceli Yoksunluk (Relative Deprivation) teorisyle Stark (1984), yoksulluğun sosyal eşitsizliğe yol açtığını ve insanları göçe teşvik ettiğini ifade etmektedir. Göç kararının sadece hanehalkının ekonomik durumundaki ilerlemeye değil, toplumun genelindeki ekonomik ilerlemeye ve daha onurlu bir yaşam hissiyatına dayandığını ifade etmektedir. Yapılan çalışmalar yoksul insanların varlıklı insanlara göre göç etmeye daha fazla istekli olduklarını ortaya koymaktadır (Stark, 1984; Bhandari, 2004).

Literatürdeki bir başka teoride **Aile Göç teorisidir**. 1990’lı yılların başında Oded Stark tarafından ortaya koyulan bu teoride göç yaklaşımının temel noktası aile için göç kararının toplam faydasının pozitif olmasıdır. Tabii aile, aile bireylerinden oluşan bir

bütünü ifade ettiği gibi ailenin toplam faydasını göz önünde bulundurunca aile bireyleri de ayrı ayrı göz önünde bulundurulabilir. Aile olarak göç mümkün olabileceği gibi, aile fertlerinin ayrı ayrı göç etmeleri de ailenin toplam faydasını pozitif olarak etkileyebilmektedir. Göç etmenin de bir maliyeti olduğu göz önünden uzak tutulmamalıdır. Aile bireylerinin farklı ülkelere göç etmesi olası risklerin paylaşılması ve aile bütçesinin maksimizasyonu adına mümkün olabilmektedir. Diğer göç teorilerinin ihmal ettiği kan bağı, hemşerilik, kültürel bağlılık gibi aidiyet bağları bu teoride ön plana çıkarak göç kararında makro ve mikro nedenler dışında göç kararı üzerinde grup davranışlarının da aile ve hane halkı düzeyinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Stark, 1991; Kubursi, 2006; Borjas, 2008; Kumpikaite & Zickute, 2012).

John (1962) işgücü göçüne neden olan ana motivasyon kaynağının ekonomik avantajlardaki farklılık olduğunu ifade etmiştir. Sell ve De Jong (1978) **Motivasyon – Karar (Motivation Decisions)** teorisiyle göçü psikolojik gerçeklerde göz önünde bulundurarak dört saikle ilişkilendirerek açıklamışlardır (Kumpikaite & Zickute, 2012) ;

- Olasılık (Göçün fiziksel ve fizyolojik olarak mümkün olabilmesi)
- Motivasyon (Göç için bireysel motivasyonun gerçekleşmesi, daha iyi bir yaşam isteği, ekonomik başarı)
- Beklentiler (Göçün beklentileri karşılayacağına dair inanç sahibi olma)
- Özendiricilik (Yaşanılan yer ve göç edilecek yer arasındaki kıyaslamaları içerir. Çocuklar için daha iyi bir yaşam ve eğitim şartları özendiricidir).

Rasyonel Beklentiler teorisi ise (Haug, 2008) bireysel göç kararında toplam faydanın etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu teoride toplam fayda sadece gelirle ilişkilendirilmemekte, sağlık, eğitim koşulları, sosyal ve kültürel koşullar, statü, bağımsızlık, yeni çevreye uyum ve ahlaki beklentilerde toplam fayda içinde değerlendirilmektedir (Haug, 2008).

Göç ile ilişkili bir başka teoride **Tüketim teorisi**dir. Wallace (1997), geleneksel teorilerin aksine göç kararının gelirle ilişkisinden ziyade değer maksimizasyonuna odaklanmaktadır. Faydanın sadece alışılmış ürünlerle elde edilemeyeceği, maddi ve manevi değerlerin göç karar alma sürecinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Bunlar arasında akrabalarla ilişkiler, yaşam kalitesi, güvenlik, iklim vb.. faktörler etkili

olabilmektedir. Ayrıca yüksek vasıflı göçmenlerin beklenti ve arzularını düşük vasıflı göçmenlerden ayırılmaktadır (Liebig, 2013).

Ağ (Network) teorisi ise göçmenlerin ülkeler arası ve göç ettikleri ülkelerle kurdukları sosyal ağlara dayanmaktadır. Burada ön plana çıkan olgu göç süreci öncesinde, sürecinde ve sonrasındaki iletişimlerdir. Bu teori bir ilişkiler bütünü ortaya koymakta ve göçmenlerin akrabaları, hemşerileri, aynı inanca mensup bulunduğu kimseler ve diğer kişilerle iletişiminin göç sürecini kolaylaştırdığı açıklanmaktadır. Göç edenlerin kurdukları sosyal ağlar (göç ağları), göç etme maliyetlerini azalttığı gibi olası riskleri azaltmaktadır. Göç ağları göç etmeyi düşünenlerin araştırmalarını kolaylaştıracağı gibi, yolculuklarına, barınma ihtiyaçlarına, iş bulmalarına ve diğer çeşitli ihtiyaçlarına dair yardımcı ve ihtiyaç duydukları bilgiye hızlı ve kolay bir şekilde erişimlerini sağlayan birer destek enstrümanına dönüşmektedirler (Massey, 1993; Jennissen, 2004; Haug; 2008; Massey, 2014).

Myrdal (1957) **Kümülatif nedensellik (Cumulative causation) kuramı** ile göç artışını açıklamaya çalışmıştır. Temel iddiası göçün daha fazla göç etme eğilimi oluşturarak süreklilik oluşturmasıdır. Bireyler ve aileler tarafından çeşitli nedenlerle alınan göç kararı, daha sonra toplum içindeki diğer göç kararlarını da etkileyerek sosyal ve ekonomik yapılar üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum sonraki göçler içinde bir motivasyon oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre göçü teşvik eden faktörler, gelir ve toprak dağılımı, göç kültürü, tarımsal üretimin organizasyonu, beşeri sermayenin bölgesel dağılımı ve sosyal statüdür (Massey, 1993).

Göç sistemleri teorisiyle (Systems theory of migration) Mabogunje (1970) insan, ürün, hizmet ve bilgi akışının paylaşımının esas alarak kırsal –kent ekseninde coğrafi bir konumlandırma yapmıştır. Bu yolla ülkeler arasındaki göçü hızlandıran süreçleri açıklamaya çalışmıştır. Göç birbirine yakın ülkeler arasında olabileceği gibi uzak ve okyanus aşırı bir şekilde de olabilmektedir. Bu teori göçü ulus devletlere entegre bir şekilde işleyen ekonomik, sosyal, kültürel ve jeo-politik unsur ve politikaların bir ürünü olarak ele almaktadır. Portos ve Borocz (1987) ve Kritz ve diğerleri (1992) göç sistem teorisinden yola çıkarak uluslararası göç teorisini geliştirmişlerdir (De Haas, 2007; DeWaard ve diğerleri,2009).

Zelinsky (1971), demografik geçiş teorisi(demographic transition theory) ve yeniliğın mekânsal yayılımı (spatial-diffusion of innovation) teorilerinden hareketle geliştirdiği Zaman-mekansal model (spatio – temporal model)'le demografik hareketliliği ve gle beraber başlayan ve devam eden toplumsal yapıyı 5 geçiş aşamasıyla değerlendirmiştir (De Haas, 2010a);

- Pre-Modern geleneksel toplum (Hareketliliğın sınırlı olduğu toplum)
- Erken geçiş Toplumu (Hareketliliğın tüm çeşitlerinin arttığı dönem)
- Geç geçiş toplumu (Uluslararası g azalır)
- Gelişmiş toplum (Dış gten, i ge doğru dönüşüm)
- Süper Gelişmiş toplum (i g artar).

Skeldon (1990, 1997), Zelinsky (1971)'nin çalışması üzerine Geçiş teorisinin mekânsal boyutu üzerine uygulama çalışması gerçekleştirdi. Bu çalışmada g çerçevesinde dünya a) kaynak yoksunu, b) işgücü sınırlı, c) genişleyen, d) eski ve yeni, e) eski ve gerileyen ülkeler olmak üzere 5 farklı kategoride değerlendirildi (De Haas, 2010a).

Stouffer (1940), gü uzaklık ile ilişkilendirerek **Kesişen fırsatlar(intervening opportunities)** teorisi ile ele almıştır. Bu yaklaşıma göre güç ve g edilecek yere olan uzaklık arasında bir ilişki olmadığı söylenmektedir. Bir yerdeki fırsatlar ve imkanlar ne kadar fazlaysa oraya göç eden sayısı da o kadar fazla olmaktadır (Stouffer, 1940).

Martin (1993) ve Martin & Taylor (1996) gü ticari reformlarla beraber değerlendirerek birçok g çalışmasının aksine kısa dönemli bir yaklaşımla değerlendirdikleri **G hörgücü (Migration hump) teorisini** geliştirmişlerdir. Kısa ve orta vadede ticaret ve güç arasında tespit ettikleri ilişkiyi argümanlarıyla beraber açıklamışlardır. Yeni Pazar koşullarına adaptasyon zaman aldığından, g hörgücü etkisi adını verdikleri durum nedeniyle yatırımların hızlı bir şekilde iş imkânları yaratmadığını tespit etmişlerdir. G konusunda etkin faktörler olarak yine itici-çekici faktörler ön plana çıkmaktadır (Martin, 2003; De Haas, 2010a).

Gle ilgili literatür tarandığında çok fazla sayıda yaklaşıma rastlanmaktadır. Göçün ele alınışı bölgeden bölgeye ve ülkeden ülkeye göre farklılık gösterebilmektedir. Bir yere özel koşullar insanları farklı nedenlerle göç kararı almaya yönlendirebilir. Gle ilgili yapılan çalışmaların hepsi göçün ve g kararlarının daha iyi

1.1.3. İç Göç'e İlişkin Ampirik Çalışmalar

Göç konusu dinamik bir yön taşıdığı için, birçok sebep sonuç ilişkisiyle beraber ve bir mekânsal değişikliği ifade ettiğinden göçe konu farklılıkların araştırılmasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Zaman hususunda ele alındığında içinde bulunulan çağın paradigması göz önünde bulundurularak zaman veya çağ dışı unsurlardan ziyade o çağa dair olgular ve gerçeklikler üzerinden araştırılması önem taşımaktadır. Mekânsal olarak ele alındığında ise coğrafyaya dair çoğunlukla sosyal, fiziki, ekonomik ve kültürel etkiler göz önünde bulundurulmaktadır. Göç kürenin tamamını ilgilendiren bir konu olduğu için dünyanın birçok yerinde farklı bilim dallarından bilim insanları göç konusu genel ve özel olarak ele almaktadırlar.

Göç konusu göç öncesi ve sonrası olarak iki evrede ele alınarak göç psikolojisi adı altında psikoloji biliminin araştırma konusu olduğu gibi, küresel iklim değişikliği kaynaklı meydana gelen iklim değişiklikleri neticesinde iklim bilimciler tarafından da araştırılıp incelenebilecek disiplinler arası mercek altına yatırılacak önem ve zenginlikte bir araştırma konusudur. 2014 Yılı 1-12 Aralık tarihleri arasında Peru'da düzenlenen 20. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) Sözleşmenin Tarafları Konferansının (COP) ana tema "Göç ve İklim Değişikliği" olarak belirlenmiştir. Uluslararası katılımı zengin ve etkinlik düzeyi yüksek olan bu konferansın konusunun önümüzdeki dönemlerde göç ve iklim değişikliği üzerine yapılacak yeni ampirik çalışmalar hakkında aydınlatıcı olduğu söylenebilir.

Uluslararası alandaki uygulamalı iç göç çalışmalarına baktığımızda Rogers (1967) çalışmasında basit regresyon modeliyle bölgeler arası göçleri mekânsal değişim ve ekonomik fırsatlar arasındaki ilişki üzerinden değerlendirmiştir. Greenwood (1971) çalışmasında adımsal çoklu regresyon yöntemiyle Hindistan'daki kırsal-kentsel eksenindeki göçlerin bu bölgeler arasındaki gelir farklılıklarına dayandığı ve şehir merkezlerinin insanlara sunabilecekleri yüksek gelir potansiyeli nedeniyle göç açısından cazip bulunduğunu belirlemiştir. **Munro (1974)** çalışmasında Türkiye'deki iç göçleri ele almıştır. 1960-65 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada, demografik değişkenlerin yanında kişi başı gelir, sağlık ve eğitim harcamaları gibi değişkenler regresyon analiziyle modellenmiştir. İtici güçler yaklaşımıyla kurulan modelde tarımsal

bölgelerin itici özelliği ve göçün kademeli olarak meydana geldiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Rogers, 1967; Greenwood, 1971; Munro, 1974).

Türkiye üzerine iç göçle ilgili yapılan uygulamalı yerli çalışmalar da ise 1990'lı yıllardan sonra dikkate değer bir artış gözlenmektedir. Ulusal düzeydeki uygulamalı çalışmalarda itici-çekici güçler yaklaşımı, regresyon analizi, saha araştırması, panel veri analizi, seçkinlik analizi, itici ve çekici güçler yaklaşımı, frekans analizi, mutlak yakınsama analizi, iki değişkenli probit tahmin yöntemi, mekânsal logit model, gibi yöntemler kullanılmıştır (Mutlu, 1990; Yamak ve Yamak, 1999; Gür ve Ural, 2004; Çelik, 2006; Pazarlıoğlu, 2007; Polat, 2007; Bahar ve Bingöl, 2010; Uysal ve Aktaş, 2011; Karagöz, 2011). Bu çalışma kapsamında iç göç çalışmalarına ilişkin ekonomik değişkenleri de içeren seçilmiş literatür kronolojik olarak Tablo 1.3'de aşağıda sunulmuştur.

Literatür tarandığı göç ile ilgili çok fazla sayıda çalışmayla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmalar mekânsal ve zamansal olarak farklılıklar gösterdiği gibi, çalışmaya konu zamandaki mekan veya mekanlara ait özel ve genel şartlar da farklılıklar göstermektedir. Teorik ve uygulamalı olarak gerçekleştirilen göç çalışmalarına bakınca öncü olanlar ardılları olan diğer çalışmalara yön ve yol göstermektedir. Bu çalışma kapsamında iç göçle ilgili yapılan tüm çalışmalara yer vermek mümkün olmadığı için, uluslararası ve ulusal literatürden seçilen bazı çalışmalara, çalışmamızın ampirik kısmına katkı sunması için yer verilmiştir. Bu çalışmanın tamamında olduğu gibi bu bölümde de göçe ilişkin iktisat yazınına katkı sunulması amaçlandığından iktisat ile ilişkili olan çalışmaların bazıları seçilmiş literatür kapsamında ele alınmıştır.

Tablo 1.3. İç Göç Çalışmalarına İlişkin Ekonomik Değişkenleri İçeren Seçilmiş Literatür

<u>Yazar/Yazarlar - Yıl</u>	<u>Yöntem veya Analiz</u>	<u>İç Göç Kararını Belirleyen Değişkenler</u>
Rogers, 1967	Regresyon Analizi	Ekonomik ve Demografik Değişkenler
Beals ve diğerleri, 1967	Regresyon Analizi	Ekonomik ve Demografik Değişkenler
Greenwood, 1971	Çoklu Regresyon Analizi	Ekonomik ve Demografik Değişkenler

Tablo 1.3. (Devam)

Pack , 1973	Ekonometrik Tahmin Modeli	Ekonomik ve Çevresel Faktörler
Munro , 1974	Regresyon Analizi	Ekonomik ve Demografik Faktörler, Sağlık ve Eğitim Harcamaları
Kau ve Sirmians, 1977	En Küçük Kareler Yöntemi	Ekonomik Faktörler ve Mesafe(uzaklık)
Newmann, 1981	Regresyon Analizi	Ekonomik Faktörler, Kentleşme oranı, Doğurganlık, İşgücü verileri
Fields, 1982	En Küçük Kareler Yöntemi	Ekonomik Faktörler, Demografik Faktörler, Mesafe(uzaklık)
Doh, 1983	Korelasyon Analizi	Nüfus Verileri
Ramin, 1988	En Küçük Kareler Yöntemi	Ekonomik ve Sosyal Faktörler, Mesafe(uzaklık)
Foot ve Milnet, 1990	Zaman Serileri Analizi	Ekonomik Faktörler
Mutlu , 1990	Regresyon Analizi	Ekonomik Faktörler
Yamak ve Yamak , 1999	Regresyon Analizi	Ekonomik faktörler
Pazarlıoğlu, 2001	Panel Veri Analizi	Ekonomik Faktörler, Eğitim ve Sağlık Endeksleri, Zaman Değişkeni, Enerji Tüketimi
Gür ve Ural, 2004	Regresyon Analizi	Ekonomik Faktörler, Sosyal ve Kültürel Değişkenler
Cebula, 2005	En Küçük Kareler Yöntemi	Ekonomik Faktörler, Sosyal Faktörler
Çelik, 2006	İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı	Ekonomik Faktörler, Sosyal Değişkenler
Pazarlıoğlu , 2007	İki Değişkenli Probit Tahmin Yöntemi	Ekonomik Faktörler, Kişisel Özellikler, Mesafe(uzaklık), Demografik Faktörler
Polat, 2007	Saha Araştırması Frekans Analizi ve Çapraz Tablolar (Ankete Dayalı Yatay Kesit Verileri)	Ekonomik Faktörler, Demografik Faktörler
Kalashnikov vd., 2008	Konjonktürel Varyasyonlar Dengesi	Ekonomik Faktörler, Nüfus Büyüklüğü
Gökhan ve Filiztekin, 2008	Regresyon Analizi-Göçün Yerçekimi Modeli	Ekonomik Faktörler, Demografik Faktörler, Mesafe(uzaklık)
Topbaş ve Tanrıöver, 2009	Pearson Korelasyon Analizi	Ekonomik Faktörler, Nüfus Büyüklüğü
Güleç, 2009	En Küçük Kareler Yöntemi ve Panel Veri Analizi	Ekonomik Faktörler, Çevresel Faktörler, Sosyal Faktörler
Rebhun ve Goldstein, 2009	Lojistik Regresyon Analizi	Ekonomik Faktörler, Çevresel Faktörler, Sosyal Faktörler
Bahar ve Bingöl, 2010	Frekans Analizi ve Çapraz Tablolar	Ekonomik Faktörler, Sektörel veriler

Tablo 1.3. (Devam)

Ercilasun vd., 2011	En Küçük Kareler Yöntemi	Ekonomik Faktörler, Sağlık ve Eğitim Endeksleri, Şehirleşme, Bölgeler Arası Gelişmişlik
Uysal ve Aktaş, 2011	Sıralı Regresyon Analizi	Ekonomik Faktörler, Sosyal Faktörler, Demografik Faktörler
Karagöz, 2011	Panel Veri Analizi	Ekonomik Faktörler, İthalat ve İhracat
Kırdar ve Saraçoğlu, 2012	Mutlak Yakınsama Analizi	Ekonomik Faktörler, Nüfus Yoğunluğu
Akarca ve Tansel, 2012	En Küçük Kareler Yöntemi ve Robust Regresyon Analizi	Ekonomik Faktörler, Nüfus Yoğunluğu, Mesafe(uzaklık)
Zeren ve Tülümce, 2013	Mekansal Logit Model	Ekonomik Faktörler, Sosyal Faktörler, Kalkınma Göstergeleri

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GÖÇ

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında Anadolu'da kurulmuş olmasına karşın Osmanlı İmparatorluk coğrafyasının etno-kültürel zenginliğini de miras olarak devralmıştır. Özellikle bu süreçte Balkanlar'dan Anadolu'ya yoğun göç dalgaları yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda 1914 verilerine bakılarak 14 Nisan 1919'da yapılan tahmine göre Misak-ı Milli sınırları içinde kalan nüfus 14.118.968'dir (Eldem, 1970).

Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımı da 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayımın sonuçlarına göre ülkenin nüfusu 13.648.270' tir. 1914 verilerine istinaden 1919'da yapılan nüfus tahmininin de Misak-ı Milli sınırlarının tamamını kapsamaması ve gerekse Kurtuluş Savaşında çok sayıda kaybın olması, gayrimüslimlerin bir kısmının göç etmeleri ile nüfus sayısında azalma olmuştur (Eldem, 1970).

1923'ten 1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye gelen göçmenlere, devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda barınma ve iş olanakları sağlanmıştır. Gelen göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun çiftçi olması, kırsal alana yapılacak yerleşime uyum sağlamaları açısından, iklimin ve geldikleri yerlerdeki farklı üretim tarzları önemlerini artırmıştır. Ayrıca göçmenlerin büyük çoğunluğunun il, ilçe ve köylere dağıtılarak yerleştirilmeleri, sosyal bakımdan yabancılık hissetmemeleri ve göç ettikleri çevreyle kaynaşmaları yönünden daha etkili olacağı düşünülmüştür (Geray, 1962).

Türkiye'den başka bir ülkeye ve başka bir ülkeden Türkiye'ye olan göçler uluslararası göçün kapsamına girmekle beraber, ulusal demografik verilerde de değişime neden olmaktadır. ATürkiye'de dış göçün yanı sıra, ülke içinde çeşitli nedenlerle gerçekleşen iç göç hareketleri yaşanmış ve hala bu hareketlilik devam etmektedir.

Türkiye'deki nüfus değişimleri ve nüfusun kent-kır eksenindeki dağılımı zaman içinde günümüze kadar neredeyse 1927 sayımıyla yer değiştirmiştir. 1927 sayımına göre şehir nüfusunun toplam nüfus içinde ki oranı %24,22 iken, 2012 yılında bu oran %77,30 gibi yüksek bir rakama ulaşmıştır. 2013 ve 2014 yılın ise bu oranlar sırasıyla %91,35 ve %91,75 olarak gözükmektedir, bu değişimin ana nedeni Türkiye'deki birçok yerleşim yerinin büyükşehir olması nedeniyle, köy ve daha küçük yerleşim birimlerinin

mahalle adı olarak şehir içi birim kapsamına geçmesinden kaynaklanmaktadır.(Tablo 2.1).

Tablo 2.1. 1927 – 2014 Türkiye Nüfusu

Yıl	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Şehir Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı (%)	Kırsal Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391	24,22	75,78
1935	16 158 058	3 802 642	12 355 376	23,53	76,47
1940	17 820 950	4 346 249	13 474 701	24,59	75,61
1945	18 790 174	4 687 102	14 103 072	24,94	75,06
1950	20 947 188	5 224 337	15 702 851	25,04	74,96
1955	24 064 763	6 927 343	12 137 420	28,97	71,21
1960	27 757 820	8 859 731	18 895 089	31,92	68,08
1965	31 391 421	10 805 817	20 585 604	34,42	65,58
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075	38,45	61,55
1975	40 347 719	16 869 068	23 478 651	41,81	58,19
1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950	43,91	56,09
1985	50 664 458	26 865 757	23 978 701	53,03	46,97
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684	59,01	40,99
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653	64,90	35,10
2010	73 722 988	56 222 356	17 500 632	76,26	23,74
2011	74 724 269	57 385 706	17 338 53	76,80	23,20
2012	75 627 384	58 460 350	17 167 200	77,30	22,70
2013	76 667 864	70 034 413	6 633 451	91,35	8,65
2014	77 695 904	71 286 182	6 409 722	91,75	8,25

Kaynak: TÜİK 2015, www.tuik.gov.tr 1927-2000 Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları.

Türkiye’de iç göç hareketleri 1945’den sonra önemli bir artış göstermeye başlamıştır. Türkiye’nin çok partili demokratik bir sisteme geçişi ve beraberindeki ekonomik gelişmeler özellikle emek göçünü hızlandırmıştır. Dünya konjonktüründeki gelişmelere paralel olarak kırdan kente göçün başlaması Türkiye içinde II. Dünya savaşı sonunda gerçekleşmiştir. Tarımsal yapıdaki dönüşüm ve hızlanan sanayileşme süreciyle kentsel nüfustaki artışta bu dönemden sonra daha fazla belirginleşmiştir (Yerasimos, 1976).

Türkiye’de II. Dünya savaşından sonra başlayan ve 1950’den sonra ise il içinde gerçekleşen göçlerden sonra il dışı göçler hızlanmaya başlamıştır. 1950 yılından sonra tarım ve ülkede ki alt yapı çalışmalarının da hızlanmasıyla beraber ekonomik alanda kaydedilen gelişmeler yeni iş sahalarının açılması yoluyla iç göç üzerinde etkili

olmuştur (Tekeli ve Erder, 1978). Nüfusun sürekli artması, nüfus artış hızının yüksek olmasıyla beraber tarımsal alanda hızlı bir mekanizasyona gidilmesi bu dönemdeki göç üzerinde belirleyici olmuştur. Bu değişkenlere bağlı olarak toplumun kazanmaya başladığı dinamik yapı, vatandaşları daha iyi bir yaşama erişme yönünde isteklendirmiş ve göçü 1950'ler ve daha sonrasında özellikle sanayileşme süreciyle beraber göç daha hissedilir bir durum almıştır. Sanayileşme süreciyle yeni bir iç göç dalgası meydana gelmiş, iş arayan köylülerde, İstanbul'daki sanayi merkezine doğru göç etmeye başlamışlardır (Erhard, 1994).

1960'lı yıllara gelindiğinde Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC) ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki, konuk işçi alımı antlaşması 30.10.1961 tarihinde imzalanmış ve Anadolu'dan Almanya'ya doğru bir dış göç başlamıştır. II. Dünya savaşı sonrasındaki sanayileşme neticesinde Orta ve Batı Avrupa ekonomik olarak önemli bir kalkınma sürecine girmiştir. Özellikle Almanya'da ortaya çıkan işgücü ihtiyacının önemli bir kısmı Türkiye'den giden işçilerce sağlanmıştır. Türkiye'deki nüfusun bu yolla uluslar arası göçe yoğun bir şekilde dahil olmuş olması, işgücünün 1/3'nün emilmesiyle, ülke içinde hareket eden nüfusun daha fazla artması da bir nevi engellenmiştir (Özgür, 1998).

1970'li yıllarda ise göç hareketleri devam etmektedir. 1970 yılı verilerine göre %61,55 olan kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı, artan nüfus oranına karşın 1980 yılında %56,09'a düşmüştür. Dünya ekonomisini küçülten ve enflasyonu arttıran ters arz şokları ve 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatı gibi siyasi kararlar neticesinde uluslar arası toplumun Türkiye'ye uyguladığı ambargo ve bir takım yaptırımlar ülke içindeki gençlik hareketleri neticesinde Türkiye zorluklarla dolu bir on yıllık dönem geçirmiştir. Bu dönem de Türk sinemasında özellikle Doğu ve Güney Doğudan İstanbul'a göç olgusu fazlasıyla işlenmiş ve birçok filmin ana konusunu kırsaldan kente gelenlerin sosyo-ekonomisinin oluşturduğu sinematografik yapıtlar hazırlanmıştır. Öyle ki bu dönemde 1965-1985 yılları arasındaki GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) illerini kapsayan bölgedeki Net Göç hızı (göç eden nüfusun, yıl ortası fiili nüfusa oranı) 1970 – 1975 yılları arasında %-3,5 ile en yüksek seviyesine ulaşmış 1970-1980 yılları arasında ise bu oran %-3,35 olmuştur (Gap Bölgesinde Göç Hareketleri).

Tablo 2.2. Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) Bölgesi Net Göç Hızları (%)

İller	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985
Adıyaman	-7,4	-8,7	-3,2	-3,5
Diyarbakır	-1,1	-1,6	-2,2	-1,5
Gaziantep	0,9	1,3	-0,2	-0,5
Mardin	-3,7	-2,8	-5,3	-3,2
Şanlıurfa	-3,9	-8,0	-5,9	-2,0
Siirt	-1,0	-1,3	-2,6	-3,8
GAP Bölgesi	-2,7	-3,5	-3,2	-2,1

Kaynak: GAP Bölgesinde Göç Hareketleri, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, Aralık 1993, s.2.

1980’li yıllara ise Türkiye askeri bir darbeye başlamış ve bunun sonrasında kurulan Turgut Özal hükümeti ve hükümetleriyle bir önceki dönemin ithal-ikameci ekonomi politikalarından, liberal ekonomi politikaları uygulamalarına geçilmiş, devlet teşvikleriyle sanayii ve turizm tesislerinin özendirilmesi amaçlanmıştır. 12 Eylül 1980’de gerçekleştirilen askeri darbenin hemen öncesinde 1980’li yıllara damgasını vuran Turgut Özal’ı, Başbakan Süleyman Demirel 1979 yılında Başbakanlık Müsteşarlığına getirerek ve 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan istikrar programının hazırlaması talimatını vermiştir.

Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında uluslararası toplumun Türkiye’ye uyguladığı ambargonun etkileri, 1973’teki dünya petrol krizinin sonrasında dünya ekonomisinde yol açtığı daralma, enflasyon, artan işsizlik oranları gibi negatif olguların Türkiye’ye de büyük etkileri olmuştur. 24 Ocak 1980 iktisadi istikrar kararlarıyla Türkiye ekonomik şartlarını iyileştirmek, uluslararası kredibilitesini arttırabilmek, ekonomi politikasını değiştirip dışa açılarak yeni bir ekonomik modele ve yönetim anlayışına geçiş yapmıştır. Bu kararlarla Türkiye ithal-ikameci politikalarını terk ederek ihracatı ve dışa açılmayı merkezine alan bir ekonomi politikası benimsemiştir. İhracat teşvikleri arttırılmış, ithalat ve kur politikası serbestleştirilmiş, vergi reformlarıyla faiz oranları serbest bırakılmış, Kamu İktisadi Teşekküllerine bağımsız fiyat politikaları izlemeleri şansı getirilmiştir. Bu önlemlerin etkisi de ağırlıklı olarak dış ticaret alanında görülmüştür. Bu kararlar 1980 sonrasında alınana diğer karar ve uygulanan politikalar içinde bir başlangıç ve yol gösterici mahiyettedir. Bu dönemde alınan kararların yanı

sıra bu kararların uygulama aşamasında ki yöntemler nedeniyle de yüksek enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliğinin artması gibi negatif olgular meydana gelmiştir (Seyidoğlu, 2002).

Tablo 2.1'den görülebileceği gibi özellikle 1980'li yıllarda, ekonomik ve siyasi gelişmelerle beraber artan nüfus hızıyla da kırsaldan kente doğru göç hareketleri ivme kazanmıştır. Kentlerdeki politik gerekçeli sokak çatışmalarının yarattığı kaotik ve güvensiz ortama ek olarak gerçekleşen 12 Eylül askeri darbesinin ve sonrasındaki sıkıyönetimin etkisiyle 1975-1985 arasında ülkedeki iller arası emek göçüne katılan nüfus nispeten azalmışsa da, 1983'teki demokratik seçimlerin ardından değişen koşullar altında iç göçün artış eğilimi devam etmiştir (Keleş, 2004). Hem kentli nüfustaki artış hızı ve buna eklenen göç hareketleriyle şehirlerde demografik birikmeler ve mekânsal kümelenmeler oluşmaya başlamıştır. Türkiye'nin sosyo-ekonomik boyutundaki değişimin hissedilir düzeye ulaştığı 1980 sonrası dönem aynı zamanda Türkiye içinde önemli bir paradigma değişiminin başlangıcı olmuştur. Sonuç olarak 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan bu yeni dönem de, üretim girdileri için rekabet ortamının oluşturulması ve kaynak kullanımının etkinleştirilmesi öngörülmüştür. Kamunun ekonomi içindeki payının azaltılması, özel sektörün güçlendirilmesi, sermaye piyasası araçlarının çeşitlendirilmesi, özel sektörde rekabetin oluşması gibi yapısal ve kurumsal düzenlemelerin doğurduğu yeni ekonomik yapının ihtiyaç duyduğu iş gücü ihtiyacı Türkiye'deki kırsaldan kente doğru olan demografik mobilizasyonun artmasında önemli bir etken olmuştur (Köse, 2002).

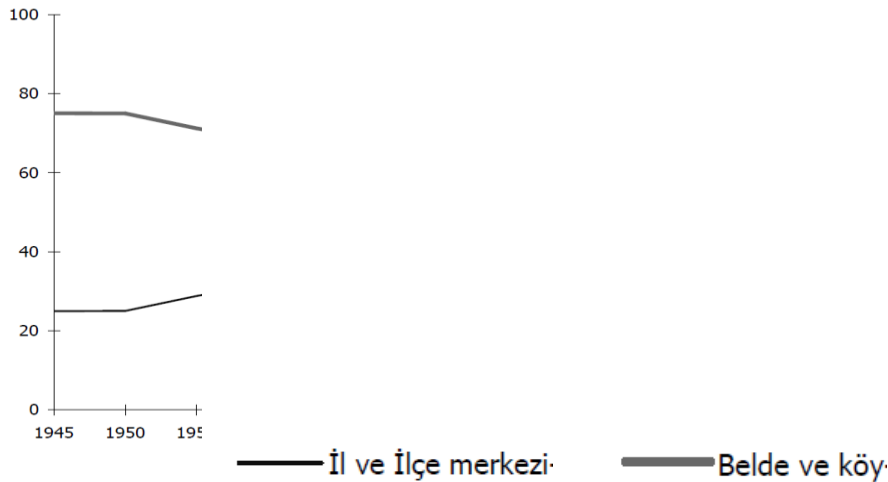
1980'lerin hemen sonrasında 90'lı yıllarda göç konusunda ülke içinde ön plana çıkan iç göç türü zorunlu göç olmuştur. 1978 yılında Abdullah Öcalan tarafından kurulan Kürdistan İşçi Partisi, Kürtçe adının kısaltmalarıyla PKK, Türkiye'nin doğusunda giderek artan terör eylemlerine başlamıştır. İlk olarak 15 ağustos 1984 gecesi Siirt'in Eruh ve Hakkari'nin Şemdinli ilçesinde karakol ve askeri lojmanları hedef alarak yapılan baskınlarla başlayan silahlı şiddet dönemi 1990'lı yıllarda yükselişe geçmiştir (Marcus, 2010). Birçok asker ve sivilin hayatını kaybettiği bu dönemde ön plana çıkan göç dalgası, güvenlik gerekçesiyle köy boşaltmalar nedeniyle yerinden edilen insanların şehirlere doğru zorunlu göçe tabi tutulmasıyla olmuştur.

Türkiye'de 1985-1990 yılları arasında il içi göçleri kapsamayan iller arası iç göçe konu olan insanların sayısı 4 milyonu biraz aşarken, 1995-2000 yılları arasında 4.7

milyona yaklaşmıştır (Özgür, 1999). Artan nüfus hareketliliği, sosyo-ekonomik alanlardaki değişim, makroekonomik verilerin kötü oluşu, çatışmalar nedeniyle ülkenin doğusunda gerçekleşen zorunlu göçün plansız bir şekilde gerçekleştirilmesi, daha önce ki göç dalgalarının aksine, yeni bir karakter kazanmış ve kırsaldan kente yeni bir göç dalgasının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2000'lerin başında ve 2010'lu yıllar ise 2002 yılında yapılan genel seçimlerle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'de uzun yıllar süregelen koalisyon hükümetlerinin aksine tek başına iktidara gelmesiyle ekonomik olarak daha istikrarlı bir döneme girilmiştir. Bu dönemdeki ekonomik ve siyasi tercihlerde yatırım alanlarının genişletilmesi, dış pazar arayışlarının artması, toplu konut inşaatlarının sayısının hızlıca arttırılmasıyla göç olgusu da göreceli olarak yeni bir boyut kazanmış ancak ilgili dönemle ilgili göç boyutlu akademik çalışmalar aynı ölçüde yoğunlaşmamıştır.

Şekil 2.1'de görüleceği üzere 1945'den 2000 yılına kadar Türkiye'de ki kırsaldan kente doğru olan nüfus 1980'li yılların ortalarından itibaren kentsel nüfusun hızlı bir şekilde kırsal nüfus karşısındaki artışıyla devam etmektedir. 2013 yılındaki Türkiye Nüfusunun kırsal ve kentsel dağılımına bakıldığında bir önceki yıllara göre ciddi değişimler gözlenmektedir. Bunun nedeni de kırdan kente kitlesel bir göç yaşanması değil, 2013 yılı idari bölünüş yapısının yeniden ele alınarak kamu idaresindeki şehir ve kırsal alanında meydana gelen yeni birleşme ve tanımlamalardır (TÜİK, 2015).

Şekil 2.1. Türkiye'de kırsal-kentsel nüfus değişimi (%) (1945-2009), TÜİK, 2010.

2.1. VERİLERLE TÜRKİYE’DEKİ İÇ GÖÇ HAREKETLERİNE BAKIŞ

Türkiye’de 1965-2000 yılları arasında il bazında iç göçler incelendiğinde iller arası göçlerde 1970-1980 döneminde artış, 1975-1985 dönemi bariz bir düşüş gözlenirken; sonrasında 1990-2000 döneminde ise tekrardan iller arası iç göçlerin arttığı dikkat çekmektedir. 1975 sonrasında ülke ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte daha hareketli bir işgücü piyasası beklentisi ve aynı zamanda terör olayları ile birlikte Doğu bölgelerinden batıya doğru iç göçlerin arttığı tahmin edilirken bu dönemde aksine iller arası iç göçlerin azalmıştır. Aynı zamanda il içerisinde de iç göçlerin düşüş göstermesi daha farklı hususların etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle de 1980-1985 döneminde siyasi çalkantıların doğu ve batı bölgelerinde özellikle de Marmara bölgesinde siyasi olayların patlak vermesiyle birlikte doğu-batı ve kırsal ve kent arasındaki iç göç hareketinin azaldığı tahmin edilmektedir. Özellikle siyasi problemlerin olduğu bu dönemlerde Sıkıyönetim sisteminin getirilmesiyle birlikte ülke içi mobilite de belli düzeyler arasında tutulmuştur. Bunun da beklendiği üzere ülke içi göçleri etkilediği varsayılmaktadır.

Tablo 2.3. 1975-2000 Yerleşim Yeri Göç Hareketleri

Yerleşim Yerleri	1975-1980		1980-1985		1985-1990		1995-2000	
	Göç	Oran	Göç	Oran	Göç	Oran	Göç	Oran
	Eden Nüfus	%	Eden Nüfus	%	Eden Nüfus	%	Eden Nüfus	%
Şehirden Şehire Göç	1752817	48,9	2146110	56,18	3359357	62,18	3867979	57,8
Köyden Şehire Göç	610067	17,02	860438	22,53	969871	17,95	1168285	17,46
Şehirden Köye Göç	692828	19,33	490653	12,84	680527	12,6	1342518	20,06
Köyden Köye Göç	528709	14,75	322709	8,45	392935	7,27	313481	4,68
Toplam	3584421	100	3819910	100	5402690	100	6692263	100

Kaynak: TÜİK, 2005.

Yukarıda yer alan analiz göstermektedir ki 1975-1990 döneminde özellikle de iç göçler şehirden şehre gerçekleşmiştir ve en önemlisi de zaman içerisinde şehirden şehre

göçlerin yüzdesi tüm iç göçler içerisinde artmıştır. Bu da göstermektedir ki Türkiye’de iç göçler daha çok farklı iller arasında gerçekleşmekte olup, il sınırları dâhilinde köy ve şehir merkezleri arasında göçler daha düşük gerçekleşmektedir. Bu nedendir ki bu çalışmanın ampirik bölümünde il bazında iç göçler incelenmiştir.

Bunun yanı sıra, sadece 1995-2000 döneminde şehirden şehre göçün yüzdesi azalmış ve dikkat çekici biçimde şehirden köye göçün yüzdesi artmıştır. Bunun temel nedeni olarak da şehirlerde artan aşırı nüfusla birlikte yaşam koşullarının zorlaşması görülmektedir. Özellikle büyük şehirlerdeki kalabalık, temel kent altyapısının yeterli olmamaya başlaması vb. gibi etkenlerle birlikte şehirlerden köylere de göç artmaya başlamıştır.

1995 sonrası daha detaylı incelendiğinde ise, görülmektedir ki iller arasında şehir merkezinden şehir merkezine göç en yüksek göç oranına sahiptir. Kısacası 1995-2000 döneminde iller arası göçler iç göçlerin büyük bir bölümünü oluşturmakta olup, tüm iç göçlerin sadece %28’lik bölümü aynı il sınırları arasında gerçekleşmiştir. Bu da esasında Türkiye’de iç göçlerin bölge içi değil, bölgeler arasında gerçekleştiğini ifade etmektedir.

1995 sonrasında iç göçlerin demografik özellikleri incelendiğinde, aşağıda yer alan tablo kadın-erkek arasında iç göç hareketlerini özetlemektedir. Buna göre de, erkek-kadın arasında bariz bir fark görülmektedir. Buna göre, iç göçlerle ikametgah yeri değişen erkek nüfus, kadın nüfusa göre daha fazla olmuştur. Beklenildiği üzere, Türkiye’de halen sosyolojik anlamda ailede erkeğin rolü dikkate alındığında göç eden erkek nüfusun daha fazla olması ekonomik nedenlerle daha doğru açıklanabilmektedir. Çünkü erkek nüfusun kadın nüfusa göre daha fazla göç etmesi, iş bulma ve geçim koşulları nedeniyle göçlerin gerçekleştiğini düşündürmektedir. Bölgesel olarak incelendiğinde de hem erkek hem de kadın nüfusun en çok şehirden şehre göç etmeyi tercih ettiği görülmektedir. Bölgesel göç incelendiğinde kadın ve erkek nüfus açısından farklı göç hareketi olmadığı aksine hem kadın hem de erkeğin göç ederken benzer tercihleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.4. 1995-2000 Kadın-Erkek Göç Hareketleri

	Şehirden Şehire Göç	Köyden Şehire Göç	Şehirden Köye Göç	Köyden Köye Göç	Toplam
Göç Eden Nüfus					
Erkek	2.110.130	639.319	730.649	163.280	3.643.378
Kadın	1.757.849	528.966	611.872	150.201	3.048.888
Toplam	3.867.979	1.168.285	1.342.521	313.481	6.692.266
Göç Eden Nüfusun Cinsiyete Göre Yüzde Dağılımı					
Erkek	54,6	54,7	54,4	52,1	54,4
Kadın	45,4	45,3	45,6	47,9	45,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Göç Eden Erkeklerin ve Kadınların Yerleşim Yerlerine Göre Yüzde Dağılımı					
Erkek	57,9	17,5	20,1	4,5	100,0
Kadın	57,7	17,3	20,1	4,9	100,0
Toplam	57,8	17,5	20,1	4,7	100,0

Kaynak: TÜİK, 2000

1975-2000 dönemleri arasında en fazla ve en az göç alan ve göç veren bölgeler il bazında incelendiğinde sonuçlar göstermektedir ki en fazla göç alan iller özellikle Türkiye'nin batı ve kıyı kesimlerinde yer almaktadır. Bunların başında İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya gelmektedir. Aynı zamanda sanayi tesislerinin ve üretimin daha yüksek olduğu iç bölgeler örneğin Konya, Kayseri de en çok göç alan iller olarak ortaya çıkmaktadır. Bu analiz de esasında en fazla göç alan illerin sunduğu ekonomik faaliyetlerin nereye göç edileceği kararında etkili olduğunu ifade etmektedir. 1975-2000 arasında da en fazla göç alan illerin uzun vadede de değişmediği görülmektedir.

Bu zaman aralığında en az göç alan illerin doğu bölgeleri illeri oldukları dikkat çekmektedir. Bu iller aynı zamanda en az göç veren bölgelerdir. Bu da göç hareketlerinin daha çok batı bölgelerinde ve kıyı bölgelerinde yoğunlaşırken, göç hareketlerinin doğu bölgelerinde en az gerçekleştiğini göstermektedir. Doğu bölgesi illeri incelendiğinde örneğin Hakkari dikkate alındığında, 1980 sonrası dönemde verilen

göç miktarında dikkat çekici bir artış görülmektedir ki bunun temel nedeni olarak terör olayları ve sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntılar değerlendirilebilmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, bu analiz kişi bazında değerlendirilmiş olup, nüfusun yüzdesi olarak dikkate alınmamıştır.

Net göç hızı incelendiğinde ise, en fazla net göç alan iller beklenildiği üzere, İstanbul, Ankara, İzmir gibi daha batıda yer alan iller olup, benzer şekilde kıyı bölgeleri ve sanayi tesislerinin yoğun olduğu bölgeler en fazla net göç alan bölgeler olmaktadır. Net göç miktarının negatif olması ise o bölgenin aldığından daha fazla göç verdiğini ifade etmektedir. Bulgular göstermektedir ki Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri en fazla net göç veren iller olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde doğu bölgelerinden batı ve kıyı bölgelerine bariz bir net göç hareketinin olduğu söylenebilmektedir. En önemlisi de bu iç göç hareketi, 1975-2000 döneminde çok fazla değişmemiştir. En fazla net göç alan ve net göç veren iller beklenildiği üzere aynı kalmıştır. Bu da esasında 1970'lerden beri iç göçler üzerinde belirleyici olan faktörlerin uzun vadede Türkiye'deki iç göçleri belirleyen faktörler olarak aynı kaldığını ifade etmektedir.

Aldığı ve verdiği göç göstergelerinin yanı sıra, net göç hızı dikkate alındığında sonuçlar çok daha dikkat çekici olup, beklenildiği üzere İstanbul ve diğer sanayi odaklı şehirlerin daha yüksek aldığı göç hızına sahip olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, ekonomik faaliyetlerin daha kısıtlı olduğu doğu bölgelerinde ve Doğu Karadeniz bölgesinde verdiği göç hızının çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Özetle 1970-2000 dönemi dikkate alındığında iç göç hareketlerine dair trendler hem bölgesel, hem yerleşim yeri tercihi açısından tarihsel süreçte çok fazla değişmemiş olup, iç göç hareketlerinin belli bölgelerde yoğunlaşp, iller arası göç hareketinin baskın olduğu görülmektedir. En önemlisi de doğu-batı, kırsal-kent arası iç göç hareketleri de 1970-2000 döneminde beklenildiği üzere bölgesel kalkınmada avantajlı bölgelere yönelik olmaya devam etmiştir.

Tablo 2.5. 1975-2000 Aldığı ve Verdiği Göç Hızı En Yüksek ve En Düşük İller

1975-1980				1980-1985				1985-1990				1995-2000			
İller	Aldığı Göç Hızı	İller	Verdiği Göç Hızı	İller	Aldığı Göç Hızı	İller	Verdiği Göç Hızı	İller	Aldığı Göç Hızı	İller	Verdiği Göç Hızı	İller	Aldığı Göç Hızı	İller	Verdiği Göç Hızı
Aldığı ve Verdiği Göç Hızı En Yüksek Olan 10 İl															
Kocaeli	173	Kars	135,9	Kocaeli	126,3	Tunceli	172,3	Kocaeli	169,4	Tunceli	206,9	Tunceli	187,8	Tunceli	217
İstanbul	136,7	Erzincan	135,4	İstanbul	113,8	Erzincan	119,6	İstanbul	154,8	Kars	189,7	Tekirdağ	159,4	Ardahan	167,2
İzmir	120,9	Tunceli	134,2	İçel	99	Kars	112,5	Antalya	128,3	Gümüşhane	186,5	Yalova	153,7	Kars	153
Bilecik	105,5	Bitlis	126,1	İzmir	97,1	Çankırı	1111	Tekirdağ	126,7	Bayburt	183,4	Bilecik	136,9	Yalova	150,7
Ankara	104,5	Gümüşhane	118,6	Bilecik	94	Artvin	106,2	İzmir	116,8	Siirt	177,5	Muğla	127,6	Siirt	148,4
İçel	102	Çankırı	115,5	Tekirdağ	92,6	Erzurum	100,7	İçel	116,3	Erzincan	173,7	Antalya	118,5	Sinop	145
Erzincan	101,5	Artvin	108,4	Ankara	90,6	Gümüşhane	100,4	Ankara	115,5	Artvin	150,9	Kocaeli	110,5	Bolu	139,4
Bursa	96,5	Bilecik	108,1	Kırklareli	84,5	Sivas	97,4	Bilecik	111,2	Erzurum	148,7	Ankara	104,8	Artvin	138,2
Tekirdağ	95,9	Sivas	108	Eskişehir	84,2	Rize	93,7	Bursa	1011	Sivas	144,5	Erzincan	103,8	Bartın	136,7
Eskişehir	90,7	Ağrı	107,8	Bursa	79,9	Kırklareli	92,7	Erzincan	92,8	Çankırı	1416	Bolu	103,6	Kırşehir	123,1
Aldığı ve Verdiği Göç Hızı En Düşük Ol an 10 İl															
Adıyaman	34,1	Gaziantep	49,7	Hakkari	37,9	Kütahya	48,7	Van	41,2	Muğla	57,9	Zonguldak	48,5	K. Maraş	64,8
Muş	33,9	Manisa	48,9	Çorum	37,9	K. Maraş	48	Trabzon	40,9	Adana	57,8	Van	48,3	Muğla	64,2
Tokat	33,1	İçel	48,8	Bingöl	37,4	Muğla	47,7	Yozgat	40,1	İçel	53,8	Tokat	44,6	Manisa	63,6
Ağrı	32,9	K. Maraş	47,6	Trabzon	36,7	İçel	46,6	Tokat	39,7	Gaziantep	23,1	Ordu	44,2	İzmir	62,9
Bingöl	32,3	Konya	46,2	Afyon	36,6	Konya	46	Zonguldak	39,6	Manisa	50,5	Mardin	43,4	Antalya	59,9
Kars	32,3	Zonguldak	45,9	Tokat	36,4	Manisa	45,6	Muş	38,9	Aksaray	50,2	Hatay	42,6	İstanbul	59,5
Çorum	30,5	Hatay	45,3	Van	34,4	Hakkari	45,2	Afyon	37,4	Hatay	49,7	K. Maraş	38	Gaziantep	58,3
Ordu	30,3	Bursa	39,6	K. Maraş	34,3	Bursa	413	Ordu	36,8	Denizli	48,3	Muş	34,3	Denizli	55,7
Şanlıurfa	28,4	Muğla	39,3	Zonguldak	318	Hatay	411	Şanlıurfa	34,8	Antalya	46,5	Adıyaman	315	Konya	53,4
Mardin	27,3	Antalya	34,7	Ordu	30,3	Antalya	38,3	K. Maraş	29,9	Bursa	43,9	Şanlıurfa	30,8	Bursa	51,3
Toplam	70,3	Toplam	70,3	Toplam	65,5	Toplam	65,5	Toplam	81,3	Toplam	81,3	Toplam	78,8	Toplam	78,8

Kaynak: TÜİK, 2005

Zaman içerisinde göç hareketleri süreklilik özelliğini devam ettirmekle beraber istatistik bilimlerinde ki değişim, veri toplama ve derlemedeki yeni yöntemler Türkiye’de bir dizi değişimi de zorunlu kılmıştır. Sosyal yapılarda, toplumsal davranışlarda, üretim ve tüketim kalıplarında birçok değişim de yaşanmaktadır. Avrupa Birliği İstatistik Bürosu (Eurostat) tarafından AB’de tutulacak istatistiklere bir standart ve temel yapı oluşturmak için İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) – Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) oluşturulmuştur. AB ülkelerinde NUTS sisteminin hukuki altyapısı ve sistemin esaslarının belirlenmesi için geçen sürenin ardından Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyinin ilgili mevzuatı onaylamasıyla NUTS sistemi Avrupa’da kullanılmaya başlanmıştır (Türkapp, 2006).

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Türkçe adıyla, Bakanlar Kurulu’nun 2002/4720 sayılı kararının 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmasıyla Türkiye’de de kullanılmaya başlanmıştır. 3 sınıflandırma üzerine yapılan İBSS sisteminde sisteme geçilmeden önceki ilgili ülkenin coğrafi yapılanması esas alınmaktadır. İkinci olarak aynı veya yakın potansiyele sahip bölgeler bir araya getirilerek benzer özellikler üzerinden sınıflandırılmaktadır. Diğer bir sınıflandırma ise nüfustur. Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak sınıflandırılan İBBS bölgelerinin belirlenmesinde nüfus, sosyo ekonomik gelişmişlik, coğrafi yakınlık, bölgesel kalkınma hedefleri gibi unsurlar göz önünde bulundurularak 12 tane Düzey 1, 26 tane Düzey 2 ve her il kendi başına bir bölge olarak alınarak 81 tane Düzey 3 İBBS bölgesi belirlenmiştir. İstatistik alanındaki gelişmeler ve teknoloji kullanımının yaygınlaşmasıyla Türkiye’de geçmişte yapıldığı gibi hanede nüfus sayımları yapılması uygulamasından vazgeçilerek, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) ile nüfusun büyüklüğü, detayları ve hareketliliği takip edilmeye başlanmıştır. 2007 yılında ADNKS sisteminin kullanılmaya başlanmasıyla Türkiye’de ki göç verileri ve nüfus ve demografiye dair diğer birçok veri modern şartlar altında elektronik ortamdan toplanmaya ve derlenmeye başlamıştır.

İBBS Düzey 1 sınıflandırmasına göre Türkiye 12 bölgeye ayrılmış ve bu bölgeler içinde bir il olarak İstanbul’da müstakil ayrı bir bölge olarak yer almıştır. Marmara bölgesi barındırdığı nüfus yoğunluğu ve ekonomik kalkınmışlık göstergeleri nedeniyle Batı Marmara, Doğu Marmara ve İstanbul olmak üzere 3’e ayrılmıştır. ADNKS sisteminin ikametgâh takibini mümkün kılması bölgeler arası ve bölge içinde meydana

gelen nüfus hareketliliğini, hareketliliğin süresi, hareketliliği gerçekleştirenlerin cinsiyeti ve yaşı gibi bilimsel çalışmaları kolaylaştıracak konularda istatistiki tespit yapılmasını oldukça kolaylaştırmıştır ve ortaya istatistiksel bölgeler çıkmıştır.

Tablo 2.6. İBBS Düzey 1'e Göre Türkiye Nüfusu (2008-2014)

İstatistiksel Bölgelere Göre Türkiye Nüfusu (2008-2014)						
Yıllar	2008-2009 2013-2014	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Toplam	72.561.312	73.722.988	74.724.269	75.627.384	76.667.864	77.695.904
Bölgeler						
İstanbul	12.915.158	13.255.685	13.624.240	13.854.740	14.160.467	14.377.018
Batı Marmara	3.129.772	3.164.048	3.210.147	3.247.669	3.278.705	3.351.582
Ege	9.517.153	9.693.594	9.687.692	9.779.502	9.897.313	10.023.549
Doğu Marmara	6.701.343	6.841.607	6.952.685	7.058.367	7.198.284	7.332.137
Batı Anadolu	6.875.349	7.018.194	7.163.453	7.253.247	7.362.247	7.499.242
Akdeniz	9.252.902	9.423.231	9.495.788	9.611.007	9.766.093	9.906.771
Orta Anadolu	3.831.373	3.849.267	3.843.731	3.853.025	3.873.470	3.886.251
Batı Karadeniz	4.512.288	4.518.786	4.477.107	4.483.603	4.449.102	4.493.559
Doğu Karadeniz	2.526.619	2.516.167	2.513.021	2.545.274	2.553.647	2.556.840
Kuzeydoğu Anadolu	2.198.061	2.202.106	2.230.394	2.226.155	2.207.602	2.206.326
Ortadoğu Anadolu	3.638.401	3.647.531	3.709.838	3.756.322	3.774.582	3.801.911
Güneydoğu Anadolu	7.462.893	7.592.772	7.816.173	7.958.473	8.096.352	8.250.718

Kaynak: TÜİK, 2015.

Türkiye'nin batısı ve doğusu arasındaki kalkınmışlık farkları ve bu bölgelerdeki göç hareketleri göz önünde bulundurulduğunda çekici faktörlerin güçlü olduğu İstanbul, Batı ve Doğu Marmara gibi ülke içinde sanayisiyle ön plana çıkan bölgelerdeki alınan göç büyüklükleri dikkat çekici ölçüdedir. Buna nazaran nüfus büyüklüğünde İstanbul'dan sonra gelen Ege ve Akdeniz bölgeleri ise aldıkları göç, verdikleri göç ve net göç hızı büyüklükleri bakımından farklılık göstermektedirler. İstanbul, Doğu ve Batı Marmara bölgelerine kıyasla turizm ve tarımsal üretimin yoğun olduğu bu bölgelerde net göç nüfus büyüklüklerine kıyasla daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.

Tablo 2.7. İBBS Düzey 1 Bölgelerinde Net Göç (2008-2014)

İstatistiksel Bölgelerde Net Göç (2008-2014)						
Yıllar	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Bölgeler						
İstanbul	39.481	102.583	121.782	30.461	66.321	14.336
Batı Marmara	12.573	14.599	15.861	25.052	19.260	46.448
Ege	16.563	955	1.225	25.355	15.741	46.115
Doğu Marmara	42.570	37.579	42.824	37.090	47.044	56.189
Batı Anadolu	31.544	39.128	50.308	26.194	28.227	39.239
Akdeniz	4.790	5.479	-11.797	-10.524	-7.018	3.441
Orta Anadolu	-19.170	-34.624	-33.878	-15.862	-18.621	-25.860
Batı Karadeniz	-10.842	-50.720	-39.557	-14.393	-25.678	-34.818
Doğu Karadeniz	1.585	-22.703	-24.949	18.495	-9.223	-4.556
Kuzeydoğu Anadolu	-32.588	-30.104	-27.973	-34.434	-42.765	-43.088
Ortadoğu Anadolu	-33.207	-33.255	-61.679	-27.091	-26.972	-46.797
Güneydoğu Anadolu	-53.299	-28.917	-32.167	-60.343	-46.316	-50.649

Kaynak: TÜİK, 2015.

Göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını veren ve özel bir formülle hesaplanan Tablo 2.8'deki Net Göç Hızı verilerine göre net göç hızları değişiklik

göstermektedir. 2008 – 2009 döneminde en yüksek net göç hızı Doğu Marmara’da ve en düşük net göç hızı ise Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşmiştir. 2009-2010 döneminde en yüksek net göç hızı İstanbul bölgesinde en düşüğü ise Kuzey Doğu Anadolu’da gerçekleşmiştir. 2010-2011 döneminde ise Batı Anadolu en yüksek net göç hızına sahipken Orta Doğu Anadolu en düşük değere sahip olmuştur. 2011- 2012 döneminde ise Kuzey Doğu Anadolu en düşük değere sahipken, İstanbul bölgesi en yüksek göç hızına sahip olmuştur. 2008-2014 aralığındaki Net Göç Hızları üzerinden değerlendirildiğinde, yüksek değerlere sahip bölgelerin İstanbul ve yakınındaki bölgeler olduğu, negatif değerlere sahip bölgelerin ise ülkenin doğusundaki bölgeler olduğunu görmekteyiz. Çekici faktörlerin yoğun olduğu batı bölgelerine göç cazipken, itici faktörlerin yoğun olduğu doğu bölgelerinden ise nispeten göçün hala daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2.8. İBBS Düzey 1 Bölgelerinde Net Göç Hızı (2008-2014)

İstatistiksel Bölgelere Göre Net Göç Hızı (2008-2014)							
Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bölgeler							
İstanbul	2,1	3,06	7,77	8,98	2,2	4,69	1
Batı Marmara	9,73	4,03	4,62	4,95	7,74	5,89	13,96
Ege	3,7	1,74	0,1	0,13	2,6	1,59	4,61
Doğu Marmara	12,57	6,37	5,51	6,18	5,27	6,56	7,69
Batı Anadolu	2,98	4,6	5,59	7,05	3,62	3,84	5,25
Akdeniz	2,15	0,52	0,58	-1,24	-1,09	-0,72	0,35
Orta Anadolu	-9	-4,99	-8,95	-8,78	-4,11	-4,8	-6,63
Batı Karadeniz	-4,35	-2,4	-11,16	-8,8	-3,2	-5,69	-7,72
Doğu Karadeniz	-2,24	0,63	-8,98	-9,88	7,29	-3,61	-1,77
Kuzeydoğu Anadolu	-26,12	-14,72	-13,58	-12,46	-15,35	-19,19	-19,3
Ortadoğu Anadolu	-10,89	-9,09	-9,08	-16,49	-7,19	-7,12	-12,23
Güneydoğu Anadolu	-7,56	-7,12	-3,8	-4,11	-7,55	-5,7	-6,12

Kaynak: TÜİK, 2015.

Tablo 2.9 ve 2.10.'da 2008 -2014 zaman aralığında göç edenlerin cinsiyet dağılımı görülmektedir. Türk aile yapısındaki ataerkillik ve sosyolojik anlamda aile reisliğinin çoğunlukla erkeklerde olduğu göz önünde bulundurulduğunda geçmişte çeşitli nedenlerle erkeklerin daha fazla göç etmiştir. Günümüzde gelinen noktada ise Türkiye'deki konut sayısındaki artış, çekici faktörlerdeki artış ve kadının sosyal hayata katılım seviyesinin artması vb.. gibi etkenler göç kararını hem bireysel anlamda hem de aile içi kararlarda cinsiyet ayrımına çok fazla dayanmadığı görülmektedir.

Aşağıdaki sıralı iki tabloda görüleceği üzere 2008 – 2014 dönemi arasında göç edenlerin cinsiyetleri ve göç edilen bölgeler göz önünde bulundurulunca kadın erkek göç oranlarının birbirine çok yakın olduğu ve geçmişe nazaran kadın ve erkek göçü arasındaki yüzdesel makasın önemli ölçüde kapandığı görülmektedir. Gelişmiş ve çoğunlukla ülkenin batısında kalan bölgelerimizde bu makas %1 ve %2'lere kadar düştüğü halde, ülkenin doğusunda kalan Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Düzey 2 bölgelerinde bu farkın %2 ve %5 arasında daha yüksek bir seviyede seyrettiği görülmektedir. Bu bölgelerimizin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerini ve batı bölgelerimize göre sanayi anlamında ki göreceli zayıflıkları bir araya getirildiğinde gelişmiş bölgelerdeki iş gücü ihtiyacına paralel mevsimlik göç gibi önemli etkenler bu bölgelerimizde erkek göçünün kadın göçünden daha yüksek gerçekleşmesine neden olabilmektedir.

Tablo 2.9. İBBS Düzey 1 Bölgelerine Göre Alman Göç Sayısı ve Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2008-2014)

Dönemler	Cinsiyet	Türkiye Genel	Alman Göç	Tuzluk Oran (%)	İstatistiksel Bölgelere Göre Alman Göç												
					İstanbul	Batı Marmara	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz	Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	
2008	E	972,227		51,08	193.295	53.497	98.921	106.492	96.552	104.596	50.086	72.659	46.038	30.488	49.061	70.542	
	K	931,007		48,92	181.573	53.030	99.548	106.486	99.661	101.379	46.087	70.175	43.364	26.524	41.394	61.786	
2009	E	947,439		50,49	200.963	47.514	88.177	96.017	100.307	98.059	51.312	75.394	50.961	31.827	45.689	61.219	
	K	929,234		49,51	187.504	47.836	93.282	97.561	106.273	95.172	52401	73.721	47.321	30.618	40.153	57.392	
2010	E	998,387		50,27	222502	52235	90.852	99.073	108.868	102 822	52 255	66.342	46.580	36.343	47.181	73.334	
	K	987,530		49,73	217.013	52116	94.743	101.181	112.822	102 660	51.798	65.984	43.815	32.281	43.589	69.528	
2011	E	1.025.677		50,14	225.440	53.323	94.592	102508	114.532	102872	51.508	67.740	43.885	37.229	54.724	77.324	
	K	1.020.043		49,86	225.005	52687	97.612	104.902	119.994	104.646	49.379	67.077	41.386	35.143	47.951	74.261	
2012	E	968,805		49,86	193.563	52714	95.962	98.191	98.368	98.529	50.625	72.630	54.485	32.292	57.254	64.192	
	K	974,069		50,14	190.972	56.614	99.882	101.514	105.624	97.872	50.643	70.793	50.624	31.008	54.975	63.548	
2013	E	1.055.519		49,73	218.465	58.284	99.622	108.164	110.558	104.860	56.875	80.818	54.460	35.196	56.213	72004	
	K	1.066.935		50,27	219.457	60.519	105.217	112305	117.746	107.631	57.045	81.143	50.715	33.823	51.062	70.272	
2014	E	1.105.829		49,05	217.660	70.952	112.448	115.215	120.584	110.153	57.026	78.910	56.879	40.788	50.828	74.386	
	K	1.148.778		50,95	221.338	76.609	123.157	121.939	127.472	115.909	59.926	81.905	57.035	39.229	50.470	73.789	

Kaynak: TÜİK, 2015.

Tablo 2.10. İBBS Düzey 1 Bölgelerine Göre Verilen Göç Sayısı ve Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2008-2014)

Dönemler	Cinsiyet	Türkiye Geneli Verilen Göç	Yüzdelik Oran (%)	İstatistiksel Bölgelere Göre Verilen Göç																		
				İstanbul	Batı Marmara	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz	Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu							
2008	E	972227	51,08	180.285	38.605	82976	65.161	86.789	95.953	65.635	81.785	48.891	59.458	68.797	97.892							
	K	931.007	48,92	167.908	37.848	80.801	65.656	89.361	90.573	64.837	80.578	46.133	55.822	61.271	90.219							
2009	E	947.439	50,49	180.984	40.618	81.664	74.621	85.086	91.616	61.514	79.570	48.968	49.146	62916	90.736							
	K	929.234	49,51	168.002	42.159	83.232	76.387	89.950	96.825	61.359	80.387	47.729	45.887	56.133	81.174							
2010	E	998.387	50,27	172661	43.982	90.903	80.305	88.782	98.238	69.638	91.248	58.177	50.506	65.064	88.883							
	K	987.530	49,73	164.271	45.770	93.737	82370	93.780	101.765	69.039	91.798	54.921	48.222	58.961	82 896							
2011	E	1.025.677	50,14	168.723	43.794	93.866	80.691	90.801	108.624	68.003	86.286	55.975	51.195	83.964	93.755							
	K	1.020.043	49,86	159.940	46.355	97.113	83.895	93.417	110.691	66.762	88.088	54.245	49.150	80.390	89.997							
2012	E	968.805	49,86	180.047	40.791	82345	79.130	87.691	100.182	58.320	77.875	43.807	50.092	72348	96.177							
	K	974.069	50,14	174.027	43.485	88.144	83.485	90.107	106.743	58.810	79.941	42807	47.642	66.972	91.906							
2013	E	1.055.519	49,73	188.579	48.007	91.730	83.973	97.455	106.188	66.281	93.236	58.411	57.327	69.388	94.944							
	K	1.066.935	50,27	183.022	51.536	97.368	89.452	102622	113.321	66.260	94.403	55.987	54.457	64.859	93.648							
2014	E	1.105.829	49,05	210.284	48.428	90.607	87.036	99.608	106.337	70.578	96.547	59.850	61.522	76.559	98.473							
	K	1.148.778	50,95	214.378	52.685	98.883	93.929	109.209	116.284	72.234	99.086	58.620	61.583	71.536	100.351							

Kaynak: TÜİK, 2015.

2008 – 2014 Yılları arasında en fazla net göç alan illere ve göçün kişi sayısına göre büyüklüğüne bakıldığında, İstanbul'un tartışmasız bir şekilde hala en yüksek sayıda ve oranda göç aldığı görülmektedir. İstanbul nüfusunun ve ekonomisinin Türkiye içindeki büyüklüğü göz önüne alındığında çekici faktörler açısından İstanbul hala en cazip bölge olarak durmaktadır. Aşağıda ki tabloda görüldüğü üzere Net Göç Alan illerin büyük çoğunluğu coğrafi olarak Türkiye'nin batısında yer almaktadır. Genel bir süreklilik göstermemekle beraber dönemsel olarak Güneydoğuda Gaziantep, Doğu karadeniz bölgesinde ise Ordu ve Trabzon illeri 2008-2014 aralığında en çok göç alan iller arasında yer almışlardır. Sanayinin, turizmin, tarımsal üretimin ve kentsel alt yapının daha iyi olduğu metropol şehirlerin diğerlerine göre daha fazla sayıda göç aldığı görülmektedir.

Nüfus büyüklükleri ve göç eden kişi sayısının göç edilen /göç veren yerdeki nüfusa oranları Net Göç Hızı yaklaşımı bakımından en fazla göç alan ve en fazla göç veren illerin sıralamasında farklılıklar oluşmasına neden olmaktadır. Tablo 2.11 ve Tablo 2.12'de 2008 -2014 yılları arasında Net Göç Hızı En Yüksek ve En Düşük Olan 10 il sıralanmaktadır. 1975 -2000 yılları arasındaki göç verileriyle kıyaslandığında İstanbul, Kocaeli, İzmir, Bursa gibi sanayi üretiminin yoğun olduğu illerin Net Göç Hızı En Yüksek olan iller bakımından 2008 -2014 döneminde ilk 10 il içinde 2000 yılı ve öncesindeki dönemlerdeki net göç hızı değerlerini taşımadığı görülmektedir. Tablo 2.11'den Net Göç Hızı en yüksek olan iller ve dönemlere bakınca Çankırı, Tekirdağ, Antalya, Ankara gibi illerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Net göç hızı en düşük ve negatif olan illere baktığımızda coğrafi olarak çoğunlukla doğu bölgelerimizdeki illerin en düşük net göç hızına sahip olması Tablo 2.12'de gösterildiği üzere geçmiş dönemlerde olduğu gibi devam etmektedir. Ekonomik, sosyal, kültürel ve doğal afetler gibi çeşitli nedenlerle gerçekleşen göç olgusu gelişmişlik farklılıkları, kişisel, ailevi sebepler, coğrafyaya dair özel durumlar gibi çeşitli nedenlerle devam etmektedir. Net Göç Hızı Yüksek olan yerlerin çekiciliği, düşük olan yerlerin iticiliği bir arada düşünüldüğünde göç olgusu Türkiye'de özellikle doğu batı ekseninde devam etmektedir. Bu çalışmanın ampirik kısmında ise bu konu ilgili dönem içerisinde bu konu daha detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Tablo 2.11. İBBS Düzey 3 Bölgelerine Göre Net Göç Hızı En Yüksek Olan 10 İl (2008-2014)

Net Göç Hızı En Yüksek Olan 10 il (2008-2014)											
2008-2009		2009-2010		2010-2011		2011-2012		2012-2013		2013-2014	
İller	Net Göç Hızı	İller	Net Göç Hızı	İller	Net Göç Hızı	İller	Net Göç Hızı	İller	Net Göç Hızı	İller	Net Göç Hızı
Çankırı	46,1	Tekirdağ	15,0	Tekirdağ	16,6	Çankırı	35,5	Gümüşhane	39,78	Bayburt	42,17
Trabzon	13,7	Antalya	12,8	Antalya	13,2	Ordu	29,6	Tunceli	33,88	Tekirdağ	24,25
Eskişehir	12,2	Ankara	10,4	Ankara	11,2	Karabük	22,8	Canlan	28,15	Muğla	20,95
Tekirdağ	11,0	Kocaeli	9,7	Gümüşhane	10,9	Çanakkale	18,1	Yalova	22,33	Gümüşhane	18,9
Yalova	10,1	Erzincan	8,2	Eskişehir	9,2	Tekirdağ	16,7	Tekirdağ	15,71	Yalova	16,09
Bolu	9,9	İstanbul	7,8	İstanbul	9,0	Gümüşhane	16,1	Çanakkale	13,08	Balıkesir	14,94
Antalya	8,9	Muğla	7,7	Kocaeli	8,3	İsparta	13,0	Kastamonu	11,62	Kocaeli	14,4
Düzce	8,1	Eskişehir	6,4	Muğla	7,0	Bolu	12,4	Antalya	11,43	Çanakkale	13,55
Ankara	8,0	Kayseri	6,1	Bursa	6,1	Burdur	11,8	Sinop	10,89	Aydın	12,99
Kocaeli	7,9	Bursa	5,9	Malatya	4,5	Bilecik	11,2	Kocaeli	9,84	Antalya	12,87

Kaynak: TÜİK, 2015.

Tablo 2.12. İBBS Düzey 3 Bölgelerine Göre Net Göç Hızı En Düşük Olan 10 İl (2008-2014)

Net Göç Hızı En Düşük Olan 10 il (2008-2014)											
2008-2009		2009-2010		2010-2011		2011-2012		2012-2013		2013-2014	
İller	Net Göç	İller	Net Göç	İller	Net Göç	İller	Net Göç	İller	Net Göç	İller	Net Göç
Ardahan	-29,7	Çankırı	-35,2	Van	-46,7	Ağrı	-27,0	Tokat	-32,99	Çankırı	-45,58
Mardin	-29,4	Yozgat	-27,8	Yozgat	-24,8	Muş	-25,6	Ağrı	-24,64	Kars	-32,32
Tunceli	-25,0	Tokat	-24,9	Çankırı	-20,9	Yozgat	-21,6	Kars	-23,08	Ağrı	-29,61
Muş	-24,5	Kırıkkale	-24,1	Kırıkkale	-19,1	Kars	-21,0	Ardahan	-22,88	Ardahan	-26,53
Kars	-21,4	Kars	-22,1	Kars	-18,5	Siirt	-18,5	Yozgat	-22,01	Yozgat	-26,29
Ağrı	-19,3	Ardahan	-21,3	Trabzon	-17,8	Bitlis	-17,3	Muş	-21,87	Muş	-25,48
Bayburt	-17,5	Siirt	-16,7	Ağrı	-17,3	Hakkari	-16,0	Erzurum	-21,42	Erzurum	-22,3
Çorum	-16,6	Erzurum	-16,0	Adıyaman	-16,8	Kilis	-14,1	Ordu	-21,02	Kırıkkale	-19,86
Yozgat	-16,0	Çorum	-15,6	Ardahan	-16,3	Adıyaman	-13,8	İğdır	-15,1	Bitlis	-17,66
İğdır	-15,2	Niğde	-14,9	Niğde	-15,4	Zonguldak	-13,8	Bitlis	-14,31	Çorum	-16,51

Kaynak: TÜİK, 2015.

2.2. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLERİN İKTİSADİ NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Özellikle gelişmekte olan ekonomiler dikkate alındığında kalkınma sürecine girilmesiyle birlikte iç göçlerin yoğun olarak arttığı dikkat çekmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de gelişmekte olan ekonomilerde bölgesel kalkınmada görülen dengesizlikler olarak değerlendirilmektedir (Todaro, 1980). Çoğunlukla gelişmekte olan ekonomiler, gelişim sürecinde gelişmiş ve gelişmekte olan diğer

ekonomilerle yoğun biçimde ticaret yaparak büyüme ve kalkınma gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Temelde gelişmiş ekonomilerin üretim teknik ve metotlarını öğrenebilme de bu ekonomilerle ticaret ve iktisadi ilişkiler gerçekleştirerek mümkün olabilmektedir (Krueger, 1997). Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde de iç göçlerin iktisadi gelişim sürecine girilmesiyle birlikte de yoğun olarak arttığı bu çalışmanın temel varsayımlarından birini oluşturmaktadır.

Literatürde iç göç konusu, iktisadi gelişme ve kalkınmanın en dikkat çekici olaylarından biri olarak değerlendirilmektedir (De Haas, 2010b; Lokshin ve diğ., 2010). Özellikle de iç göç, kalkınmanın ortaya koyduğu uzun süreli sorunlardan biri olarak da ortaya çıkmaktadır. Elbette endüstri ve tarım teknolojisinin gelişmesini tecrübe etmeye başlayan her ekonomi ve ülke de nüfusun ülke içinde yeniden dağıtılması hususunda ciddi tecrübeler yaşamıştır (McMillan and Rodrik, 2011). Literatürdeki iç göçlerin iktisadi ve aynı zamanda sosyal nedenleri üzerine teori ve hipotezlerden yola çıkarak bu çalışma; Türkiye’deki iç göç sorununun temel nedeni olarak hangi faktörün daha baskın olduğunu belirlemeye çalışmaktadır. Böylelikle hem Türkiye’de iç göçlere neden olan temel faktör ve nedenlerin belirlenmesi ve iç göç probleminin yarattığı sorunları engellemede de buna göre politikalar geliştirilmesine katkı sunulması bu çalışmanın temel amacı olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de iç göç konusunda yapılan çalışmalar 1990’lı yıllara kadar göçün üç zaman dilimi aralığında ele alınması gerektiğine işaret ederler (Akşit, 1998; Tekeli, 1998). Akşit (1998) çalışmasında iç göçleri 1950 öncesi göçler, 1950-1985 arası göçler ve 1985 sonrası göçler olmak üzere üçe ayırır. 1950’lere kadar köy modernizasyonu, Zonguldak’ta madenlerde çalıştırılmak için geniş kesimlerin işçi halinde değerlendirilmesi örneğinde olduğu gibi işgücü ihtiyacının tarımsal üretimden kopararak sağlanması ve doğal afetler gibi nedenlerden ötürü iç göçlerle de karşılaşmıştır. 1950-55 arası dönemde Ankara, İzmir ve İstanbul gibi şehirlerin çevresindeki kırsal alandan bu şehirlere doğru bir göç yaşanmıştır. 1965-70 arasında ise Karadeniz ve Orta Anadolu kırsalından büyük şehirlere doğru bir göç hareketliliği gerçekleşmiştir. 1980-85 döneminde ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden büyük şehirlere doğru göç hareketliliği yoğunlaşmıştır.

Tablo 2.13. Türkiye’de İç Göçün Tarihsel Aşamaları

Dönem Aralığı	Nüfusun Kent-Kır Dağılımı	Göç Yönü
1950’li öncesi	Kırsal yoğunluklu	Kırsaldan kente
1950-1985 Arası	Kırsal yoğunluklu olmakla beraber kentsel nüfus oranı artmakta	Kırsaldan kente
1985 sonrası	Kentsel yoğunluklu	Kırsaldan Kente ve kentten kırsala doğru göç hareketinin başlangıcı

Kaynak: Akşit (1998); Tekeli (1998); Güreşçi (2011).

Başlangıçta, Türkiye’nin kalkınma politikasının temel amaçları olarak şu iki durum özellikle literatürde yoğun olarak incelenmiştir (İçduygu ve diğ., 1998; Başel, 2011):

- Endüstriyellemeye paralel olarak şehirleşmenin de desteklenmesi,
- İşgücü fazlasının olduğu tarım sektöründen sanayi sektörüne ve diğer tarım dışı sektörlere işgücü transferinin gerçekleştirilebilmesidir.

1980’lerden itibaren ve öncesinde de 1940’lardan itibaren Türkiye’nin tarım odaklı ekonomiden sanayi odaklı ekonomiye geçiş çabalarının sonucunda ülke içerisinde şehirleşme açısından dengesizlikler de gerçekleşmeye başlamıştır (Öztürk, 2010). Özellikle İstanbul, İzmir gibi liman kentleri daha hızlı bir şekilde kalkınmaya başlarken ve şehirleşme bu bölgelerde artarken, ülkenin gelişmiş ekonomilere erişim konusunda bağlantı noktası olabilme imkânı olmayan iç ve doğu ve güney bölgelerinde ise istenilen düzeyde şehirleşme gerçekleşmemiştir (Yılmaz, 2010a). 20.yy’ın sonlarından itibaren devletin de tarımsal üretimi ve hayvancılığı desteklemeyip, sanayi üretimine teşvik ve destek sağlamasıyla birlikte tarım sektöründe çalışan işgücünün sanayi sektörüne yönlendirilmesine çalışılmıştır (Aral ve Cevger, 2000).

Tarım odaklı ekonomiden sanayi üretimi odaklı üretime geçiş istenildiği ölçüde başarılı olamamıştır. Çünkü tarım sektörünün küçük ölçekli üretim olarak gerçekleştirilmesi, bir başka deyişle üretimin daha çok çiftçilerin kendi tüketimi ile sınırlı kalması ve aynı zamanda ekilebilir alanların da kolektif olarak değilde aileler arasında bölüşürülerek değerlendirilmesi, tarım sektöründe hedeflenen teknolojik

gelişmenin gerçekleşmesini de zora sokmuştur (Abay ve diğ., 2005). Devletin tarıma sağladığı desteklerle üretim gerçekleştirebilen çiftçiler de üretimin giderek daha maliyetli olmasıyla birlikte iş olanaklarının daha yoğun olduğu şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Bu nedenlerle de Türkiye’de kalkınma süreciyle birlikte gerçekleşmeye başlayan ve giderek artan iç göçler, şehirlerde nüfus yoğunluğunun artıp, kırsal bölgelerde azalmasına neden olmuştur (Akgür, 1997).

Türkiye’nin kalkınma sürecinde şehirleşmenin sanayi üretiminin arkasından gerçekleşmesi nedeniyle şehirlerde artan nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması da zora girmiştir (Pazarlıoğlu, 2007). Aynı zamanda kırsal bölgelerden şehirlere gerçekleşen göçlerde göç eden nüfusun eğitimi için gerekli önlemlerin de zamanında alınmaması, kırsal nüfusun şehirlerde çeşitli sorunlar yaşamalarına da neden olmuştur. Kısacası, Türkiye’nin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş sürecinde sadece üretim ve iktisadi sonuçlara odaklanıp, eğitim, şehirleşme gibi faktörlerin üretimden sonra gelişmeye başlamasıyla birlikte yukarıda da bahsedilen sanayileşme hedeflerinde istenilen noktaya hemen gelinememiştir (Sezen, 1999; Doğruel ve Doğruel, 2003).

Tüm bunlar göstermektedir ki gelişmekte olan ekonomiler açısından, kırsal bölge-şehir arasındaki göç problemi aynı zamanda ülke ekonomisinin ve tüm ülkenin topyekûn gelecekteki kalkınması üzerinde de önemli sonuçlar doğurabilmektedir. İlk olarak, tarımsal üretimdeki teknolojik gelişmelerin uygulanabilmesi ve tarım alanları üzerindeki baskının azaltılması hedeflenmektedir ki böylelikle sanayi üretimi de tarımsal gelişimi takip edebilecektir (Hayami ve Ruttan, 1971; Matsuyama, 1992). Sonrasında, tarımsal üretimde teknolojik gelişmelerin değerlendirilmesiyle birlikte tarımsal üretkenliğin de artması hedeflenmektedir. Böylelikle daha az tarımsal işgücü ile çok daha yüksek oranlarda üretim gerçekleştirilebilecektir. Tarımsal alanda işgücü fazlası yaratılarak da bu işgücü fazlasının sanayi üretimine yönlendirilmesi şeklinde tarımsal ekonomiden sanayi odaklı ekonomiye geçiş süreci, benzer gelişmekte olan ekonomiler tarafından benimsenmiştir (Todaro, 1969; Tao Yang and Zhou, 1999).

Bu noktada şehirleşme de elbette büyük önem kazanmaya başlayacaktır. En önemlisi de tarımsal üretim alanlarının teknolojik gelişmeler sayesinde sınırlandırılabilmesi ve buna rağmen üretimin artırılması neticesinde tüm ülkede şehirleşmenin daha dengeli gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu noktada da

şehirleşme, iç göçe bağlı olup, bölgede işgücünün artması, hane halkının da artmasıyla birlikte ve halkın belli sanayi bölgelerine göç etmesiyle birlikte de halk birbirine daha yakın yaşamaya başlayacaktır (Stark and Bloom, 1985). Elbette bu da elektrik, ulaşım, içme suyu vb. gibi ihtiyaçların şehir genelinde belli bir dağıtım ağı üzerinden sağlanmasını gerektirmektedir. Bu noktada sanayi üretimi için gereken işgücünün üretim alanlarına daha yakın ikamet etmesi gerekliliği ile birlikte şehirleşme ihtiyacı da artmaya başlamaktadır (Yap, 1977; Schiller and Simsek-Caglar, 2011).

Bu hususta yukarıda da belirtildiği üzere şehirleşme esasında iç göçlere bağlı olarak gelişmektedir. Çünkü şehirlerdeki doğum oranları, genelde kırsal bölgelerde gerçekleşen doğum oranlarından daha düşük gerçekleşmektedir. Esasında bu da sanayileşmenin şehirleri meydana getirmesi neticesinde sanayileşmenin temel bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Hubendick, 2008). Şehirlerde nüfus artışının kırsal bölgelerde daha düşük gerçekleşmesiyle birlikte şehirleşme, sanayi yapısında değişikliklere neden olmakta ve esasında şehirleri ülkenin iktisadi merkezi haline getirmektedir. Şehirde yaşayan halk da kırsal bölge halkına göre, daha yüksek düzeyde sosyal gelişim ve politik farkındalık içinde olduğundan iktisadi ve sosyal gelişimin sürdürülebilir olması için şehirli nüfusun özelliklerinin güçlendirilmesi büyük önem arz etmektedir (Mills ve Tan, 1980). Kısacası, şehirli nüfustaki artış, hem gelişme ve kalkınmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmakta hem de kalkınma ve iktisadi gelişme için gerekli koşullardan biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle de her hangi bir gelişmekte olan ekonomi açısından insan kaynaklarının dağılımı ve dağıtımını ve bölgesel tahsisi, sanayileşme sürecine girilmesiyle de büyük önem kazanmaktadır (Lepak and Snell, 1999). Sanayileşme sürecinin de başarılı olabilmesi için elbette, insan kaynaklarının bölgesel tahsisi özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için çok daha önemli hale gelmektedir. Çünkü Türkiye'nin durumunda olduğu gibi iş gücünün bölgesel tahsisinde stratejik davranılmaması ülke içerisinde işgücü dağılımının dengesiz olmasına ve bazı bölgelerin sürekli iç göç almasına neden olabilmektedir.

Özetle, ekonomik büyüme, kalkınma ve iktisadi gelişme için gereken sanayileşme süreçlerini tüm gelişmekte olan ekonomiler tecrübe etmiş olup, bu sürecin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş aşamasında ise iç göç yoğun bir şekilde yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Geçmiş örnekler ve analizler göstermektedir ki iç göçlerin yaşanmasında sosyal olguların yanı sıra büyüme,

kalkınma, sanayileşme gibi iktisadi faktörler fazlasıyla belirleyici olmaktadır. Bu nedenle de bu çalışmada hem iktisadi hem de iktisadi olmayan faktörler açısından Türkiye örneği analiz edilmektedir.

2.2.1. Makroekonomik Faktörler

İktisadi faktörler içerisinde özellikle kalkınma, büyüme ve sanayileşme gibi makroekonomik faktörler, ülke içindeki iç göçlerin yoğunlaşmasında fazlasıyla etkili olmaktadır. İktisadi literatürde de özellikle kalkınma, büyüme gibi makroekonomik faktörlerin iç göçleri belirlemede önemli olduğu üzerinde durulmaktadır (Milne, 1993). Bu hususta temel iktisat teorisi iç göçleri açıklamada temel ve basit bir yaklaşım geliştirmiştir. Buna göre, işgücü hareketleri, özellikle işgücü getirisinin düşük olduğu bölgelerden işgücü getirisinin göreceli olarak daha yüksek olduğu bölgelere doğru gerçekleşmektedir (Stark, 1991). İşgücünde gerçekleşen bu hareket ve yönelme, iç göçlerin kaynağında işgücünün de diğer üretim kaynaklarına göre daha kıt bir üretim kaynağı olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan, göçlerin hedef bölgesinde ise diğer üretim kaynaklarına göre işgücünün daha yoğun ve fazla olmasına neden olmaktadır.

İktisadi literatürde zamanla, bu hipoteze bağlı olarak, tüm bölgelerde işgücünün getirisinin eşit olması gerektiği teorisi geliştirilmiştir. Sonuçta, işgücü, sanayileşme ve kalkınmanın hız kazandığı ilk dönemlerde şehirlere yoğunlaşırken sonrasında şehirlerde işgücünün çok yoğun olması ve getirisinin de giderek düşmesiyle birlikte şehirlerdeki işgücü tekrardan kırsal bölgelere hareket edecektir. Böylelikle hem kırsal bölgelerde hem de şehirlerde işgücünün getirisi eşit oluncaya kadar iç göç kırsal-şehir arasında devam edecektir (Cai and Wang'f, 2012). Bir başka deyişle, bu yaklaşım üzerinden makroekonomik faktörler neden uzun dönemde halen iç göç olduğunu açıklamada her zaman yeterli olmayabilmektedir. Çünkü makroekonomik teori açısından incelendiğinde iç göçler sadece kısa ve orta vadede görülmekte olup, uzun vadede hem şehirlerde hem de kırsal bölgelerde işgücünün getirisi eşitleneceği için işgücünün hareketi şeklinde iç göçlerin görülmesi beklenmemektedir. Ampirik çalışmalar da göstermektedir ki bu denge durumu hiçbir zaman gerçekleşmemektedir (Okun and Richardson, 1961; Yap, 1976; Bentolila ve Dolado, 1991). Çünkü dünyada farklı

ekonomiler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar da göstermektedir ki bölgeler arasındaki maaş ve gelir farklılıkları uzun vadede de gerçekleşmektedir. Her ne kadar neredeyse her ekonomide bölgesel gelir ve maaş farklılıkları sürekli görülen olgular olsalar da bunların gerçekleşme nedenleri ve neden olan faktörlerin ülkeden ülkeye değiştiği görülmektedir.

Esasında Munro (1974) çalışmasında bu olgunun temel nedeninin iç göçlerin bu olguları ortadan kaldırmada yeterli olmamasına bağlamaktadır. Çünkü makroekonomik temel faktörlerinden gelişme ve kalkınma neticesinde ortaya çıkan bölgesel gelir ve işgücü getirisi farklılıklarının iç göçlere izin verilmesiyle gerçekleştiği hipotezi üzerinden teori geliştirilmektedir. Buna göre de iç göçler, esasında bölgeler arası işgücü getirisinin dengelenmesinde başarısız olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu noktada da Munro'nun da belirttiği üzere, iç göçlerin sadece iktisadi değil iktisadi olmayan faktörler nedeniyle gerçekleştiği bu nedenle de bazı bölgelere, getiri oranı çok düşük olmasına rağmen, daha çok iç göç gerçekleşmesi neticesinde bölgesel gelir ve işgücü getirisi eşitlenememektedir. Bir başka yaklaşıma göre ise işgücünün her bölgedeki gelir oranları konusunda yeterli bilgisi bulunmamaktadır. Bir başka deyişle asimetrik bilgi de teoride bölgesel işgücü getirisinin eşitlenmesine neden olan faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır (Coulombe, 2006).

Türkiye üzerine Munro'nun çalışması ise göstermektedir ki Türkiye'nin makroekonomik açıdan pek çok özelliği de gelişmekte olan ekonomilerin iç göç hareketlerine neden olan makroekonomik koşullardan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin bağımsız bir ulus yapısına ve köklü bir devlet geleneğine dayanan uzun bir geçmişe sahip olması nedeniyle de iç göçlerin, dış kaynaklardan ziyade ülke içi iktisadi ve sosyal dinamiklerden kaynaklandığını belirtmektedir. Gelişmekte olan bir ekonomi olarak, ilk başlarda Türkiye'nin sosyal ve politik hayatı da benzer diğer gelişmekte olan ekonomilerinkine benzemekte olup, kültürel ve sosyal değerlerin de genel olarak ülke içerisinde benzerlik gösterip bölgeden bölgeye farklılaşmadığı görülmektedir (Doğruel ve Doğruel, 2003). Diğer taraftan iç göçlerle birlikte bölgesel farklılıklar hem artmaya hem de azalmaya başlamıştır. Türkiye'de iç göçlerin özellikle gelişme ve sanayileşme sürecine girilmesiyle birlikte işgücü makroekonomik dinamiklerinde meydana gelen değişimlerle artmaya başladığı görülmektedir (Çelik, 2007). Bir başka deyişle, Türkiye'nin gelişme sürecine girmesiyle birlikte 1940'lardan itibaren liman

bölgelerinde özellikle de gelişmiş ülkelerin yer aldığı batı ekonomilerine daha yakında yer alan batı bölgelerine sanayi yatırımlarının artmasıyla doğudan batıya doğru olan işgücü göçü, iç göçlerin temel nedenlerinden biri olmuştur.

Avrupa ekonomilerinin II. Dünya Savaşı sonrası 1950'lerden itibaren daha birlik içerisinde hareket etmesiyle ve Avrupa Ekonomik İşbirliğinin, Avrupa Birliğine dönüşmesiyle birlikte Türkiye'de daha çok Avrupa'ya yönelmiş ve Avrupa ekonomileri de Türkiye'nin en büyük ticaret ortakları haline gelmiştir (Morgil, 2003). Batıda ki limanların denize yakınlığı ve Avrupa ekonomileriyle ticarete önemli rol oynaması neticesinde sanayi yatırımları da batı bölgelere yönelmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2003; Hasanoğlu ve Aliyev, 2009). Yukarıda da belirtildiği üzere, sanayi bölgelerinde işgücüne olan ihtiyaç arttığı için doğudan batıya iç göç hızlanmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçmeye çalışmasına yönelik politikalarla ve tarımdaki kooperatifleşmenin mümkün olmaması nedenleriyle Doğu bölgelerinde çeşitli ekonomik sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır (Önder ve Şenses, 2005). Kısacası, Türkiye'nin sanayileşme sürecinde dengeli kalkınma yerine en hızlı şekilde ülkenin kalkınmasını sağlamaya yönelik bölgesel kalkınma modeli, doğudan batıya göçlerin temelini oluşturmuştur.

2.2.1.1. Küreselleşme ve Dışa Açılma

1940'lardan itibaren Türkiye'nin sanayileşme politikalarına odaklanmasıyla birlikte iktisadi politikalar da bu yönde şekillenmeye başlamıştır. 1980'lere kadar ülke ekonomisinin küresel pazarlara entegre edilememesi ve ithal ikameci politikaların izlenip, rekabet avantajı ve katma değer yaratımına önem verilmemesi ve iç pazarlara yönelik üretim gerçekleşmesi nedeniyle Türkiye ekonomisi, çeşitli krizler yaşamış ve bu Türk Lirasının aşırı değer kaybına kadar devam etmiştir (Kazgan, 2005). Gelişmekte olan bir ekonomi olarak Türkiye ekonomisinin 1940-1980 döneminde çeşitli krizler yaşaması nedeniyle bölgesel kalkınma bölgeler arasında çok yüksek oranlarda gerçekleşmediği için ve Batı bölgelerinde şehirleşmenin başarılı bir şekilde gelişmemesiyle birlikte iç göçler çok yoğun olarak gerçekleşmemiştir (Ataay, 2004). Diğer taraftan, 1980'lerden itibaren şehir-kırsal bölgeleri arasındaki iç göçlerde artış gözlenmeye başlamıştır. Bu noktada özellikle batı bölgelerde şehirleşmenin

hızlanmasıyla birlikte elbette batıdan ithalatın artışıyla bu bölgelerde hayat standartları da hızla artmaya başlamıştır (Ataay, 2001).

Küreselleşmenin artmasıyla birlikte batıdaki gelişmiş ekonomilerde pazarların da küçülmesiyle birlikte Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilere yapılan doğrudan yatırım da artmaya başlamıştır (Karagöz, 2007). Yabancı yatırımcıların da güvenlik vb. nedenlerle batı bölgelerine yatırımı tercih etmesiyle birlikte Türkiye'nin batı bölgeleri, Doğu bölgelerine göre daha fazla işgücüne ihtiyaç duymaya başlamıştır. Batılı yatırımcıların Türkiye'nin büyük şehirlerinin bulunduğu batı bölgelerini tercih etmesinin temelinde de 1940'lardan itibaren şehirleşmenin giderek daha yoğun olarak gelişmiş olması yatmaktadır (Deichmann ve diğ., 2003). Doğrudan yatırımda özellikle de üretim için temel girdi faktörlerini oluşturan elektrik altyapısının, eğitilmiş işgücünün özellikle batı bölgelerinde bulunması nedeniyle bu bölgeler daha yoğun olarak da tercih edilmiştir. Özellikle de İstanbul bu dönemde, jeopolitik konumu dolayısıyla Türkiye'nin en çok iç göç alan büyük şehirlerinden biri olmuştur (Bülbül ve Köse, 2010). Bu noktada bölgesel işgücü gereksinimlerinin farklılaşması üzerinden geliştirilen makroekonomik teori, tekrardan iç göç hareketlerini açıklamada daha etkin hale gelmiştir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerde daha detaylı açıklanacağı üzere, iç göç batıda ki şehirleşme ve küresel yatırımcıların batı bölgelerinin coğrafi ve jeopolitik avantajlarından yararlanmayı tercih etmesiyle hız kazanmıştır. Böylece Türkiye ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte ticaretin ve ülke içerisine yatırımın hız kazanmasıyla birlikte de kırsal bölgelerden şehirlere iç göçler de artış göstermiştir (Bahar ve Korkmaz, 2010). Küreselleşme öncesi dönemde devlet kontrollünde gerçekleşmeyen ve gecekondular vb. yapılaşma şeklinde kontrolsüz olarak gerçekleşen şehir büyümesi, günümüzde küreselleşme sonrası daha farklı bir yapıya bürünmüş olup, özellikle büyük şehirlerde devlet kontrolünde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Kurtuluş, 2006). Bu şekilde de iç göçlerin bir nebze olsun kontrol altına alınmasına çalışılmıştır. Özellikle de 1950 sonrası kontrolsüz bir şekilde gerçekleşen iç göçler, günümüzde daha kontrollü olarak gerçekleşmektedir. 2000'li yıllarda özellikle devletin büyük şehirlerdeki kaçak yapılaşmaya karşı önlem alması ve yapılaşmayı TOKİ gibi devlet kuruluşlarının kontrolünde gerçekleştirmesi, iç göçlerin şehirlerde yarattığı altyapı sorunlarını engellemeye çalışması göze çarpmaktadır (Karasu, 2005). Diğer taraftan,

devlet kontrolünde gerçekleşen şehirlerin büyümesi ve iç göçlerin teşvik edilmesi esasında devletin ülke ekonomisinin gelişmesi için ihtiyaç duyduğu işgücünü şehirlere kaydırma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Tüm bunların neticesinde büyük şehirler, kırsal bölgelerden göç almaya devam etmiştir. Bunun en temel nedenlerinden biri olarak küreselleşmenin Türkiye ekonomisi ve işgücü piyasası üzerindeki baskısı görülmektedir (Akdemir, 2010). Çalışmanın önceki bölümlerinde küreselleşme sonrası büyük şehirlerde ve batı bölgelerinde ihtiyaç duyulan işgücünün artmasının temel nedeni olarak yabancı yatırımın artışı gösterilmektedir. Bunun yanı sıra küreselleşme, Türkiye ekonomisi üzerinde çeşitli baskılar da yaratmıştır. Ülke ekonomisinin 1980'lerden önce kapalı bir ekonomi olarak faaliyet göstermesi ve bunun sonucunda yerli üreticinin sadece iç pazara odaklı üretim yaptığı görülmektedir (Yapraklı, 2011). Türkiye pazarının küresel pazarlara entegre olmasıyla birlikte yabancı markalar, yerli üreticinin yerini almaya başlamıştır. Bu durum da hem yaşam şartlarının şehirlerde daha iyi duruma gelmesine ve kırsal bölgede yaşayan halkın şehirlere göç etmesine neden olmuş hem de yerli üreticinin rekabet avantajı yaratabilmek için güçlü ve eğitilmiş işgücüne olan ihtiyacının da artmasına neden olmuştur (Akdemir, 2010).

Kısacası, küreselleşme ve Türkiye ekonomisinin dışa açılmasının temelinde gelişmiş ekonomik düzeye ulaşmak yer almaktadır. İktisat teorisinin de belirttiği üzere, bunun olabilmesi uzun vadede işgücünün ülke içerisinde üretkenliğin yoğun olduğu bölgelere kaydırılmasıyla mümkün olmaktadır. Küreselleşme ile birlikte yaşam koşullarının da artmasıyla birlikte her gelişmekte olan ekonomide olduğu gibi Türkiye'de de iç göçler kırsal bölgelerden şehirlere doğru gerçekleşmiştir. Türkiye'nin küreselleşme sonrasında da sanayi odaklı politikalar izlemesi ve hayvancılık ve tarım alanlarında gerekli politikaların izlenmemesi ve çiftçinin desteklenmemesi neticesinde özellikle doğu bölgelerden batı bölgelere göç daha yoğun ve zorunlu olarak gerçekleşmeye başlamıştır. Bu çalışmanın temel varsayımlarından birisi de 1980 sonrası dönemde iç göçlerdeki artışın Türkiye'de bölgeler arasındaki yaşam koşulları arasındaki farklardan kaynaklandığı temeline dayanmaktadır.

2.2.1.2. Tasarruf ve Yatırımlar

İktisadi büyüme ve gelişmenin daha fazla gerçekleştiği bölgelere doğru iç göçlerin artış göstermesi, iktisat teorisi açısından değerlendirildiğinde de olası bir etkidir. Özellikle de sermayenin ülke içerisinde hareketliliğinin kısa dönemde mümkün olmadığı dikkate alındığında işgücü hareketleri ile ülke içerisindeki bölgesel ekonomik dengesizlikler ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Puga, 1999). Yukarıda da belirtildiği üzere, bir kez bir bölgedeki iktisadi büyüme nedeniyle işgücü bu bölgede artacak ve sonrasında işgücünün birim kazancı giderek azalacak ve tekrar bölgeler arasında işgücünün birim üretkenliği ve kazancı eşitlenene kadar devam edecektir (Munro, 1974). Bu fenomenin temelinde de kısa ve orta vadede sermayenin hareketsizliği ve hem kısa hem de uzun vadede işgücünün hareketliliği nedeniyle iç göçler meydana gelmektedir. Bu noktada tasarrufların yoğunlaştığı ve yönlendirildiği yatırım projelerinin hangi bölgelerde yoğunlaştığına göre iç göç hareketleri gözlenebilmektedir (Yap, 1976).

Birinci ve İkinci Washington Konsensus'larının da desteğiyle birlikte Türkiye, Meksika, Güney Kore ve benzer gelişmekte olan ekonomiler için yol haritası olarak yatırımların ve tasarrufların artırılması, piyasa ekonomisi ve liberalleşme prensiplerinin benimsenmesi gibi koşullar savunulmuştur (Bakır ve Öniş, 2010). Bunun yanı sıra tarım sektöründe makineleşme ile birlikte hem daha az tarım alanından daha fazla üretim elde edilebilmesi ve daha az işgücüne ihtiyaç duyulması tasarrufların sanayi sektörünün gelişmesine harcanmasına neden olmuştur (Örnek, 2008). En önemlisi de tarım sektörünün katma değerinin göreceli olarak düşük olması sonucunda tasarruflar, pazar ekonomisinin gerektirdiği rekabet koşulları ve katma değer önem kazanmasıyla birlikte sanayi yatırımına yönlendirilmiştir. Tasarrufların da sanayi bölgelerinde daha yoğun gerçekleşebilmesi neticesinde elde edilen büyüme bu sanayi bölgelerinin ve şehirlerinin geliştirilmesinde harcanıp, tüm ülkenin kalkınmasına yönlendirilmediğinden iç göçler, uzun vadede de kırsal bölgelerden şehirlere doğru gerçekleşmiştir (Acar ve Kıyılar, 2012).

Dönemsel olarak tasarrufların ve yatırımların hareketi analiz edildiğinde bu çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere, Türkiye ekonomisi dikkate alındığında, Kurtuluş Savaşı ve II. Dünya Savaşı sonrasında izlediği uzun dönem yol

haritasında gelişmiş ekonomilerin üretim ve üretkenlik düzeyine yükselme en önemli hedeflerden biri haline gelmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2005). Bu süreçte de Güney Kore, Japonya gibi ekonomilerin sanayi, yenilik ve üretim odaklı büyüme modelleri dikkate alınmıştır. Tarım sektöründe ise katma değer düşük olması nedeniyle, katma değer yaratımının çok yüksek olduğu sanayi üretimine odaklanılmıştır (Serin, 1963). İkinci Dünya Savaşı süresince oldukça düşük seyreden iktisadi büyüme ve tasarrufların da düşük olması ve savunma sanayine yönlendirilmesi nedeniyle özellikle bu dönemde sanayileşme duraklamıştır (Taymaz ve Suiçmez, 2005). Savaş dönemi sonrasında ise, hızlı bir şekilde tasarruflar ve sonrasında yatırımlar sanayi tesislerinin kurulmasına yönlendirilmiştir. Bu süreçte yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye'nin batı medeniyeti odaklı bir siyasi politika izlemesi neticesinde yatırım alanları da limanların daha çok bulunduğu ülkenin batı bölgelerinde yoğunlaşmıştır (Tuncer ve Özügurlu, 2004). Tasarrufların savaş dönemleri sonrasında artması ve sanayinin de gelişmesiyle birlikte iç göçlerin de tasarrufun gerçekleştiği ve yatırımların yönlendirildiği alanlara doğru gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye'de 2000'li yıllara kadar pazar ekonomisinin istenildiği düzeyde gelişmemiş olması özellikle de bankacılık ve finans sektörünün gerektiği gibi tasarruf ve yatırımları doğru kanallara yönlendirmek yerine daha çok devletin iç borçlarını finanse etmeye yönlendirmesi nedeniyle tasarruflar, kalkınma sürecinin tam anlamıyla gerçekleşmesine olanak sağlamamıştır (Yentürk, 2003). Durum böyle olunca da özellikle de şehirleşme sürecinde geç kalınmış ve sanayi sektörünün şehirlerde ihtiyaç duyduğu işgücünün yaşam standartlarının yükseltilmesinde, eğitim ve sağlık alanlarında gereken yatırımlar, 2000'li yıllara kadar gerçekleştirilememiştir (Berkes ve Kuyaş, 2003). 2000 ve 2001 yıllarındaki finansal krizler özellikle de tasarrufların kalkınma ve büyüme sağlayacak yatırım projelerine yönelmesine engel olmuş, aynı zamanda yabancı yatırımcının da Türkiye finansal piyasalarından çıkmasına ve likidite krizine yol açmıştır (Çakmak, 2007).

1940'lardan sonra özellikle 1980'lerden itibaren hem yabancı hem yerli tasarruf sanayi sektörünün gelişmesinde ve Türkiye ekonomisinin büyümesinde ve gelişmesinde büyük önem arz etmiştir. Ancak devletin izlediği ithal ikameci politikalar, sonrasında devlet borçlarının çok fazla artması neticesinde tasarruflardaki artışlar yatırımlara yönlendirilememiş ve bölgesel kalkınma projeleri de istenildiği ölçüde

desteklenememiştir (Ataay ve Güney, 2004). Sonuçta da kırsal bölgelerden şehirlere gerçekleşen göç, hem şehirlerde çeşitli altyapı sorunları doğurmuş hem de bölgeler arasında gelir eşitsizliğinin iç göçlerle dengelenip, göçlerin durmasından çok artmasına neden olmuştur (Güreşçi, 2011). Özellikle de az oranlarda gerçekleşen tasarruflar sadece şehirlerdeki ve batı bölgelerindeki sanayi alanlarının kalkınması için kullanılabilmiş, bölgesel eşitsizlikler ortadan kaldırılamamış, iç göçler süreklilik arz etmiştir. Tüm bunların yanı sıra, tasarruf olanaklarının şehirlerde kırsal bölgelere göre daha gelişmiş olması da iç göçlerin Türkiye'nin kalkınma sürecinde uzun dönemde de devam etmesine neden olmuştur (Acar ve Kıyılar, 2012). Kırsal bölgede sadece tarım sektöründe çalışan nüfusun tasarruflarını yönlendirebileceği sanayi tesislerinin mevcut olmaması neticesinde çoğu kırsal bölge nüfusu da sanayi tesislerinin yer aldığı şehirlere göç etmeyi tercih etmişlerdir.

Özetle, Türkiye ekonomisine dair pek çok makroekonomik dinamikler, tasarruf-yatırım piyasasının tam olarak etkin ve gelişmiş bir piyasa olarak hareket etmemesi; pazar ekonomisinin gelişmemesi; küreselleşme ve dışa açılmayla birlikte yabancı yatırımcıların belli bölgeleri tercih etmesi; Türkiye'nin batı odaklı iktisadi politika izlemesi neticesinde kırsal bölgelerden şehirlere yoğun iç göç gerçekleşmiştir. Kalkınma Bakanlığı Sosyo-ekonomik verilerine göre 1975-2014 yılları arasındaki yurtiçi tasarrufların ve sabit sermaye yatırımlarının GSYH(Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'ye oranının ortalaması %19,48, toplam sabit sermaye yatırımlarının ortalamasının ise %21,02 olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın ampirik kısmının zaman aralığını içeren 2008-2014 yılları arasında ise tasarrufların GSYH'ye oranının %14,39, yatırımlarda ise bu oranın %20,06 olduğu görülmektedir. Yıllar içinde GSYH'de meydana gelen artış ve nüfustaki artış göz önünde bulundurulunca yatırım ve tasarrufların oransal olarak gerilediği gözlenmektedir. Bu veriler ışığında ayrıca elde edilen kalkınma ve büyümenin tüm ülke geneline yayılamaması neticesinde de kırsal bölgelerden şehirlere yönelik iç göçler, uzun vadede de devam etmiştir.

2.2.2. Mikroekonomik Faktörler

Türkiye ekonomisinin makroekonomik analizine göre, her gelişmekte olan ekonomide olduğu gibi iç göçler görülmüş ve bunun da uzun dönemde görülmesinin

nedeni izlenen makro iktisat politikalarının dengeli kalkınmayı desteklememesidir (Akgür, 1997). Makroekonomik faktörlerin yanı sıra, özellikle doğu-batı bölgeleri arasında iç göçlerin gerçekleşmesi ise bu bölgelerdeki ve hedeflenen sanayi alanlarındaki mikro iktisadi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin kuruluş ve kalkınma sürecinde özellikle tarımsal üretimi, sanayi üretimine entegre etmeye yöneldiği görülmektedir. Kuruluş döneminde, şeker üretiminin daha etkin bir şekilde gerçekleşmesi için şeker üretim merkezlerinde sanayi üretimi de geliştirilmiştir. Bir başka deyişle, ilk başlarda her bir bölgenin kendi üretim avantajına göre tarımsal üretime yoğunlaşma dikkat çekmektedir (Aktar, 1990; Atay, 2001). Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde eğitilmiş, kalifiye eleman eksikliği ülke ekonomisinin ağır ve gelişmiş sanayi üretimine yönelmesine engel olmuştur. Durum böyle olunca da Türkiye ekonomisinin tarımsal alandaki rekabet avantajları sanayi üretimine yansıtılmaya çalışılmıştır. Esasında tarım odaklı sanayi üretimi ile bölgesel kalkınma hedeflenmiş hem de iç göçlerin büyük sorunlara yol açmayacağı da öngörülmektedir. Doğu bölgelerinin tarımdan ziyade hayvancılık alanında rekabet avantajına sahip olması ve hayvancılık odaklı üretime odaklı politikaların desteklenmemesi nedeniyle doğu-batı arasında sanayi sektörü gelişmişliği açısından büyük farklar ortaya çıkmaya başlamıştır (Gündüz, 2013).

Mikro iktisadın temel oyuncularından firmaların davranışları dikkate alındığında da Batı bölgelerinin Doğu bölgelerine göre sanayi üretimine coğrafi açıdan daha uygun olması da bu noktada iç göçlerin hareketi konusunda belirleyici olmuştur. Türkiye'nin daha çok batı ekonomilerine odaklı kalkınma politikası benimsemesi nedeniyle de çoğu firma, ülkenin batı bölgelerine yatırım yapmayı tercih etmiştir (Dumludağ, 2003). Batı bölgelerinde coğrafi şartların sanayi alanları geliştirmeye daha uygun olması, tarım ürün çeşitliliğinin de fazla olması gibi faktörler, doğu-batı arasında özellikle daha fazla fark oluşmasına neden olmuştur. Daha bölgesel bazda incelendiğinde ise batı bölgelerinde özellikle şehir-kırsal bölgeler arasında yoğun işgücü hareketliliği görülmektedir (Çelik, 2007).

Firmalar açısından en önemli husus ise, maliyetlerin düşürülmesi olmuştur. Küresel pazarlarda rekabet avantajının yaratılabilmesi iki temel husus olan kalite ve/veya maliyet üzerinden gerçekleşmekte olup, Türkiye'de yerli üreticinin yabancı markalarla rekabet edebilmesi de ilk aşamada maliyet hususu üzerinden

gerçekleşebilmiştir (Eroğlu ve Özdamar, 2006). Markalaşma ve pazarlama faaliyetlerinin Türkiye'deki yerli üreticiler tarafından 2000'li yıllara kadar göz ardı edilmesi nedeniyle maliyet, yerli üreticinin rekabet avantajı yaratabileceği tek husus olarak ortaya çıkmıştır (Öztürk, 2012). Durum böyle olunca da taşıma maliyetlerinin daha düşük olması nedeniyle batı ve iç bölgeler, özel sektörün sanayi yatırımlarının hedefi haline gelmiştir. Bunun sonucunda da üretim tesisleri bu bölgelerde yoğunlaşmıştır.

Özellikle de ilk aşamada tarım odaklı sanayi üretiminin tedarik zincirinde diğer sanayi sektörleri açısından hammadde tedarik arzını sağladığından diğer sanayi tesisleri de bu ilk kurulan sanayi merkezlerinin etrafında gelişmeye başlamıştır. Her ne kadar bu süreçte devlet, ilk başlarda daha çok bölgesel kalkınmaya önem verip, her bölgenin kendi tarım üretim avantajına göre sanayi gelişimini desteklemeye çalışmıştır (Tekeli, 2008). I. ve II. Washington Konsensüs'lerinin ise piyasa ekonomisini ve ekonomide devletçilik yerine liberalizmi desteklemesinin, Türkiye tarafından da benimsenmeye çalışılmasıyla birlikte özel sektör kontrolündeki sanayi sektörü, daha çok batı bölgelerini hedef pazarlara olan yakınlığı nedeniyle tercih etmiştir (Berköz, 2010). Sonuçta da bölgesel kalkınma yerine doğu-batı arasında kalkınma farklılıkları baş göstermiştir.

Tablo 2.14. İBBS Düzey-1 Bölgelerine Göre Yoksulların Toplam Bölge Nüfusuna Oranı(%)

YILLAR	BÖLGELER						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kuzeydoğu Anadolu	30.6	34.5	33.6	28.9	33.8	30.0	29.0
Ortadoğu Anadolu	34.0	41.8	36.8	39.7	36.1	35.9	31.9
Güneydoğu Anadolu	44.3	46.4	45.4	45.4	43.0	41.7	38.0
İstanbul	3.5	4.2	6.2	4.4	4.6	4.3	5.4
Batı Marmara	10.5	12.7	12.8	10.8	10.6	7.9	7.1
Ege	11.1	7.8	8.5	7.2	7.0	5.9	6.7
Doğu Marmara	4.7	6.2	7.7	7.3	7.5	5.9	5.3
Batı Anadolu	7.5	7.4	8.2	7.9	6.7	5.9	6.6
Akdeniz	14.1	16.8	12.8	12.7	17.3	14.9	17.9
Orta Anadolu	13.9	13.5	13.6	13.8	11.9	11.8	10.3
Batı Karadeniz	16.0	15.5	15.3	13.4	11.0	10.8	11.1
Doğu Karadeniz	12.2	10.9	14.2	12.9	11.7	8.3	8.1

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir, 2015.

Hane halkı açısından incelendiğinde ise, bireysel tarım üretiminin çok daha maliyetli hale gelmesiyle birlikte hane halkları, daha çok sanayi bölgelerine göç edip, çok daha fazla kazanmayı tercih etmiştir. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere, sanayi üretiminin başladığı bölgelerde işgücü üretkenliğinin daha pahalı olması nedeniyle bu bölgelere iç göçler daha yoğun gerçekleşmiştir (Filiztekin ve Çelik, 2010). Aynı zamanda üretimin batı bölgelerine kaydırılmasıyla birlikte göreceli fiyatlarda da doğu-batı arasında farklar oluşmaya başlamıştır. Batı bölgelerinde gerçekleşen üretimin ulaşım vb. masraflar nedeniyle Doğu bölgelerine daha maliyetli olarak gelmesi de nihayetinde hayat şartlarının kırsal bölgelerde yaşayan hane halkı açısından daha maliyetli olmasına neden olmuştur (Yılmaz ve Terzi, 2010). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıca da açıklanacağı üzere sağlık ve eğitim olanak ve hizmetlerinin de kalifiye işgücünün en çok ihtiyaç duyulduğu batı bölgelerinde geliştirilmesi de Doğu'da kırsal bölgelerde yaşayan halkın daha iç bölgelere ve şehirlere göç etmesine neden olduğu bu çalışmanın varsayımlarından birisini oluşturmaktadır. Tablo 2.14'te Satınalma Gücü Paritesi kullanılarak medyan gelirin %50'sine göre hesaplanan yoksulların ilgili bölgedeki ve ilgili dönemdeki nüfusa oranını gösteren verilerde göstermektedirki; günümüzde göç veren bölgeler de yoksul sayısının oranı daha yüksek, göç alan bölgelerde ise bu oran karşılaştırmalı olarak ciddi oranda düşüktür. Ençok göç veren bölgeler olan Kuzey, Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde ki yoksulluk oranlarına bakınca rakamların yüksekliği, gelir düzeyindeki düşüklüğün de bir göstergesi olan yoksulluğun çok yaygın olduğunu göstermektedir. Geri kalmış bölgelerdeki nüfus artış hızları ve medyan yaşın genç bir demografik çoğunluğa sahip olması bu bölgeler için göç eğiliminde itici faktörlerin baskın olmasına neden olmaktadır.

Makroekonomik politikalardaki değişiklik, mikro iktisadi politikalar üzerinde fazlasıyla etkili olmuş ve ülke ekonomisinin kalkınma ve büyüme sürecini etkileyerek şehir-kırsal ve doğu-batı arasında kontrolsüz iç göçlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu süreçte, Türkiye ekonomisinin ilk başlarda devletçilik prensibi ile devlet kontrolündeki iktisadi kalkınma süreci, sonrasında dünyada pek çok gelişmekte olan ekonomi tarafından benimsenen serbest piyasa ekonomisi üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Devletçilik prensibinde benimsenen topyekün kalkınma prensibi yerine, ülke ekonomisinin rekabet avantajına sahip olan batı bölgeleri, Doğu bölgelerine kıyasla

daha fazla gelişmiştir. Sonuçta da bölgesel gelir dağılımındaki eşitsizlik, yerinde iktisat politikalarının başarılı olarak yönetilememesi ve gelişmekte olan bir ekonomide devlet faktörünün ortadan kaldırılıp özel sektörün etkili olmaya başlaması çeşitli piyasa dengesizlikleri ortaya koymuştur. Kırsal bölgelerden de özel sektörün gelişme gösterdiği şehirlere yoğun göç gerçekleşmiştir.

Bir ülkenin ekonomik büyüklüğü kadar üretilen ekonomik büyüklüğün gelire dönüşen kısmının insanlara ve hanehalklarına daha eşit bir şekilde ulaştırılması olması istenendir. Ekonomik, sosyal, siyasal, coğrafi ve güvenlik gibi çok farklı nedenlerle bunun gerçekleşmesi zor olmaktadır. Gelir dağılımını ölçerken kullanılan en yaygın yöntem Gini Katsayısının hesaplanmasıdır. Ükelere 0-1 arasında bir puan verilerek yapılan bu hesaplamanın sonucunda çıkan rakam 1'e ne kadar yakın olursa gelir dağılımının da o kadar adaletsiz olduğu kabul edilmektedir. Aşağıdaki tablodan anlaşıldığı üzere Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliği azalarak devam etmekte ve teoriyede uygun bir şekilde GSYH'ye deki artışa bağlı olarak gelir dağılımındaki eşitsizliğin gelirin düşük olduğu yerlerden yüksek olduğu yerlere doğru göç hareketlerini hızlandırması beklenmektedir.

Tablo 2.15. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini katsayısı, 2006-2014

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bölgeler									
Türkiye	0.428	0.406	0.405	0.415	0.402	0.404	0.402	0.4	0.391
İstanbul	0.375	0.346	0.362	0.363	0.373	0.371	0.384	0.392	0.367
Batı Marmara	0.35	0.321	0.331	0.361	0.36	0.365	0.356	0.337	0.333
Ege	0.426	0.376	0.387	0.381	0.387	0.397	0.382	0.37	0.358
Doğu Marmara	0.392	0.393	0.335	0.368	0.341	0.326	0.344	0.322	0.336
Batı Anadolu	0.413	0.379	0.402	0.408	0.367	0.374	0.369	0.396	0.395
Akdeniz	0.421	0.418	0.387	0.403	0.397	0.404	0.407	0.399	0.395
Orta Anadolu	0.342	0.328	0.339	0.395	0.362	0.366	0.36	0.342	0.355
Batı Karadeniz	0.372	0.36	0.366	0.382	0.348	0.335	0.338	0.331	0.34
Doğu Karadeniz	0.378	0.346	0.365	0.359	0.327	0.327	0.309	0.315	0.309
Kuzeydoğu Anadolu	0.381	0.405	0.436	0.407	0.404	0.39	0.393	0.398	0.4
Ortadoğu Anadolu	0.404	0.397	0.405	0.415	0.417	0.427	0.386	0.373	0.386
Güneydoğu Anadolu	0.396	0.366	0.395	0.411	0.404	0.396	0.375	0.38	0.379

Kaynak: TÜİK,2015

2.2.2.1. Sanayileşme ve Bölgesel Farklılıklar

İç göçlerin iktisadi bir fenomen olarak incelenmesi esasında göç edecek olan bireylerin maliyet-fayda analizi sonucuna göre bir başka bölgeye göç edip etmemelerine göre belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan bir ekonomi olarak Türkiye analizi göstermektedir ki sanayileşmenin gelişmesinde, yukarıda da belirtildiği üzere, bölgesel bir yaklaşımın izlenmesi de iç göçlerin hareketlerinde belirleyici olmuştur (Yılmaz, 2010a). Buna göre, Türkiye'nin Batı bölgeleri, Doğu bölgelerinde yaşayan halk tarafından daha yaşanılabilir olarak değerlendirilmiştir. Maliyet-fayda analizinde, sanayileşme sürecine girilmesinden sonra Doğu bölgelerinin ve kırsal alanlarda yaşamın maliyetleri artmış ve yaşam koşulları ise göreceli olarak zorlaşmıştır (Çabuk, 2003).

İlk olarak, tarıma elverişli arazilerin kooperatiflere devredilip değerlendirilmesinden ziyade ailelerde nesilden nesle geçmesi neticesinde eldeki tarım arazileri zamanla bölünmüş ve bu da tarımsal üretkenliği olumsuz etkilemiştir (Ekinci ve Sayılı, 2010). Bunun yanı sıra devlet politikalarının sanayi sektörünü destekler nitelikte gelişmesi, tarım sektörüne ayrılan bütçenin azalmasına neden olmuş ve tarımla uğraşan nüfusun desteklenmesi de mümkün olmamıştır (Yalçınkaya ve diğ., 2006). Kısacası, kırsal bölgelerde yaşayan halkın kendi geçimini sağlaması için gerekli iktisadi kaynak bulunamamaya başlamıştır. Bir başka deyişle, tarım sektörünün getirisi, sanayi sektörünün getirisinin çok gerisinde kalmıştır. Sonuçta da Doğu bölgeleri bu durumdan çok daha fazla etkilenmiştir.

Hem coğrafi koşullar hem de yukarıda belirtilen makro ve mikro ekonomik faktörler nedeniyle doğu-batı bölgeleri arasında ciddi anlamda ekonomik ve yaşam standartları üzerine farklılıklar oluşmuştur (Doğruel ve Doğruel, 2003; Filiztekin, 2008). Doğu-batı arasında iç göç hareketleri konusunda bu kadar büyük farklılık oluşmasının ve doğu bölgelerinin sürekli iç göç verip, batı bölgelerinin sürekli iç göç almasının temelinde esasında doğu bölgelerinin sanayi merkezleri ve sonrasında şehir merkezleri yaratamaması yatmaktadır (Yüceşahin ve Özgür, 2006). Diğer taraftan, batı bölgelerinin şehir merkezleri ile kırsal bölgeleri arasında da iç göç gerçekleşmiştir. Doğu bölgelerinin şehir merkezleri geliştirememesinin temel nedeninde sanayi üretiminin bu bölgelerde yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de belirtileceği üzere bunun asıl nedenleri olarak da coğrafi koşullar ve doğu bölgelerinin hedef pazarlara olan uzaklığı görülmektedir.

Bölgeler arası göçler Türkiye’de 1950’ler sonrası hızla artarken bunu destekleyen diğer bir faktör de batı bölgelerine olan ulaşımın kolaylaşması olmuştur. Bu kalkınma ve büyüme sürecinde, Türkiye’de yol yapımı, baraj, liman, yol gibi altyapı projeleri hız kazanmıştır ve bu altyapı yatırım projelerinin getirilerinin batı bölgelerinde daha fazla olması nedeniyle de bu projeler batı bölgelerinde teşvik edilmiştir (Kocaman, 1998; Yücesahin ve Özgür, 2006; Çelik, 2007). Böylelikle batı bölgelerine ulaşım ve iç göçler de daha kolay gerçekleşebilmiştir. Bu süreçte batı bölgelerinde kırsal bölgeler de altyapı yatırım projelerinin hedefi haline geldiğinden bu bölgelerden şehirlere göçler artmıştır. Kırsal bölgelerin istimlâk edilmesiyle birlikte de Batı’nın kırsal bölgelerinde yaşayan nüfus zorunlu olarak iç göçe zorlanmıştır (Kocaman, 1998). Bu da göstermektedir ki büyüme, kalkınma ve endüstriyellemenin sonucunda Türkiye’de sadece iktisadi nedenlerin doğurduğu sonuçlardan iç göçler gerçekleşmemiş ayrıca iktisadi nedenler iç göçlere zorlamıştır.

Türkiye’nin kalkınma sürecinin ilk sanayileşme evresinde de ilk önce batı bölgelerinde gelişen sanayi kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu işgücü böylelikle batı bölgelerinin kırsal bölgelerinden gelen işgücü ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hem sanayileşme hem de özellikle ulaşım alanında altyapı projelerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi ile birlikte de batı bölgelerinde kırsal alanlardan şehirlere göçler gerçekleşmiştir (Kocaman, 1998; Pazarlıoğlu, 2001). Sonrasında batı bölgelerine ulaşımın kolaylaşması ve tarımın beklenen getiriye sağlamamaya başlamasıyla birlikte doğu bölgelerinden batı bölgelerine iç göç hızla artmaya başlamıştır. Doğu’dan batı’ya doğru gerçekleştirilen göçlerin temelinde ise yaşam şartlarının iyileşeceğine dair beklentiler önemli rol oynamıştır. Özellikle de batı’nın büyükşehirleri örneğin İstanbul, İzmir ve Marmara Bölgesinin geneli, iç bölgelerde Ankara ve çevre bölgeler hızlı bir şekilde 1950’lerden itibaren doğu bölgelerinden de iç göç almaya başlamıştır (Kocaman, 2008).

Özetle, Türkiye’nin kalkınma sürecinde ilk sanayileşme dönemi, bölgeler arası iç göç hareketlerinde oldukça önemli rol oynamıştır. Çünkü Türkiye’nin geneli tarıma uygun ve elverişli iken jeopolitik konumu nedeniyle batı ve kuzey-batı bölgeleri

özellikle sanayileşme ve ticari faaliyetler için daha elverişli iken doğu bölgelerinin jeopolitik ve stratejik konumu, Türkiye'nin kalkınma ve büyüme planlarında çok fazla yer edinememiştir. Sonuçta da doğu, tarım odaklı olarak iktisadi faaliyetlerine devam ederken, batı bölgeleri ve iç bölgeler Türkiye'nin sanayi merkezleri olarak öne çıkmaya başlamıştır. Ulaşım alanında altyapı projelerinin de iç göçleri kolaylaştırmasıyla birlikte, sanayi sektörünün kalkınması desteklenmeye çalışılmıştır. Çünkü savaş sonrası dönemlerde nüfus artış hızı azalan Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu işgücü faktörüne şehir merkezlerinde gelişen sanayi merkezleri ve tesislerinde yoğun miktarlarda ihtiyaç duyulmuştur. İşgücü açığı da iç göçlerle karşılanmaya çalışılmıştır. Neticede de batı bölgelerinde yer alan şehir merkezleri, iç göçlerin temel hedef yeri haline gelmiştir.

2.2.2.2. Kentleşme

Kentleşme özellikle de iç göçlerin hedefi haline gelen şehir merkezlerinde önemli bir konu ve sorun olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, sanayileşme ve kentleşme hızının Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra aynı hızda devam etmemesi de iç göçlerin çeşitli sorunlara yol açmasına neden olmuştur. Burada ki en önemli nokta kentleşme ve kent yaşamının sunduğu hizmetler ve daha iyi yaşam koşulları, geçmişte tarım odaklı çalışan Türk nüfusunun büyük bölümünün dikkatini çekmiş olmasıdır (Çelik, 2007; Kocaman, 2008). Kentleşme konusunda iç göçlere neden olan temel faktörler, bölgeler arası altyapı yatırımlarının hem miktar hem de kalite olarak değişmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, eğitim ve sağlık hizmetleri, hızla iç göç alan bölgelerde aynı şekilde hızla gelişmiştir (Sağlam, 2007). Tüm bunların yanı sıra hem göç alan hem de göç veren bölgelerdeki konut yetersizliği de iç göçlere neden olmuş ve sonuçta iç göçlerin en önemli sonucu olan çarpık yapılaşma sorununu da beraberinde getirmiştir. Çalışmanın bu bölümünde bu faktörler incelenecektir.

2.2.2.3. Altyapı Farklılıkları

Kalkınma ve sanayileşme sürecine giren her gelişmekte olan ekonomide iç göçlerin görülmesi oldukça doğaldır. Büyüme ve kalkınmanın hızlı bir sanayileşme süreci gerektirdiği varsayıldığında sanayileşme sürecinin iki temel üretim faktörü iktisat teorisinde önem kazanmaktadır: işgücü ve fiziki sermaye (Benhabib ve Spiegel, 1994).

Fiziki sermayenin kısa ve orta vadede hareket etmesi mümkün olmadığı için, işgücünün mobilitesi çok daha kolay, hızlı ve düşük maliyetli olması nedeniyle her gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de sanayi sektörünün gelişmesi için gereken temel işgücü, iç göçlerle sağlanmaya çalışılmıştır (Uyanık, 2008). Bu noktada da işgücünün mobilite edebilmesi büyük önem arz etmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü, Türkiye gelişme ve kalkınma sürecinde altyapı çalışmalarına 1950’li yıllardan itibaren hız vermiştir (Sencer, 1979; Özer, 2004). Bu hususta da kırsal bölgelerden şehirlere ve sanayi merkezlerine olan ulaşımın sağlanabilmesi en temel hedeflerden birisi olmuştur. Ulaşım konusunda altyapı farklılıkları da bu dönemde hızla artmıştır. İlk aşamada ulaşım alanında altyapı proje ve yatırımları, çevre kırsal bölgelerden ve hammadde kaynaklarından üretim merkezlerine olan ulaşımın sağlanması üzerine odaklanmıştır (Akgüngör ve Kuştepe, 2010).

Ulaşım altyapı çalışmalarında özellikle batı bölgelerinde hızlı bir şehirleşme ve kalkınmanın dikkat çektiği görülmektedir (Sümer ve Özcan, 2011). Yukarıda da bahsedildiği üzere, sanayi tesislerinin geliştirilmesine ve şehirleşmeye daha fazla müsait olan batı bölgelerinde büyükşehirler daha hızlı ve çokça ortaya çıkmıştır. Ancak diğer taraftan, altyapı proje ve yatırımları, ülke ekonomisinin kıt iktisadi kaynakları nedeniyle uzun yıllar sadece batı bölgelerinin kalkınması için tahsis edilmiştir (Yılmaz, 2010a). Doğu bölgelerinin gelişmesi için ise özellikle makineli tarım için oldukça elverişli alanlara sahip olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde GAP projesi planlanmıştır (Özer, 1990). Uzun yıllar bu büyük projenin geliştirilmesi çeşitli nedenlerle sekteye uğramıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise Doğu Anadolu’nun kırsal bölgelerinde ise halen altyapı projelerine olan gereksinim devam etmektedir. Doğu- batı bölgeleri arasında altyapı gelişimi açısından bu kadar büyük farkların ortaya çıkması da elbette doğu’daki halkın şehirlere göç etmesine neden olmuştur. Doğu-batı arasındaki iç göçler, genelde mevsimlik işgücü göçü gibi geçici bir görünüme de sahip olmuşsa da süresiz iç göçlerin de yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2.16).

Tablo 2.16. Bölge Bazında 2000 yılı Göç Hareketleri

Bölge	2000 Yılı Nufusu	Aldığı Göç	Verdiği göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
İstanbul	9044859	920955	513507	407448	46,1
Batı Marmara	2629917	240535	172741	67794	26,1
Ege	8121705	518674	334671	184003	22,9
Doğu Marmara	5201135	432921	351093	81828	15,9
Batı Anadolu	5775357	469610	378710	90900	15,9
Akdeniz	7726685	413044	410316	2728	0,4
Orta Anadolu	3770845	205108	300113	-95005	-24,9
Batı Karadeniz	4496766	219008	450799	-231791	-50,3
Doğu Karadeniz	2866236	151193	227013	-75820	-26,1
K.Doğu Anadolu	2202957	144315	256922	-112607	-49,8
O.Doğu Anadolu	3228793	170568	280156	-109588	-33,4
G.Doğu Anadolu	5687740	212425	422315	-209890	-36,2
Toplam	60752995	4098356	4098356	0	0

Kaynak: TÜİK, 2008.

Ulaşım altyapısına dair bölgesel farkların yanı sıra, kent yaşamının gerektirdiği altyapı gereksinimleri açısından da şehirler ve kırsal bölgeler arasında farklar artmaya başlamıştır (Köse ve diğ., 2012). Beklenildiği üzere, sanayi bölgeleri olarak ortaya çıkmayan şehirler, işgücü açığını kapatmak için çok yüksek oranlarda iç göç almaya başlayınca şehirlerde ısınma, su temini vb. temel ihtiyaçların sağlanması da büyük önem arz etmeye başlamıştır (Tümertekin, 1973). Sonuçta şehirlere göç eden işgücünün temel ihtiyaçlarının karşılanması için çeşitli yapısal gereksinimlerin de sağlanması gerektiğinden baraj, doğalgaz sistemi, elektrik iletimi gibi temel sistemlerin şehirlerde geliştirilmesi çok daha hızlı gerçekleşmiştir.

Sanayi üretiminin kalkınma ve büyüme sürecine giren Türkiye’de daha fazla önem arz etmesiyle birlikte sanayi üretimine daha uygun koşullara sahip batı bölgelerinde şehirler daha hızlı gelişmiştir. Doğu bölgelerinde ise tarım üretiminin ve hayvancılığın daha uygun koşullara sahip olmasına rağmen ilk kalkınma sürecinde tarım ve hayvancılığın düşük katma değeri nedeniyle göz ardı edilmesi sonucunda doğu bölgelerinde altyapı projeleri ve koşulları fazla gelişmemiştir. GAP projesi kapsamında doğu ve güney doğu bölgelerinin tarıma elverişli bölgelerinde tarım üretiminin geliştirilmesi hedeflenmişse de bu projenin uzun sürmesi nedeniyle bu bölgelerden batı bölgelerine iç göçler uzun vadede de devam etmiştir.

2.2.2.4. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri

Sağlık ve eğitim hizmetleri özellikle sanayi bölgeleri için büyük önem arz etmektedir. Çünkü işgücünün sanayi üretiminde etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve üretkenliğin artması, işgücünün ulaşabildiği eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinden etkilenmektedir (Well, 2007). Literatürdeki pek çok ampirik çalışma da eğitim ve sağlık hizmetlerinin ve bu hizmetlerin ulaşılabilirlik düzeyinin ve kalitesinin işgücünün verimi ve üretkenliği üzerinde etkili olduğu sonucuna varmıştır (Schultz, 1961; Arora, 2001).

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de de sağlık ve eğitim hizmetleri hızla gelişmeye başlamıştır. Liberalleşme yaklaşımının benimsenmesiyle birlikte daha çok özel sektör kontrolüne geçen ekonominin batı bölgelerde daha fazla gelişmesiyle birlikte artan iç göçler ve nüfus artışıyla da bu bölgelerde sağlık ve eğitim hizmetlerine olan ihtiyaç çok daha fazla gerçekleşmiştir (Öztürk, 2005). Durum böyle olunca da 1950’ler sonrasında daha çok devlet kontrolünde olan sağlık ve eğitim hizmetleri, bu hizmetlere en çok ihtiyaç duyulduğu batı bölgelerinde gelişmiştir (Yılmaz, 2010a). Doğu bölgelerinin de giderek artan oranlarda iç göç vermesiyle birlikte bu bölgelere sağlık ve eğitim harcamalarının çok daha düşük kaldığı savı bu çalışmanın varsayımlarından bir diğeridir.

İktisadi faktörler açısından özetlendiğinde iktisadi teorinin iç göçlerin temel nedenini işgücüne belli bölgelerde daha fazla ihtiyaç duyulması savı üzerinden ve işgücü hareketi üzerinden açıklaması kapsamında sağlık ve eğitim de işgücünün üretkenliğini artıran faktörler olarak değerlendirildiğinden bu çalışmada iktisadi temeller çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kısacası, sağlık ve eğitim hizmetlerinin sanayi gelişimini takiben şehirlerde ve özellikle batı bölgelerindeki merkezlerde daha çok gelişmesinin iç göçleri daha da artırdığı bu çalışmanın temel varsayımlarından birisidir. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin bölgeler arasında farklılaşmasıyla birlikte de kırsal-şehir arasındaki göç hareketlerinin sanayinin de bu bölgelerde daha çok gelişmesinin ardından arttığı bu çalışmada analiz edilmektedir.

Bu husustaki diğer bir yaklaşım ise, sanayi bölgelerinde sağlık ve eğitim hizmetlerinin tüm mevcut nüfusu, nüfus artışını ve aynı zamanda iç göçleri de kapsayacak düzeylerde olmaması, yetersiz kalmasının iç göçlerin çok daha yüksek oranlarda gerçekleşmesini engelleyen faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu

hususla göreceli olarak şehirler ve sanayi merkezi ve çevre bölgelerinde eğitim ve sağlık hizmetleri daha fazla gerçekleşmişse de bunun ne kadar yeterli kaldığı da tartışmalıdır. Buna göre de sağlık ve eğitim hizmetlerindeki marjinal artışların dahi özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede iç göçlere neden olduğu varsayılmaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinde gerçekleşen gelişmelerin yetersiz kalması ise iç göçlerin beklendiği kadar yüksek olarak gerçekleşmemesine de neden olabilmektedir. Bu nedenlerle bu çalışmada sağlık ve eğitim hizmetlerinde meydana gelen değişmelerin iç göçlere olan etkisi de incelenmektedir.

2.2.2.5. Konut Yetersizliği

Sanayinin gelişmeye başlamasıyla birlikte yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye’de altyapı projeleri ve yatırımları, eğitim ve sağlık hizmetleri de hızla gelişmeye başlamıştır. Özellikle de 1980’lerden sonra ülke ekonomisinin küresel pazarlara açılmasıyla birlikte yabancı yatırımcının da Türkiye pazarına girmesiyle birlikte temel şehir hayatının gereksinimi olan kentleşmeye dair bu yatırım ve altyapı projeleri de hız kazanmıştır (Yılmaz, 2010b). Diğer taraftan, 1980’ler öncesinde ise bu altyapı projeleri, eğitim ve sağlık hizmetleri hedeflenen düzeylerde gerçekleşmemiştir. Özellikle de konut sektörü dikkate alındığında inşaat proje ve yatırımları, şehirlerde iç göçlerle birlikte artan nüfusun barınma ihtiyaçlarını geliştirecek düzeyde olmamıştır (Çakır, 2011). Bu noktada da 2000’li yıllara kadar özellikle de büyük şehirlerde çarpık kentleşme ve yapılaşmaya neden olan gecekondular hızla artmıştır.

Bu noktada bu çalışmada iki temel yaklaşım geliştirilmiştir. Buna göre, konut yetersizliği iç göçlerin kırsal-şehir arasında çok daha yüksek oranlarda gerçekleşmesine neden olmuştur (Tablo 2.16.). Diğer taraftan ise konut yetersizliğine rağmen, büyük şehirlerdeki çarpık kentleşme ve yapılaşma sürecinin devam etmesiyle birlikte konut maliyetlerinin kırsal bölgelerden göç edenler için göreceli olarak düşük kalması, iç göçleri hızlandıran bir faktör olarak da ortaya çıkabilmektedir.

Literatürde benzer çalışmaların sonuçları da göstermektedir ki büyük kırsal bölgelerden şehirlere doğru gerçekleşen iç göçler, konut yetersizliğine rağmen hızla devam etmiştir (Öztürk, 2010; Çakır, 2011). Bu süreçte sanayileşmeyi takip eden nüfus artışı ve kentleşme, planlı ve düzenli bir süreç içerisinde gerçekleşmemiş olup, gecekondular vb. çarpık yapılaşma ve aşırı nüfus artışı şeklinde gerçekleşmiştir.

Gecekonduların belli kentsel altyapı gereksinimlerine sahip olmaması da elbette şehir halkının sağlığını ve sonrasında kalkınma ve büyüme için gereken işgücünün üretkenliğini de olumsuz etkilemiştir (Keleş, 2012; Gulyani ve diğer., 2012).

Türkiye’de nüfus artışından dolayı 2000-2005 yılları arasında 1 milyon 440 bin, 2006-2010 yılları arasında 1 milyon 605 bin konuta ihtiyaç olduğu hesaplanmıştır. 1963 – 1994 arasında uygulanan kalkınma planlarında toplam 9.464.437 konuta ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve bu dönem içerisinde yapı kullanma izni alan konut sayısı da sadece 4.207.177’dir (Karasu, 2005).

Tablo 2.17’ye bakıldığı zaman 2008 -2014 yılları arasında ki ikamet amaçlı tamamlanmış veya tamamlanmak üzere olan daire sayıları görülmektedir. Tablo 2.17’de görüldüğü üzere yoğun göç alan İstanbul ve çevresinde yeni bina sayısı 2008-2014 aralığında genellikle hızlı bir artış göstermiştir. Özel sektör ve bireysel konut inşaatı dışında Türkiye’nin hemem hemen her yerinde Toplu Konut idaresi çok sayıda binalı ve dairesel toplu konut projeleri hayata geçirdi ve bu süreç devam etmektedir. İkametgah amaçlı yeni binaların Toplu Konut İdaresi tarafından devlet eliyle yapılması da özellikle göç veren bölgelerdeki istatitiki rakamlarda artışa neden olmuştur. Konut satışının yüksek olduğu yerlerde net göç hızının pozitif ve satışın yüksek sayılarda, düşük olduğu yerlerde ise net göç hızının negatif ve satışın düşük sayılarda olduğu bilinmektedir.

Tablo 2.17. Tamamen veya kısmen biten yeni ve ilave yapılarda daire sayısı(2008-2014)

YILLAR	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BÖLGELER							
Kuzeydoğu Anadolu	3057	8165	4995	6518	6327	10566	10670
Ortadoğu Anadolu	8077	11967	11342	13756	17196	31746	24852
Güneydoğu Anadolu	12785	20381	12034	19468	20745	26110	39870
İstanbul	26212	55008	55014	104727	98286	137042	143184
Batı Marmara	18009	25505	27072	32167	35690	42739	41535
Ege	60528	76786	69943	89308	87897	104581	104011
Doğu Marmara	72964	58457	51664	66968	76211	92890	92583
Batı Anadolu	54206	74396	81482	83859	83003	100851	104341
Akdeniz	47226	74869	48994	53451	54313	82531	106666
Orta Anadolu	21355	25162	27147	32987	26615	31359	34189
Batı Karadeniz	23423	22971	24749	34302	32890	39539	42320
Doğu Karadeniz	8516	14467	13609	16974	15082	23602	24193

Kaynak:TÜİK,2015

2.2.2.6. Tarım ve Hayvancılık Sektörü

Türkiye’de iç göçlere neden olan en önemli mikro iktisadi faktörlerden biri olarak tarım ve hayvancılık sektöründeki gelişmeler görülmektedir (Pazarlıoğlu, 2007). Günümüzde de halen devam eden bu sorunların özellikle 1980’lerde başladığı görülmektedir. Bu dönemde devletin özellikle de hayvancılık ve tarımla geçimini kazanmaya yönlendirilen Doğu Anadolu bölgelerinde 1980’lerde tarım ve hayvancılık sektörüne yönelik destek politikalarının değiştirilmesiyle birlikte bu bölgede yaşayan halkın da geçim sağlama yolları tıkanmış ve neticede de halkın büyük bölümü fakirlik ve işsizlik nedeniyle batı’ya göç etmeye zorlanmıştır.

1980 sonrası dönemde ilk olarak hayvancılık sektörü analiz edildiğinde özellikle de Türkiye’de küçükbaş hayvancılığın daha fazla dikkat çektiği ve sektörün bu yönde yönlendirildiği görülmektedir. Küçükbaş hayvancılığın da özellikle Güney Doğu Anadolu bölgesinde yoğun şekilde yetiştirildiği ancak büyükbaş hayvancılığın daha güçlü olduğu Doğu Anadolu bölgesinde ise küçükbaş hayvancılığın yeterince gelişmediği dikkat çekmektedir (Yüceşahin ve Özgür, 2006). En önemlisi de istatistikler göstermektedir ki 1980-1998 döneminde hayvancılık sektörü büyük bir düşüş yaşamıştır (Yılmaz ve diğer., 2007).

Tablo 2.18. Türkiye’de Tür ve Irklara Göre Hayvan Üretimi Sayısındaki Değişim – 1980-2014

Türkiye’de Tür ve Irklara Göre Hayvan Üretimi Sayısı (1980-2014)				
Yıl/Tür	Sığır	Koyun	Keçi	Toplam (Baş)
1980	16.925.000	48.630.000	19.043.000	84.598.000
1985	13.017.000	42.500.000	13.336.000	68.853.000
1990	11.748.000	40.553.000	10.997.000	63.298.000
1995	12.044.000	33.791.000	9.111.000	54.946.000
2005	10.526.440	25.304.325	6.517.464	42.348.229
2006	10.871.364	25.616.912	6.643.294	43.131.570
2007	11.036.753	25.462.293	6.286.358	42.785.404
2008	10.859.942	23.974.591	5.593.561	40.428.094
2009	10.723.958	21.749.508	5.128.285	37.601.751
2010	11.369.800	23.089.691	6.293.233	40.752.724
2011	12.386.337	25.031.565	7.277.953	44.695.855
2012	13.914.912	27.425.233	8.357.286	49.697.431
2013	14.415.257	29.284.247	9.225.548	52.925.052
2014	14.223.109	31.140.244	10.344.936	55.708.289

Kaynak: TÜİK, 2015; Kaymakçı ve diğer., 2000, s. 796.

Esasında Türkiye’de özellikle doğu bölgelerinin geçim kaynağı olan hayvancılıkta gözlenen düşüşün 1980 sonrası dönemde izlenen tarım politikalarının bir sonucu olarak görülmektedir. Tarım sektörü analiz edildiğinde yıldan yıla gerçekleşen tarımsal üretim miktarında bir düşüş dikkat çekmektedir. Örneğin 1970’lerde Milli Gelir içerisinde tarım üretiminin oranı %35 olarak gerçekleşmişken, 1990’larda tarım üretiminin Milli Gelir içerisindeki payı %17’lere kadar düşmüş ancak imalat, üretim sektörünün payı ise %26 civarında gerçekleşmiştir (Yiğit, 1999). Bu durum yukarıda da belirtildiği üzere, ülke ekonomisinin sanayi odaklı büyümesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Sanayi üretiminin yoğun olarak batılı bölgelerde gerçekleşmesi için milli ekonominin kısıtlı kaynaklarının tarım ve hayvancılık yerine imalat sanayi yönlendirilmesiyle birlikte sanayi tesislerinin de batı bölgelerinde yoğunlaşması neticesinde doğu hem sanayi yatırımlarının merkezi olarak gelişmediği için ekonomik kalkınma sürecinden olumlu etkilenememiştir (Gültekin, 2012). Bunun yanı sıra, tarım ve hayvancılık sektörünü ve üretimini destekleyecek politikalar uygulanmadığı için de doğu bölgelerinde özellikle de hayvancılıkla uğraşan halkın batıya göçünün zorunlu olduğu varsayımı bu çalışmanın en önemli varsayımlarından biri olarak gelişmiştir.

Politikaların iyi yönetilememesinin yanı sıra, ülke ekonomisinin ve yerli yatırımcının özellikle sanayi üretimine yönelmesi ve tarım ve hayvancılık sektörlerine yetersiz yatırıma neden olmuş ve üretkenlik de düşmüştür. Özellikle de Türkiye’nin motorlu tarıma çok geç girmesi nedeniyle tarım işçisinin verimliliği uzun yıllar oldukça düşük seyretmiştir. Örneğin 1970-1990 döneminde tarım sebze üretiminde %20’lik üretim artışı olmuş ve bu artışa rağmen üretkenlikte sadece %1 dolaylarında artış olmuştur (Yiğit, 2010). Bu durumun göç üzerinde şöyle bir etkisi olabileceği varsayılmıştır: Motorlu tarımın geç ele alınması, bir nebze olsun tarım işçisine olan ihtiyacın düşmemesine neden olmuştur. Tarım üretkenliğinin düşük seyretmesi nedeniyle tarım işçisinin kazancı da düşük gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, tarım üretiminin düşük olması neticesinde de kırsal bölgelerden şehirlere göç meydana gelmiştir.

Motorlu tarıma geç geçilmesinin en temel nedeni de tarım sektörüne yapılan yatırım ve teşviklerin yeterli gelmemesi olarak görülmektedir. Kullanılan ve

değerlendirilen tarım araçlarındaki artış %6; gübre kullanımındaki artış %3 ve tarımla uğraşanlara sağlanan kredilerde %2 civarında artış görülmüştür. Her ne kadar az da olsa teşvikler artmışsa da bu artış esasında kırsal bölgedeki halk tarafından tarım üretiminde değerlendirilmemiştir (Gürbüz, 1991). Esasında Yiğit (2010) çalışması göstermektedir ki tarım endüstrisi ve üretimine sağlanan kredinin %70'i tarım dışı alanlarda değerlendirilmiştir. Aynı durumun ayrıca hayvancılık sektörü için de geçerli olduğu görülmektedir, hatta hayvancılık sektöründe durum çok daha olumsuz bir şekilde ilerlemiştir. Neticede de Türkiye ekonomisinin özellikle de damızlık hayvan, et ve peynir ithalatı 1970-1990 döneminde hızla artmıştır.

Hayvancılık sektörü daha detaylı analiz edildiğinde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu tarafından desteklenen bu sektörde, tüm Türkiye'deki hayvancılık üretiminin %40'ının bu bölgelerde gerçekleştiği görülmektedir (Fidan ve diğer., 1995). Durum böyle olunca da yatırım ve teşvik eksikliği, ithalatın artması, verim düşüklülüğü gibi sorunlar, bu bölge halkının temel geçim kaynağının neredeyse yok olmasına neden olmuştur. Tüm bunların üstüne terör sorunu da eklenince bölge halkı sanayileşmenin ve büyümenin daha yoğun olarak gerçekleştiği batılı bölgelere ve şehirlere göç etmişlerdir.

Yatırım ve teşvik eksikliğinin yanı sıra, bölge güvenliğinin terör sonrası problemlili bir hal almasıyla birlikte Türkiye'ye kaçak hayvan girişi de artmıştır. Daha ucuz olan kaçak hayvancılıkla zaten yatırım ve teşvik alamayan doğu bölgesi halkının geçim kaynakları daha da olumsuz etkilenmiştir. Aynı zamanda hayvancılık için gereken otlama alanlarının yeterli gelmemesi ve yeni otlakların açılmaması bölge halkının geçim kaynaklarının neredeyse tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur (Fidan ve diğer., 1995). Her ne kadar hem ithalat hem de yasal olmayan yollarla damızlık hayvan ticareti yapılmasının tüketici açısından olumlu olması beklenmişse de komşu ülkelerde ucuz olan hayvancılık, Türkiye'de çok yüksek fiyat seviyelerinden satılmıştır. Yerel üretimin hem üretkenliğinin düşük, hem de üretimin çok daha maliyetli olması nedeniyle, ithal hayvan ürünleri de çok daha ucuz olarak iç piyasada değerlendirilmiştir (Mortan, 1993).

Tarım ve hayvancılığın doğu'da istenilen düzeylerde gerçekleşmemesi, sadece doğudaki kırsalda yaşayan halkın geçim kaynaklarını olumsuz etkilememiş aynı zamanda sağlıklı tüketimin doğudaki halk için çok daha pahalı olmasına neden

olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere, hem gelir kaynaklarının azalması, hem de yaşam koşullarının daha pahalı hal alması nedeniyle doğuda kırsaldan şehirlere yöneldiği varsayılmaktadır. Beklenildiği üzere, yeterince beslenilememesi çeşitli sağlık sorunlarını da beraberinde getirmiştir (İşyar, 2010). Ayrıca, yukarıda da bahsedildiği üzere, sağlık ve eğitime kırsal ve doğu bölgelerinde yeterli yatırım yapılamaması da yetersiz beslenme sorunuyla birlikte, doğu bölgelerde ortalama yaşın daha düşük gerçekleşmesine ve ortalama yaşam süresinin şehirlerde yaşayan nüfusa göre daha düşük gerçekleşmesine neden olmuştur. Benzer şekilde bebek ölümleri de doğu ve kırsal bölgelerde çok daha yüksek gerçekleşmiştir.

Tüm bunlara ek olarak, tarım alanlarının aile bireyleri arasında pay edilip, aile başına düşen tarım alanlarının daralması, aynı zamanda tarım kooperatiflerini oluşturulamaması ve desteklenmemesi de kırsal bölge halkının üretken olması halinde dahi, geçimini sağlayacak kadar kazanamamasına neden olmuştur (Sönmez ve Avcı, 2011). Durum böyle olunca da tarımla uğraşan nüfusa sağlanan teşviklerin ve kredilerin geri ödemelerinde sorunlar yaşanmaya başlanınca, hem yerli hem de yabancı yatırımcı tarafından tarım sektörü karlı bir sektör olarak değerlendirilmemiştir. Sonuçta da tarım ve hayvancılık sektörüne de sağlanan teşvik ve kredilerde yüksek düşüşler gerçekleşmiştir.

Kısacası, tarım ve hayvancılık doğu ve kırsal bölgelerde yaşayan halkın temel geçim kaynağı olup, alternatif sektörler de geliştirilemediği ve yatırımlar gerçekleşmediği için, tarım ve hayvancılık sektörüne dair daha radikal ve sektörü kökten etkileyecek politikalara gereksinim duyulmuştur. Bu politikaların temel amacı da tüm Türkiye’de nüfusun beslenme ihtiyaçlarının en iktisadi şekilde sağlanabilmesi olmuştur. Her ne kadar merkezi yönetim tarım ve hayvancılığın hızlı bir şekilde büyümesi için 1990’lardan sonra politikalar geliştirmişse de yerel yönetimler genelde bu politikalara çok önem vermemiştir. Özellikle de tarım ve hayvancılığa sağlanacak yatırımlar desteklenmemiştir, teşvikler yeteri kadar sağlanamamıştır. Teşviklerin yok olmasıyla birlikte, hem küçük hem de büyükbaş hayvancılık üretimi tamamen durma noktasına gelmiştir.

Geri dönülmez biçimde tarım ve hayvancılık sektörünün küçülmesiyle birlikte kırsal nüfus, şehirlere, özellikle batı bölgelerindeki büyük şehirlere göç etmeye

başlamışlardır. Kısacası, tarım ve hayvancılık sektörüne dair her ne kadar 1990'lar sonrasında daha önceki, tarım ve hayvancılığın gelişmesine önem verilmeyen dönemden farklı olarak çeşitli reformlar ve uygulamalarla tarım ve hayvancılık modernize edilmeye çalışılmışsa da uzun yıllar, Türkiye'nin doğusunun ve kırsal bölgelerinde yeterince yatırım alamaması kırsaldan şehirlere göçlere engel olamamıştır. Aynı zamanda tarım ve hayvancılık sektörüne artan oranlarda teşvik sağlanmaya başlaması ise sektördeki yapısal problemler nedeniyle başarılı olamamıştır. Bu çalışmada da, geçmiş çalışmaların sonuçlarına bağlı olarak Türkiye'de iç göçlerin tarihsel analizinde özellikle tarım, hayvancılık ve sanayi endüstrileri arasında yatırım dengesizliklerinin etkili olduğu varsayımından hareketle mikro iktisadi değişkenler, analize dahil edilmiştir.

2.3. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLERİN İKTİSADİ OLMAYAN NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Türkiye'de iç göçler üzerine yoğunlaşan çalışmalar özellikle İstanbul vb. büyükşehirlerde 1960-1990 yılları arasında gecekonduların yerleşiminin sosyolojik ve politik nedenlerin araştırılması üzerine yoğunlaştırılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye'de iç göçlerin temel nedenlerinden birisinin bölgeler arasındaki iktisadi kalkınmanın dengeli bir şekilde gerçekleşmemesi olduğu varsayılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada ayrıca iktisadi olmayan faktörler de analiz edilmiş ve çalışmanın ampirik bölümünde bu farklılıkların etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Ancak çalışmanın temel varsayımı tüm bu iktisadi olmayan faktörlerin de bölgesel ekonomik farklılıkların gelişmesiyle ortaya çıktığı varsayımından hareket edilmektedir.

2.3.1. Politik Nedenler

İlk olarak Türkiye'nin politik geçmişi incelendiğinde, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından 1950'lerde gerçekleşen seçimlerle birlikte Türkiye, tek partili sistemden çok partili sisteme geçmiştir. Daha önce de çok partili sisteme geçişin gerçekleştirilmesine çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. 1950'lerde Demokrat Parti'nin yönetime geçmesiyle birlikte halkın, daha önce yönetimde olan elit kesim

üzerindeki etkinliği de artmaya başlamıştır (Yeşil, 1988; Kaçmazoğlu, 1998). Bu noktada Demokrat Parti'nin temel hedefi de tüm ülkenin topyekûn kalkınarak bölgesel farklılıkları ortadan kaldırıp, daha modern bir Türkiye yaratmak olmuştur. 1950 öncesi dönemde ise Türkiye'nin batı medeniyetini örnek alarak modern ve gelişmiş bir ülke haline gelmesi hedefine ayrıca odaklanmıştır, bu noktada da özellikle modern toplumun oluşturulması için elit kesim ve ordunun etkinliği arttırılmıştır. Elit kesimin ve bu kesimin yoğun yaşadığı Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerin geliştirilmesine önem verilmiştir. Özellikle 1940'ların sonlarından itibaren köylerden şehirlere yoğun olarak iç göç gerçekleşmiş ve gecekondularına müsamaha gösterilmesiyle birlikte iç göçler daha da hız kazanmıştır.

Türkiye'nin politik sistemindeki değişiminde oldukça etkisi olmuştur. Çok partili sistemin gelişmesiyle birlikte demokratik yönetim tecrübesinin yeterli olmamasının etkisiyle, politik partiler ve iktidar partileri, daha çok popülist, halkçı politikalar üzerinden seçim kazanmaya odaklanmıştır (Altıntaş, 2003). Bu noktada da köyden şehirlere iç göçlerin artmasında en önemli faktörlerden biri olan gecekondular tarzı yapılara göz yumulmasıyla birlikte köyde yaşayan halkın kentlere göç etmesi konusunda büyük bir sorun teşkil eden konut ve barınma sorunu da popülist politikalarla desteklenmiştir. Bir başka deyişle, Erman (2009)'ın da çalışmasında belirttiği üzere, daha demokratik çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte iç göçler, dolaylı olarak Türkiye'de 1940'lardan itibaren hızla artmıştır. Bunun neticesinde de gecekondular benzeri yapılaşma da giderek daha da artmıştır.

1950'ler öncesinde temelde devlet yönetimini elinde bulunduran elitler, iç göçleri ve iç göçler sonucu kentlerde hızla artan gecekondular odaklı çarpık yapılaşmayı modernleşmenin önünde büyük bir engel olarak görmeye başlamıştır. Aynı zamanda, 1950'lerden itibaren çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, Türkiye'de politik sistem açısından bakıldığında beraberinde büyük değişiklikler getirmiştir (Erman, 2009). Neticede bu değişiklikler de iç göç hareketlerini de etkilemiştir. Türkiye 1950'lerden itibaren politik ve sosyal açıdan büyük bir değişim geçirmeye başlamıştır. Bu da ülke içerisindeki bölgesel göçleri önemli ölçüde etkilemiştir.

İlk olarak, 1950'lerden itibaren, Türkiye'de hızlı bir şehirleşme sürecine girildiği görülmektedir. Bunun ekonomik politikalara etkisi de yadsınmamaktadır. Tarım üretiminin piyasa koşullarında gerçekleşmesi için, tarım sektörüne yapısal müdahaleler gerçekleştirilmiştir (Keleş, 1984). Tarım sektörünün modernleştirilmesi ve böylelikle sanayi üretimine uygun olmayan bölgelerin de kalkındırılması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra, Marshall Planı'nın da benimsenmesiyle birlikte tarımda makineleşme ve üretkenliğin artırılması üzerinde durulmuştur. Her ne kadar bu bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla izlenmişse de tarım sektörünün modernleştirilmesi politikası, neticede tarım sektöründe işgücüne duyulan ihtiyacı azalttığı için köy nüfusunun hızla kentlere göç etmeye başladığı görülmüştür (Özdemir, 2012). Yukarıda da bahsedildiği üzere, yolların yapılması, şehirler ve köyler arasındaki ulaşımın kolaylaşması ile birlikte kırsal bölgelerden şehirlere göç kolaylaşmıştır. Tüm bunların yanı sıra, kentlerde modernleşme ile birlikte daha iyi yaşam koşullarına erişimin sağlanacağı beklentisi ile iç göçler 1940 sonrası dönemde hızla artmaya başlamıştır. Tüm bunların temelinde de 1940'ların sonundan itibaren Türkiye'nin geçirdiği politik dönüşümün etkili olduğu görülmektedir (Erman, 2009).

Türkiye'nin çok partili sisteme geçişiyle birlikte daha liberal bir yaklaşımın benimsenmesi ve bu yaklaşımın ekonomi politikaları üzerinde de etkili olmasıyla birlikte izlenen liberal politikaların ekonomi üzerinde ve elbette sonrasında iç göçler gibi sosyal olgular üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ancak en önemlisi de iç göçlerin gerçekleşmesinde sadece hane halkının işgücüne katılım gerçekleştiren bireyleri değil, tüm ailenin birlikte kentlere göç ettiği görülmektedir (Erman, 2009). Bu durum hem kentlerde nüfus yoğunluğunu artırmış hem de konut arzının talepteki artışı karşılayamamasına neden olmuştur. Sonrasında da göç eden ailelerin gecekondular inşa edip buralarda yaşaması ile birlikte iç göçler çok daha dikkat çeken bir sorun haline gelmiştir. Bu süreçte de elitler tarafından gecekondular odaklı şehirleşme süreci, modernleşme sürecine zarar vermeye suçlanmış ve bu nedenle iç göçler, sosyolojik ve aynı zamanda politik bir sorun olarak değerlendirilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra, Demokrat Parti'nin iktisadi üretimin, kalkınmanın ve rantın daha yüksek olduğu bölgelerde gecekondular odaklı yapılaşmaya izin vermesinin temel nedeni, seçimlerde özellikle bu bölgelerin oy gücünü de kazanarak iktidar olabilme düşüncesi olmuştur. Kısacası, Demokrat Parti'nin izlediği popülist politikalar,

iç göçlerin özellikle 1940'ların sonlarında hız kazanmasının temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Altıntaş, 2003). Bunun yanı sıra, özel sektör de köylerden kentlere iç göçü, özellikle artan işgücü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla desteklemiştir. Sanayi üreticisinin desteğini alabilmek amacıyla da ayrıca Demokrat Parti, gecekondular tarzı çarpık yapılaşmayı engellemeye çalışmamıştır. İktidardaki Demokrat Partinin gecekondular yapılaşmasına engel olmaması ve göç eden nüfusun köylerde kalan akrabalarının da kentlere göç etmesiyle birlikte gecekondular yapılaşması artmıştır (Erman, 2009).

Tüm bunların yanı sıra, köylerden kentlere göç eden nüfusun oy potansiyelinin büyüklüğü Demokrat Parti'nin gecekondular inşasında konut sahiplerine konut sahipliği, altyapı desteği ve hizmeti gibi destekler sağlamasına neden olmuştur. Bir başka deyişle, 1940'lar sonrasında hızla artan iç göçler, iktidar partisi eliyle gerçekleşmiş ve desteklenmiştir (Güleç, 2008; Erman, 2009). Ancak 1950'lerde başlayan liberalleşme ve daha modern bir ülke ve toplum haline gelme odaklı hedeflerin gerçekleşmemesi nedeniyle devlet ve halk arasında gerilim artmış ve sonuçta Türkiye, 1960 yılında askeri darbe sürecine girmiştir.

Askeri darbe süreciyle birlikte iktisadi liberalleşme süreci darbe almış ve devlet, daha kontrollü iktisadi politikaları tekrardan benimsemiştir. Bu süreçte askeri darbenin yarattığı politik ortam, ekonomiyi de olumsuz etkilemiş ve uluslararası piyasalarda Türk sanayisinin etkinliği sekteye uğramıştır. En önemli nedeni de darbe sonrası dönemde yabancı talebindeki azalış olarak görülmektedir. Durum böyle olunca da sanayi üreticisi, üretiminin elde kalmaması için iç pazarlara daha da odaklanmıştır (Erman, 2009). Bu noktada sanayi bölgelerinde ve civarında talebin yüksek tutulabilmesi için, köylerden kentlere iç göçler daha da desteklenmiştir. 1940-50'lerde sanayi üreticisinin ihtiyaç duyduğu işgücünün sağlanabilmesi için iç göçler desteklenirken, 1960 politik döneminde özellikle arz-talep arasındaki dengenin korunabilmesi için iç göçler desteklenmiştir (Başel, 2010). Sanayi üreticisinin politik yönetime yakın olması da elbette iktidar partilerinin popülist politikalarının belirleyicisi olmuş ve iktidar partileri de hem gecekondularlaşmayı hem de iç göçleri desteklemiştir.

Bunun için de popülist, halkçı politikaların da etkisiyle, gecekondular yapılaşmasının altyapı ve hizmet özelliklerinin devlet eli ile iyileştirilmesi

hedeflenmiştir. Böylece de gecekonduların neden olduğu çarpık yapılaşmanın yaşadığı altyapı sorunlarının da çözülmesine çalışılmış ve bu durum iç göçleri destekler politikalar olarak gelişmiştir (Akgür, 1997; Sağlam, 2007). Ancak 1960'lerden sonra iç göçlerle birlikte kentlerde yaşamaya başlayan halk, özellikle gecekonduda yaşayan halk, çeşitli politik hareketlerin temel kaynağı olmuştur. Özellikle de modernleşme sürecinin o dönemde başarılı olamaması ve köyden kentlere göç edenlerin kentlerde daha iyi yaşam koşulları elde edememesi nedeniyle, göç eden nüfus, radikal politik hareketlere destek vermeye hazır hale gelmiştir. Politik gerilimin özellikle de kentlerde hız kazanmasıyla birlikte köylerden kentlere iç göçlerin devam ettiği ancak azalma eğilimi gösterdiği bu çalışmanın varsayımlarından biri olarak gelişmiştir ve ampirik analiz bölümünde ayrıca incelenecektir.

İç göçlerin devam etmesiyle birlikte elbette kentlerde konut eksikliği baş göstermeye başlamış ve iç göçlerle gelen nüfus arttıkça ve gecekondularının altyapı ve hizmet sorunlarının çözülmesiyle gecekonduların bölgelerinin maddi değeri de yükselmiştir (Erman, 2009). Tüm bunlara ek olarak şehir merkezlerinde nüfus yoğunluğunun artmasıyla, araba kullanımının ve satışlarının da artışıyla birlikte şehir merkezlerindeki halk, gecekonduların bölgelerini tercih etmeye başlamışlardır. Durum böyle olunca da gecekonduların yapılaşmasının bir maddi ve iktisadi değeri ortaya çıkmış ve durum böyle olunca köylerden kentlere göç daha da cazip hale gelmeye başlamıştır. En önemlisi de hem askeri yönetim hem de sonrasında iktidar da gecekonduların ticari bir mal olarak değerlendirilmesine, popülist politikalar izlemeye devam ettikleri için göz yummuşlardır (Ermani, 2004). Kısacası, 1940 sonrasında izlenen tüm bu popülist politikalar dolaylı olarak zaten ekonomik sıkıntı ve iş bulamama sorunlarıyla boğuşan kırsal bölge nüfusunun kentlere göç etmesine neden olmuştur. Bir başka deyişle, köylerden kentlere göç, kırsal nüfus için izlenen politikalarla daha da cazip hale getirilmiştir.

Kentlerde göçlerle kırsal bölgelerden gelen nüfusun yoğunluğunun artmasıyla birlikte Türkiye'deki politik dengeler de değişmeye başlamıştır. Bir başka deyişle, kırsal bölgelerden kentlere göç eden nüfusun sosyolojik yapısı, artan göçlerle birlikte kentlerde yaşayan elitlerin sosyolojik yapısıyla uyumlanmaya başlamıştır (Türkdoğan, 2011). En önemlisi de iç göçlerle kentlere gelen nüfusu yoğunluğu, kentlerde giderek daha da arttığı için o dönemde politik yaklaşımların göç eden nüfus üzerinden

yürütülmesine neden olmuştur (Kayıkçı, 2005; Erman, 2009). Kısacası, 1940'lardan sonra izlenen popülist politikalar, iç göç hareketleri üzerinde oldukça etkili olurken, 1970'lerden sonra iç göçler, politik yaklaşımların gelişmesinde etkili olmaya başlamıştır. Ancak bu süreçte her ne kadar bir süreliğine Türkiye modernleşme hedeflerinden uzaklaşmışsa da bu hedefler, 1980 sonrası dönemde ABD'nin Soğuk Savaşı kazanmasıyla birlikte tekrar öne çıkmaya başlamıştır. Türkiye'de iç göçlerin iktisadi nedenleri analizinde de belirtildiği üzere, kırsal bölgelerden kentlere özellikle de Marmara Bölgesi ve Ege kıyılarına olan iç göçler, 1980 sonrası daha fazla hız kazanmıştır (Keleş, 1997). Bir başka deyişle, kırsal bölgelerden daha çok şehirlere doğru gerçekleşen göçler, belli başlı bölgelere odaklanmaya başlamıştır. Aynı dönemde, İstanbul en çok iç göç alan kent haline gelmiştir.

İç göçlerin 1980 sonrası dönemde daha bölgesel odaklı gelişmesinin temel nedeni, Türkiye'nin dünyada liberalleşme ve küreselleşme prensiplerinin benimsenmesi olup, Türkiye de aynı süreçte daha liberal politikalar izlemeye başlamıştır. Tüm bunların yanı sıra, Avrupa Birliği'nin politik arenada etkinliğinin artması ve Türkiye'nin aday olmasıyla birlikte Avrupa'ya en yakın bölge olan Marmara'nın gelişimi daha da hız kazanmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2003). İktisadi ve ticari faaliyetlerin Marmara bölgesinde artış göstermesiyle birlikte Marmara bölgesine olan iç göçler çok hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Yukarıda da anlatıldığı üzere, 1940 sonrası dönemde popülist politikaların sanayi üretimini desteklemesiyle birlikte kentlerdeki sanayi bölgelerine yönelik iç göçler, iktidarlar tarafından desteklenmiştir.

Benzer şekilde Türkiye'nin 1980 sonrası daha AB odaklı bir politika üzerinden hareket etmesi ayrıca Gümrük Birliği'ne üye olunmasıyla birlikte sanayi üretiminin tekrardan hız kazanması, kırsal bölgelerden sanayi bölgelerine özellikle Marmara Bölgesi'ne olan göçlerin daha da artmasına neden olmuştur (Özdal, 2008). Ancak diğer taraftan, Gümrük Birliği, özellikle Türkiye'nin sanayi üretimi üzerinde belli düzenlemeler getirirken, aynı zamanda Avrupa menşeli ürünlerin Türkiye pazarına olan ihracatının kolaylaşmasına neden olmuştur. Ancak, tarım sektörüne yönelik böyle bir uygulamaya gidilmemiştir. Bu noktada, Türk ekonomisinin sanayi odaklı olmaktan tarım odaklı ekonomi politikaları izlemesi beklenmiştir. Bunun da aynı şekilde kentlerden tarımın daha yoğun olduğu kırsal bölgelere olan iç göçlerin artması beklenmiştir ancak durum böyle olmamıştır. Bunun temel nedeni de tarım alanlarının da

ulaşım vb. masrafların daha düşük olması için 1950 sonrasında tarım alanlarının giderek kentlere daha yakın bölgelere odaklanmış olmasıdır (Kurt, 2003). Zaten kırsal bölgelerde 1950 sonrası tarım sektöründe çalışacak işgücünün büyük oranlarda azalması nedeniyle kırsal bölgelerde tarım neredeyse durma noktasına gelmiştir. Durum böyle olunca da Gümrük Birliği üyeliği sonrası kentlerden kırsal bölgelere doğru gerçekleşmesi beklenen göç hareketleri meydana gelmemiştir.

Küresel pazarlarda Türkiye sanayi sektörünün rekabet avantajı elde ettiği tekstil ve giyim alt sektörlerinin kentlerdeki sanayi tesislerinde gerçekleştiriliyor olması, kentlerden kırsal bölgelere olması beklenen göçlerin çok daha düşük oranlarda gerçekleşmesine neden olmuştur. 1990 sonrası dönemde ise Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı görevi gören, Marmara Bölgesi'ne doğru gerçekleşen iç göçlerin, Türkiye'nin daha Avrupa odaklı politikalar izlemesi nedeniyle artış gösterdiği belirtilmiştir.

Tablo 2.19. Türkiye'de Bölge Bazında Alınan Göç Oranları ve Gelir Oranları, 1985-2000

Bölgeler	1985	1990	2000		
	Göç	Gelir(%)	Göç	Gelir(%)	Göç
Marmara	3,9	36,5	7,1	36,5	3,5
Ege	1,4	15,8	2,7	15,1	2,2
Akdeniz	1,6	12	2,1	12,3	0,04
İç Anadolu	-0,6	16,6	-1,7	16,9	0,01
Karadeniz	-2,9	9,7	-5,8	9,8	-4,2
D.anadolu	-4,9	4,1	-9,2	4,3	-3,9
G.doğu Anadolu	-1,9	5,3	-2,7	5,1	-3,8

Kaynak: Çelik, 2007.

2.3.1.1. Doğu Bölgelerinde Terör Sorunu

Türkiye'de 20. yy.da yoğun olarak gerçekleşen bölgesel iç göçlerin oluşmasında ekonomik kalkınmanın ülke genelinde dengeli olarak gerçekleşmemesinin yanı sıra etkili olan en önemli faktörlerden birisi de politik sorunlar, özellikle de terör sorunu olmuştur. 1960 Anayasası ile birlikte Türkiye'de pek çok sol görüşlü grup görüşlerini yayma olanağı bulmuşlardır (Usul ve Kılıç, 2003; Altıntaş, 2003). Bunlardan birisi de Türkiye'nin doğu bölgelerinde terör örgütü PKK olarak gelişmiştir. Türkiye

Cumhuriyeti'nden bağımsız olarak ülkenin doğusunda kendi devletlerini kurmak isteyen bu grup, başlarda radikal sosyalist ve liberal bir hareket olarak gelişmişse de sonrasında hem sivil halka hem de devletin doğu bölgelerindeki temsilcisi olan kamu kuruluş ve görevlilerine yönelik şiddet eylemleri olmuştur. Amaçları, bu bölgedeki Türkiye Cumhuriyeti devletinin hâkimiyetini ortadan kaldırmak olmuştur. Argümanlarını da devletin doğu bölgelerini koloni olarak görüp buradaki halkı sömürmesi üzerinden geliştirmişlerdir (Çelik, 2007). Ancak şiddet içeren eylemleri özellikle doğu bölgelerinde yaşayan Kürt halkına yönelik olmuştur.

1980'lerden itibaren ise PKK terör örgütü ve unsurları, devletin askerine, güvenlik güçlerine yönelik şiddet eylemlerini artırmıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde de PKK, devletin doğu bölgelerindeki varlığını ve etkinliğini, yönetim gücünü ortadan kaldırmayı başarmıştır. Bu süreçte, bölgede gerçekleşen yatırımların engellenmesi doğu bölgelerinin kalkınmasını da engellemiştir (Yüceşahin ve Özgür, 2006). PKK şiddet eylemlerinin artması ve sonrasında bölgedeki iktisadi faaliyetlerin ve kalkınma teşebbüslerini engellenmesi sonuç olarak doğu-batı bölgeleri arasında hayat standartları ve yaşam koşulları açısından bariz farkların oluşmasına neden olmuştur. Durum böyle olunca da Türkiye Cumhuriyeti devleti, doğu bölgelerindeki güvenlik güçlerini artırarak PKK'ya karşı yoğun bir askeri savaş başlatmıştır. Ancak PKK'ya karşı yürütülen bu savaş daha çok askeri düzeyde kalmış ve bölgede stratejik ve ideolojik bir savaş verilmemiştir (Şimşek, 2008). En önemlisi de bölge halkının güvenliğinin sağlanması için bölge halkı diğer bölgelere yönlendirilmiş ve köyler boşlatılmıştır. Ancak bu durum hem devlet zoruyla gerçekleşen iç göçlere neden olmuş hem de bölgedeki işgücünün azalmasına ve kalkınma sürecinin ciddi anlamda zarar görmesine neden olmuştur.

Terör örgütü PKK'nın tarım arazilerine zarar vermesi de bölge halkının en temel geçim kaynaklarından birisinin de zarar görmesine neden olmuştur. Kısacası, PKK'nın terör eylemleri bölgenin iktisadi kalkınmasını olumsuz etkilemiş ve bölge halkının batı bölgelerine göç etmeyi tercih etmelerine neden olmuştur (Sönmez, 2008). Aynı zamanda, yukarıda da belirtildiği üzere, devletin askeri ve güvenlik güçleriyle birlikte PKK'ya karşı hareket etmesi de bölgenin gerilmesine neden olmuş ve bölge halkının güvenliğinin tehdit altında olması nedeniyle aynı zamanda bölge halkının PKK'ya lojistik destek sağlamasını engellemek amacıyla doğu bölgelerindeki stratejik öneme sahip köyler boşlatılmıştır. Tüm bunların yanı sıra, güvenlik amacıyla devlet güvenlik

güçleri, bölge halkının hayvanlarını olatmasına ya da mevcut tarım alanlarını işletmesine de sınırlama getirmiştir. Özellikle de bu politika, bölge halkının, terör örgütü üyelerinden ayrıştırılmasını sağlamak amacıyla getirilmiştir ancak zaten bölge ekonomisinin kötü gidişi ve kalkınma sürecinin terör olayları nedeniyle yavaşlaması sonrasında askeri yönetimin iktisadi faaliyetlere sınır getirmesi, bölge halkının ekonomik faaliyetlerinin daha da azalmasına neden olmuştur (Sönmez, 2008).

1990 başları ve ortalarında ki terör olaylarından kaçmak amacıyla bölge halkı büyük oranda kentlere göç etmek durumunda kalmıştır. Ancak göç sürecinde göç eden bölge halkının sadece köylerini değil, iktisadi varlıklarını da arkada bırakarak gitmesi, iktisadi sorunlarının devamına neden olmuştur (Öztürk ve Çelik, 2009). Terör olayları nedeniyle iktisadi varlıkların, örneğin üretim tesisleri, ağullar, tarlaların elden çıkarılamaması göç eden bölge halkının gittikleri bölgelerde ekonomik sorunlarının temelini oluşturmuştur. Kısacası, terör sorunu doğu bölgelerinde halkın sadece güvenlik değil aynı zamanda ekonomik nedenlerle de göçe zorlanmasına neden olmuştur. Zaten yukarıda da belirtildiği üzere, ülke ekonomisinin kalkınma sürecinde 1950'lerden itibaren daha çok batı bölgelerinin jeopolitik avantajı nedeniyle yatırım ve kalkınma proje ve teşebbüsleri açısından daha fazla tercih edildiği için bölge ekonomisi batı bölgelerine göre kalkınma sürecinde geri kalmıştı. Bunun üstüne bir de temel ekonomik faaliyetleri olan tarımsal üretimin de kısıtlanması bölge halkını daha da olumsuz etkilemiş ve batı-doğu arasındaki iktisadi ve sosyal farklılıklar ve eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur.

Zucconi (1999) çalışmasında da belirtildiği üzere, bölge nüfusundaki artış sınırlı kalmıştır. Bir başka deyişle beklenenin altında göç hareketi gözlenmiştir. Diğer taraftan, doğu bölgelerinde ortalama gelirdeki düşüş %30 gibi yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni olarak da aynı dönemde ülke ekonomisinin genel olarak beklenen kalkınma ve gelişmeyi gerçekleştirememesi olarak görülmektedir. Çünkü terör faaliyetleri sadece doğu bölgelerindeki halkın geçim koşullarını olumsuz etkilememiş aynı zamanda tüm ülke ekonomisinin kaynaklarının doğu bölgelerinin savunmasına yönlendirilmesine aynı zamanda terör örgütünün faaliyetlerini batı bölgelerine de taşıması nedeniyle ticaretin de olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Aynı zamanda, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri ile ülkenin geri kalanı arasındaki kalkınma farklılıklarının kapatılması için geliştirilen GAP (Güney Doğu

Anadolu) Projesi de terör olayları nedeniyle hedeflenen süreçte bitirilememiştir. En önemlisi de bölgedeki yabancı yatırım azalmış, hem bölgenin hem de tüm ülkenin hedeflenen büyümesi ve kalkınması gecikmiştir. Özetle, her ne kadar doğu-batı bölgeleri arasında iç göç gerçekleşmişse de bu beklenildiği gibi çok yüksek düzeylerde gerçekleşmemiştir.

Bölge halkı daha çok daha güvenilir olarak değerlendirilen diğer doğu illerine yönlendirilmiştir. Durum böyle olunca da bölge nüfusundaki düşüş, genel olarak beklenildiği gibi çok yüksek düzeylerde olmamıştır. Aynı zamanda batı bölgelerinde doğu bölgelerinden gelen özellikle Kürt nüfusu dışlayıcı sosyal bir yaklaşımın gelişmesi de bölge halkının batıda ki şehir merkezlerine göç etmesini bir nebze engellemiştir (Zucconi, 1999). Bu konuda özellikle de terör olaylarının merkezindeki Kürt halkı, büyük şehirlere göç ettiklerinde iş bulma ve en önemlisi de barınma ihtiyaçlarını gidermede çeşitli sorunlar yaşamışlardır. Ancak 2000'lerden itibaren bu durum giderek farklılaşmaya başlamıştır.

2009'dan sonra yaşanan ve kalıcı barışla sonuçlandırılmayan barış süreci ile birlikte Doğu ve Güney Doğu'da terör olaylarının azalması hatta 2012-2013'lere geldiğinde durmuş olması, bu bölgelerde ilk aşamada iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi için birincil önemi olan güvenlik ve barış ortamının sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Köse, 2013; Ensaroğlu ve diğer., 2014). Bu sürecin bu şekilde devam etmesi ile birlikte terör süresince 1980-2000 döneminde büyük şehirlere ve özellikle batıya göç eden Kürt nüfusunun tekrar Doğu ve Güney Doğu bölgelerine gitmeye sevk etmeye de başlamıştır. 2012-2013 döneminde barış ortamının tekrar kazanılmaya başlamasıyla birlikte, ülkenin geri kalan bölümünde yaşayan Kürt nüfusunun tekrar bu bölgeye dönmek için teşvik beklentileri de artmıştır. Terör olayları süresince arsa, ev, çiftlik vb. gibi taşınmazlarını işleyemeyen ve değerlendiremeyen bölge nüfusu da tersine iç göç için devlet kurumlarından destek beklemiştir.

Son dönemlerde meydana gelen bu gelişmelerin iç göçe etkisi henüz tam olarak incelenmemiştir. Bu çalışmada ise son yıllarda meydana gelen iç göç hareketleri de incelenecek olup, doğu bölgelerine doğru iç göçlerin terör olaylarının durmasıyla birlikte arttığı mı yoksa ekonomik nedenlerin halen bu bölgelere tersine göçe engel olup olmadığı incelenecektir. Böylelikle de iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerin

Türkiye'deki iç göç hareketlerine olan etkilerinin hangilerini baskın olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu noktada son dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalardan Sönmez (2008)'un çalışması özellikle 1994 sonrasında Türk devletinin bölge halkının göçlerini tersine çevirmenin yollarını aradığını ve bunların işe yaramadığını açıklamıştır. 1995 sonrasında batı bölgelerinde yaşayan ve terör olaylarını patlak vermesinden öncede doğu bölgelerinde yaşayan bölge halkının yeniden doğuda yaşama adapte edilmesine çalışılmıştır. Ancak bu çok da başarılı olamamıştır, çünkü zaten batının toplumsal hayatına ve iktisadi yaşamına adapte olmuş, Kürt halkı tekrardan doğu bölgelere göç etmeyi tercih etmemiştir. Her ne kadar bu durum çalışmanın ilerleyen bölümlerde sosyolojik nedenlerin incelenmesinde daha detaylı incelenecekse de Sönmez (2008) çalışması göstermektedir ki batı bölgelerinin ve kent hayatının göç eden nüfusun göç nedenleri üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır.

Terör olayları ile daha da artan doğu bölgelerinden diğer bölgelere gerçekleşen göçlerin temelinde batıdaki iktisadi ve sosyolojik gelişmişliğin ve gelişmelerin etkisinin daha yoğun olduğu bu çalışmanın savlarından birini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, terör olayları her ne kadar doğu bölgelerinden diğer bölgelere iç göçleri kısmen artırmışsa da terör olaylarının sona ermesiyle birlikte batıdan doğu bölgelerine tersine göç hareketlerinin yüksek oranda gerçekleşmesi beklenilmemektedir (Sönmez, 2008). Bu noktada devletin izleyeceği politikalar da elbette etkili olacaktır. Özellikle de son birkaç yıl içerisinde bölge halkının taşınmaz varlıklarına dair ya da devletin geri dönenlerin beklediği teşvikleri sağlamaya yönelik bir politika izlememesi beklenen ve olası göç hareketinin gerçekleşmesini engelleyebilecektir.

1994 sonrasında devletin göç eden bölge halkının tekrardan doğu bölgelerde yaşama adapte etme politikaları da pek başarılı olamamıştır (Sönmez, 2008). Bu dönemde doğudan batıya gerçekleşen iç göçlerin tersine olması için iktisadi ve sosyal altyapıyı hazırlamaya çalışan Türkiye'nin bu iç göçlere dair politikalarının aynı zamanda ülkenin AB üyeliğine de etkisi göz ardı edilememiştir. Buna göre, AB'de Türkiye'nin Kürt sorununu çözerek hem tarım politikalarını daha dengeli bir hale getirmesi hem de bunun ülke ekonomisine ve AB ülkeleri ile olan iktisadi ve politik ilişkileri üzerindeki olumlu etkisi olacağından Türkiye'nin iç göç politikalarında etkili bir oyuncu hale gelmiştir. Ancak bu durumun hem Türkiye ekonomisi hem de AB politik ilişkileri açısından olumsuz etkileri olabileceği de göz ardı edilmemiştir. Buna

göre, Sönmez (2008) çalışmasında AB'nin tersine iç göç hususunda çekinceleri olduğuna vurgu yapmıştır. Özellikle de doğu'nun tarım kapasitesinin batı bölgelerde yaşamaya devam eden, göç etmiş doğu bölgesi halkının iktisadi ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyecek olması öngörülmüştür.

Bu şekilde tersine iç göçün bölgedeki kalkınma ve gelişmeyi desteklemeyebileceği, hatta aksine bölgede yeterli iş imkânının olmamasının işsizliği artırabileceği, Türkiye ekonomisinin dengelerini değiştireceği ve bunun AB ekonomisini de etkileyebileceği öngörülmüştür. Bir başka deyişle, AB ve Türkiye'nin AB ilişkileri, Türkiye'nin 1994 sonrası dönemde doğu bölgelerine tersine göç politikalarının desteklenmesi taraftarı olmamıştır (De Santis, 2003). Tüm bunların yanı sıra, yukarıda da bahsedildiği üzere, terör olayları süresince batıya ve kentlere göç eden doğu bölgesi halkının bir kez kent yaşamının gereksinimlerine uyum sağlamasıyla birlikte tersine göçü olumlu değerlendirmemiş olduğu görülmektedir. Kısacası, çeşitli iktisadi ve iktisadi olmayan nedenlerle birlikte 1990'lara kadar kırsal ve kentsel bölgeler arasında gerçekleşen göç hareketleri 1990 sonrasında Türkiye'nin hem genel ekonomisini hem politik duruşunu hem de uluslararası arenadaki durumunu etkiler hale gelen önemli bir faktör haline gelmiştir. 1980-1990'lardan itibaren de terör olayları ile birlikte doğu bölgelerden batı bölgelerine gerçekleşen iç göç hareketleri daha kalıcı bir görünüme kavuşmuştur. Bu hususta, Türkiye'nin 1940'lardan beri izlediği kalkınma ve gelişme politikaları ve terör olayları ile savaşmada izlediği politikalar etkili olmuştur.

Günümüzde ise, yukarıda da bahsedildiği üzere, 2012-2014 yılları arasında terör olaylarının kısa vadede azalmış olması ve olası bir barış ortamının sağlanmaya başlamasının tersine iç göç yaratabileceği varsayılmasına neden olmuştur. Böyle bir durumun hem doğu bölgelerinin kalkınma sürecinin nasıl işleyeceğine ve bölgenin ekonomik gelişmesine hem de Türkiye'nin izleyeceği bölgesel politikalara bağlı olarak değişmesi beklenmektedir. Bu çalışmanın ampirik kısmının zaman aralığını kapsamayan 2015 yılının Temmuz ayında yeniden çatışmaların başlamasıyla şiddetten kaçma temelli yeni bir iç göç dalgası başladığı da görülmektedir.

2.3.1.2. Doğu-Batı, Kent-Kırsal Arasında Siyasi ve Sosyal Kutuplaşma

Türkiye’de bölgesel kalkınmanın tüm ülke genelinde dengeli bir şekilde yürütülememesi, devamında da Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte modernleşme ve kalkınmanın sadece elit kesim ve ordu tarafından gerçekleştirilebileceği beklentisi neticede doğu batı arasında siyasi kutuplaşmaya da neden olmuştur (Altıntaş, 2003). Esasında, yukarıda da bahsedildiği üzere doğu bölgelerinde Kürt halkının modernleşme sürecinin bir parçası haline getirilmediği düşüncesinin sonucunda terör olayları patlak vermeye başlamıştır. Bu süreçte, ülkenin batısının modernleştirilme sürecine daha fazla ağırlık verilmesi ve özellikle elit kesimin batı bölgelerinde ikamet etmesi neticesinde batıda çok daha kapitalist ve liberal bir politik yaklaşım gelişmeye başlamıştır. Diğer taraftan, elit kesimin genel olarak göz ardı ettiği doğu bölgelerinde ise daha sosyalist bir politik yaklaşım gelişmeye başlamıştır (Criss, 1995). Çalışmanın önceki bölümlerinde de bahsedildiği üzere, PKK hareketi de sosyalist prensipleri benimsemiş ve sosyalist politik yaklaşım üzerinden faaliyetlerine başlamıştır. Kısacası, doğu batı arasındaki politik gerilim 1980 sonrası dönemde terör olaylarının da başlamasıyla birlikte daha da belirgin bir hale gelmiştir.

1940’lardan sonra çok partili sistemin benimsenmesi ve uygulanmaya başlamasıyla birlikte doğu-batı arasındaki siyasi kutuplaşma daha da artmıştır. Bu siyasi kutuplaşmanın Türkiye iç göçleri üzerindeki etkisi üzerine pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Daha çok iç göçlerin doğu-batı arasındaki siyasi kutuplaşma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buna göre de iç göçlerle birlikte şehirlerde elit kesimin dışında kalan ve çok daha farklı ve sosyalist bir yaklaşımı olan grubun politik etkinliği görülmektedir (Altıntaş, 2003). CHP bu süreçte elitlerin desteğini alırken diğer taraftan çok partili sisteme girilmesiyle birlikte Demokrat Parti, daha çok kırsal bölgelerden şehirlere göç etmiş, gecekondualarda yaşayan halkın desteğini almıştır.

İç göçlerin 1940’lar sonrası hız kazanmasıyla birlikte ve çok partili sistemle iç göçlere bir süre göz yumulması nedeniyle kırsal bölgelerden kentlere göç eden nüfus arttıkça, iç göçlerle gelen halk politik partilerin daha da çok dikkatini çekmiştir. Özellikle bölgesel yönetimde iktidarı elde etmek için kent nüfusu içerisinde oranı giderek artan kırsal bölgelerden göç eden nüfusun desteğinin alınması gerekir olmuştur (Güreşçi, 2011). Diğer taraftan, elitlerin kentlerdeki etkinliğini kaybetmesi, kentlerde

elit ve halk arasındaki politik ve sosyal kutuplaşmayı desteklemiştir. Bu kutuplaşma sonrasında politik partiler tarafından da değerlendirilmiştir ve politik söylevlerinin temelini oluşturmuştur.

Doğu-batı arasında politik kutuplaşma gelişmeye başlamamış, aynı zamanda batıda ve kentlerde iç göçlerle gelen halkın oranının artmasıyla bu kentlerdeki politik kutuplaşma çok daha önemli ve bariz bir konu ve sorun haline gelmiştir. Bu sebeple, batılı elitlerin özellikle gecekondulara yaşayan kırsal bölgelerden gelen göçmenlere karşı olan tutumunun iç göçler önünde bir engel olup olmadığı bu çalışmada incelenecektir. Toplum içindeki bu siyasal kutuplaşmanın ötesinde politik arenada da kutuplaşmanın devam ettiği görülmüştür. Buna göre, ne Demokrat Parti ne de CHP kendilerine oy veren tabanlarının tepkisini çekmemek için bir uzlaşma sürecine girmeyi tercih etmemişlerdir. Kısacası, 1980-1990'lara kadar dönem dönem iç göçlerin sonucu olarak kentlere de yayılan siyasi kutuplaşma süreci, askeri darbelere neden olmuştur (Tachau ve Heper, 1983). Özellikle kentlerde darbe süreci öncesi yaşanan olayların iç göçler üzerinde olumsuz etkisi olduğu varsayılmaktadır.

Kentlerde ortaya çıkmaya başlayan bu siyasi ve sosyal kutuplaşma, 1940'larda köylerden ve kırsal bölgelerden kentlere doğru gerçekleşen iç göçlerin, kentlerden kırsal bölgelere doğru tersine gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Ayata (1986) ve Duben (1982) çalışmalarının bulgularına göre, 1940'larda çoğunlukla kırsal bölgelerden kentlere doğru gerçekleşen iç göçler, 1960'lardan itibaren kentlerden kırsal bölgelere doğru da gerçekleşmeye başlamıştır. Özellikle de 1950'lerden itibaren kentlerden kırsal bölgelere doğru iç göçlerin hız kazandığı dikkat çekmektedir (Danielson ve Keleş, 1985). Bu durum da esasında Türkiye'deki göç hareketlerinin sadece kırsaldan kentlere doğru değil aynı zamanda kentlerden kırsala doğru da yoğun biçimde gerçekleştiğini göstermektedir.

Kentlerden kırsala doğru gerçekleşen bu tersine göçün nedenleri, 1940 sonrasında kırsal bölgelerden gelen halkla birlikte ekonomik faaliyetlerin daha kısıtlı hale gelmesi ve iş bulmanın zorlaşması olabileceği gibi kırsal bölgelerden gelen halkla kentlerde yaşayan halk arasındaki sosyolojik farklılıkların kent halkını diğer bölgelere göç etmeye zorlaması da olabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada hem kırsaldan kente hem de kentten kırsala doğru göçlerin hem iktisadi hem de iktisadi olmayan

faktörlerden nasıl etkilendiği ayrı ayrı incelenecektir. Ilcan (1994) çalışmasında özellikle de kentlerden kırsal bölgelere gerçekleşen iç göçlerin temel nedeninin iktisadi olduğuna vurgu yapmaktadır. Buna göre, özellikle de hem yerel hem de uluslararası piyasalarda Türkiye'nin üretimine olan talebin artması ve giderek tüm bölgelerin gelişmeye başlaması ve böylelikle büyük şehirler dışında da iktisadi faaliyetlerin sürdürülebilmesi, sermaye ve özellikle tarımda gerçekleşen makineleşme sürecinin ayrışması en temel iktisadi nedenler arasında sayılmaktadır.

Kentlerde ortaya çıkan sosyal kutuplaşma kentlerden kırsal bölgelere doğru gerçekleşen iç göçlerin iktisadi olmayan nedenleri arasında sayılmaktadır (Ilcan, 1994). Özellikle de kentlerde ortaya çıkan elit kesim ile kırsaldan kentlere göç eden ve gecekondualarda yaşayan halkın kent içerisinde de yerleşim alanları olarak kutuplaşmaya başlamış olması da bu dönemde ortaya çıkan etkenlerden birisidir. Esasında bu durum şehirler içerisindeki kutuplaşmanın lokasyon olarak da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki varoşlarda, gecekondualarda çok daha zor şartlar altında bu kırsaldan göç eden halk hayatına devam ederken aynı kent sınırları dahilinde elit grup çok daha iyi koşullarda yaşadığı için sosyal ve aynı zamanda siyasi kutuplaşma özetle kent bazında görülmeye başlamıştır. Bu durum da özellikle kentlerden kırsal bölgelere ya da kent dışına göçlerin artmasına neden olmuştur.

1980 sonrası dönemde ise Kürt sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte, yukarıda da belirtildiği üzere, Kürt kökenli halkın kentlere olan göç hareketi, kent nüfusu tarafından olumlu karşılanmamıştır. Özellikle Kürt kökenli halkın iş bulması ve barınma ihtiyaçlarını sağlaması giderek zorlaşmıştır. Buna rağmen, istatistikler göstermektedir ki 1990 sonrası dönemde de her ne kadar batı bölgelerinde, kentlerde Kürt halkının varlığı hoş karşılanmamışsa da doğudan batıya olan Kürt nüfusunun iç göç hareketinin hızla devam ettiği görülmektedir (Bilgiç ve Akyürek, 2012). Örneğin, 2007-2012 arasında doğu bölgelerinde ikamet eden Kürt nüfusun 2 milyona yakın kısmının batı bölgelerine göç etmeye devam ettiği görülmektedir. Bu da en azından Türk-Kürt nüfusu arasında zamanla gelişen politik ve sosyal kutuplaşmanın iç göçler üzerinde fazla bir etkisinin olmadığı konusunda ipuçları vermektedir.

Özetle politik faktörler, örneğin 1940 sonrası izlenen popülist politikalar, sonrasında doğu bölgelerindeki terör eylemlerine karşı izlenen politikalar ve

Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik izlediği politikalar hem Türkiye'deki iç göçlerin dinamiklerini belirlemiş hem de bu dinamiklerden etkilenmiştir. Bu politikaların her zaman ekonomik bir tarafı olmakta ve ülke ekonomisini genel olarak ve bölgesel ekonomiyi de aynı zamanda etkileyebilmektedir. Bu noktada ekonomik faktörlerin politik değişkenleri ve Türkiye'nin iç ve dış politikalarını nasıl etkilediğine de bağlı olarak iç göçleri etkileyen temel faktörün iktisadi olup olmadığı bu çalışmanın ampirik analiz bölümünde ayrıca incelenecektir.

2.3.2. Sosyal Nedenler

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ülke politikası ve ekonomik yapısı radikal bir değişim sürecine girmiş; dolayısıyla bu durum Türkiye'de halkın sosyal yapısını da etkilemiştir. Çalışmanın önceki bölümlerinde politik ve ekonomik faktörlerin iç göçleri nasıl etkilediği incelenmiş, bu bölümde sosyal faktörler ve Türkiye'nin geçirdiği sosyal dönüşüm sürecinin iç göçleri ne yönde etkilediği ve etkilemiş olabileceği analiz edilecektir. Bu sosyal faktörlerin de elbette Türkiye'deki iç göçleri artırıcı ya da azaltıcı etkileri olduğu varsayılmaktadır.

Bu sosyal faktörlerden en önemlisi aile yapısındaki değişim olarak ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı'da daha geniş bir aile yapısı geçerli olup, büyükanne, büyükbaba ve diğer 1. ve 2. derece akrabalarla birlikte yaşamak daha yaygın olup, daha çok tercih edilmekteydi (Bayraç, 2003). Cumhuriyet sonrası dönemde ise hızlı bir kalkınma sürecine girilmesiyle birlikte ve özellikle de kent yaşantısının yaygınlaşmasıyla geniş Türk aile yapısının daha çok çekirdek aile yapısına dönüşmekte olduğu görülmektedir. Özellikle çekirdek aile yapısının iç göç hareketlerini daha da kolay hale getirdiği ve buradan hareketle Türkiye'de çekirdek aile yapısına geçişle birlikte iç göç hareketlerinin arttığı tahmin edilmektedir (Akşit, 1999; Öztürk ve Altuntepe, 2008; Başel, 2011). Bunun temel nedeni de geniş aile yapısının geçerli olduğu bir toplum yapısında göç etmenin tüm ailenin birlikte göç etmesi anlamına geleceğidir ki bu durum, çekirdek aile yapısının daha yoğun olduğu bir toplum yapısına göre iç göç hareketlerini zorlaştırmaktadır. Çünkü ailedeki daha yaşlı bireyler, göç etme konusunda daha isteksiz olacak olup, çok zorunlu kalmadıkça memleketlerini terk etmeyi tercih etmeyeceklerdir.

Türkiye açısından daha detaylı incelendiğinde özellikle batı bölgelerinde kentleşmenin artmasıyla birlikte çekirdek aile yapısı da daha fazla görülmeye başlamıştır. Bu noktada iktisadi faktörlerin etkisi daha yoğun olarak görülmektedir çünkü kentleşmenin temelinde bölgenin sanayileşme sürecinin büyük etkisi bulunmaktadır (Kıray, 1984). Büyük sanayi tesislerinin kurulmasıyla birlikte aktif işgücü daha çok bu sanayi bölgelerinin ve tesislerinin yakınlarına yerleşmeyi tercih etmeye başlamıştır. Aynı durum daha yaşlı nüfus için geçerli olmamıştır. Aktif işgücünün sanayi bölgelerine ve kentlere yerleşmesiyle birlikte özellikle 1950'lerden sonra Türkiye'de göç hareketleri çekirdek aile düzeyinde gerçekleşmeye başlamıştır.

Ülkenin kalkınma sürecinde büyük önem kazanan ulaşım ve dağıtım sistemlerinin gelişimi için gerçekleştirilen altyapı yatırımları da göç eden çekirdek aile yapısının yılın belli dönemlerinde memleketlerine dönmelerini kolaylaştırmıştır (Bilgiç, 2008). Bir başka deyişle aile büyükleriyle olan iletişimlerini daha kolay hale getirmeye başladığı için göç etmek sosyal faktörlerin de değişimiyle birlikte daha kolay hale gelmiştir. Kısacası, çekirdek aile yapısına geçişle birlikte göç hareketlerinde belli bir ölçüde artış meydana geldiği varsayılmaktadır (Tüfekçi, 2003). Ancak bu çalışmada sosyal yapıdaki bu değişimin arkasındaki neden olarak iktisadi faktörlerin olduğu bu çalışmanın temel varsayımlarından birisidir. Çünkü geniş aileden çekirdek aile yapısına geçiş sürecinin arkasında, yukarıda da bahsedildiği üzere, sanayileşme sürecine girişin etkili olduğu varsayılmaktadır. Özetle, 1930 sonrası hızlı sanayileşme sürecine girilmesiyle birlikte sosyal yapının toplum içerisinde değişmesiyle birlikte iç göçlerin daha yüksek oranlarda gerçekleştiği görülmektedir.

İlerleyen dönemlerde kalkınma sürecinin de hız kazanmasıyla birlikte kentleşme sürecinin artması, toplumu dönüştürmeye devam etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, özellikle kırsal bölgelerden kentlere yoğun olarak göç hareketinin gerçekleşmesi, özellikle kentlerde iki farklı sosyal yaklaşımın gelişmesine neden olmuştur (Altıntaş, 2003). Bir tarafta daha çok şehir merkezlerinde ikamet eden elitler ve diğer tarafta ise varoşlarda, şehir merkezinin dışında ikamet eden kırsal bölgelerden göç eden halk yer almaktadır. Bu iki grup arasında yukarıda da anlatıldığı üzere hem iktisadi hem de politik eğilim açısından farkların olmasının yanı sıra, sosyal farklar da olduğu görülmektedir. Beklenildiği üzere, kent merkezlerinde ikamet eden elit kesimin yaşam şartlarının ve tercihlerinin daha Avrupalı olması, kırsal bölgelerden göç eden halkın

tepkisini çekmiştir. Benzer şekilde, elit kesim de kırsal bölgelerden göç eden halkın sosyal yapısına tepkili yaklaşmıştır. Esasında bu iki kesim arasında ortaya çıkan politik eğilimlerin sosyal farklılıklardan etkilendiği de varsayılmaktadır.

Türk toplumunda ortaya çıkan bu sosyal kutuplaşmanın göç hareketlerini de etkilemesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu etkilerden en önemlisi, kırsal bölgelerdeki halkın kentlere göç etmesi üzerinde olumsuz etki yarattığı varsayılmaktadır. Çünkü kentlerde yaşayan halkın yaşam şeklinin kırsal bölge halkı tarafından tasvip edilmemesi, başlarda kırsal bölge halkının kentlere göç etme konusunda çekincelerinin olmasına neden olmuştur (Adaman ve Keyder, 2003). Benzer şekilde, sosyal yapının bu iki grup arasında oldukça farklı olması, 1980 sonrası özellikle artış gösteren kentlerden şehir dışına ve kırsal bölgelere olan tersine göçlerin nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Güreşçi, 2011). Bunun temel nedeni de kent halkının kırsal bölgelerden hızla kentlere göç eden halkın sosyal yapısını ve yaşam şeklini benimsememesinden kaynaklanmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, 1940'larda teşvik edilen iç göçler ilk başlarda teşvik edilmiştir, sonrasında ise kent ve kırsal bölge halkı arasındaki bu sosyal kutuplaşma köylerden, kırsal bölgelerden kentlere doğru göç hareketinin tercih edilmemesine hatta bu göç hareketini engellemek için sosyal yapının dengelenmesine odaklanmış projeler geliştirilmiştir (Çakır, 2011). Yukarıda da vurgulandığı üzere, bu sosyal farklılık ilk başlarda kırsal bölge halkının kentlere göç etme konusunda çekinceleri olmasına neden olmuştur. Ancak zamanla kentlerde akrabaları, tanıdıkları olan kırsal bölge halkı, bu yakınlarının da yönlendirmesiyle birlikte kentlere çok daha yoğun olarak göç etmeye başlamışlardır (Çelik, 2013). Bu süreçte, sosyal yapısını kaybetmeyeceğini gören kırsal bölge halkı, yoğun oranlarda kentlere göç etmeye başlamıştır. Neticede de kentlere göç eden halkın sosyal yapısını ve farklılığını korumasıyla birlikte kentlerde iki farklı kutuplu bir sosyal yapı Türk toplumu içerisinde gelişmeye başlamıştır. Elbette kırsal bölge halkının kent içerisinde oranının hızla artmasıyla birlikte elit kesim açısından kent yaşamının çekiciliği azalmaya ve iticiliği de artmaya başlamıştır. Sonuçta da Güreşçi (2010) çalışmasında belirttiği üzere kentlerden, kent dışına, kırsal bölgelere tersine göç hareketinde bariz bir artış görülmeye başlamıştır.

Şehir hayatının gerektiği iktisadi ve sosyal gelişimi gösteremeyen kırsal bölge hakkında özellikle varoş bölgelerdeki halk açısından kimlik arayışı ve bunalımı sorunları ortaya çıkmış, suç oranları bu bölgelerde hızla artmıştır (Karasu, 2008). Özellikle de kentlerde büyüyen genç nesil ile onların kırsal bölgelerden gelen anne ve babaları arasında aile içi sorunlar baş göstermiş ve sosyal çatışmalar görülmüştür. Sonuçta da kırsal bölgelerden göç edenlerden bazıları, kent yaşamının sosyal gereksinimlerine ayak uyduramadıkları için geri dönmeyi tercih etmişlerdir. Özetle, kent yaşamını cazip hale getiren ekonomik faktörler, sonrasında sosyal faktörler nedeniyle tersine göçlere neden olmaya başlamıştır (Adaman ve Keyder, 2006).

Kadın hak ve hürriyetlerinin de kentlerde ve kırsal bölgelerde hukuki açıdan olmasa da sosyal ve iktisadi açılardan farklı olarak değerlendirilmesi de kentlerle kırsal bölgeler arasındaki iç göç hareketleri üzerinde etkili olmuştur (Ayata, 1989). Kentlerde kadın-erkek eşitliğini savunan bir sosyal yapının gelişmiş olup, kırsal bölgelerde erkeğin hegemonyasının ve ataerkil aile yapısının devam ettirilmesi elbette kırsal bölge halkının köylere tersine göçünde etkili olan sosyal faktörlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. İşte tüm bu sosyal kutuplaşma ve sosyal farklılıklar nedeniyle iç göçler öncesinde hız kazanmış sonrasında ise yavaşlamıştır. Tüm bunların çözümü olarak Türkiye, bölgesel kalkınmada daha dengeli bir politika izlemesi gerektiğinin farkına varmıştır. Bu sadece bölgesel iktisadi kalkınma hususunda değil, sosyal gelişme açısından da sosyal politika bakımından değerlendirilmeye de çalışılmıştır.

Genç nesil oranının Türkiye’de 1990’lar sonrasında hızla artmasıyla birlikte, aynı zamanda sosyal yapının da daha homojen bir görünüm kazanmasıyla iç göç hareketleri daha yoğun gerçekleşmeye başlamıştır. Kırsal bölgelerde yaşayan halk, çocuklarının eğitim alabilmesi için giderek artan oranlarda çocuklarını büyük kentlerdeki, şehir merkezlerindeki yükseköğrenim kurumlarına, üniversitelere göndermeye başlamıştır (Işık, 2009). Böylelikle de daha çok ortak sosyal değerleri olan bir toplum olarak Türk sosyal yapısı değişmeye başlamıştır. Bu aynı zamanda iç göç hareketlerinin önündeki sosyal engelleri de ortadan kaldırmaya başlamıştır. Şehir merkezlerine okumaya giden gençlerin sonrasında bu kentlerde iş bularak buraya yerleşmesi de iç göç hareketleri üzerinde fazlasıyla belirleyici olmuştur. Günümüzde İstanbul, Ankara gibi Türkiye’nin büyük şehirlerindeki nüfus dağılımı incelendiğinde bu şehirlerde yaşayan halkın büyük bölümünün kırsal bölgelerde doğup büyüyüp

sonradan bu şehirlere iş bulmak, okumak amacıyla kalıp sonrasında buralarda yaşamaya başladıkları yaygın bir durum haline gelmiştir (Güreşçi, 2013). Kısacası, kent hayatının sağladığı ekonomik ve aynı zamanda sosyal imkânlar ve faktörler, Türkiye'deki iç göç hareketlerinin yoğunlaşmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.

Batı'da ve kent merkezlerinde eğitim gören genç neslin kırsal bölgedeki sosyal koşulları tercih etmeyip, kentlerin sosyal yapısını benimsemesi nedeniyle kırsal bölgelere doğru tersine göçler çok düşük oranlarda gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, kentlerde yükseköğrenim gören genç nüfusun, kırsal bölgelerdeki çoğu sosyal problemden kaçmak istemesi de kentlere göçü hızlandıran diğer bir etmen olmuştur. Kırsal bölgelerde özellikle de doğu bölgelerinde kan davalarının ve aşiret odaklı sosyal yapının hukuk prensiplerinden ziyade kendi sosyal yapısı, düzeni ve kuralları üzerinden hareket etmesi nedeniyle çoğu kişi bu sosyal nedenler yüzünden zorunlu olarak batı bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır (Türkdoğan, 2011). Elbette böyle baskıcı bir sosyal yapı altında yaşamak istemeyen halk özellikle de gençler, kentlere göç etmeyi tercih etmiştir. Benzer şekilde geniş aile yapısının kırsal bölgelerdeki sosyal yapının temelini oluşturmasıyla birlikte geniş aile yapısı, ailenin genç bireyleri üzerinde aşırı bir sosyal baskı oluşmasına neden olmakta bu da yukarıda da bahsedildiği üzere genç nüfusun kentlere göç etmesine neden olabilmektedir. Elbette bu durum sadece genç nüfusla sınırlı kalmamış, kırsal bölgelerde çocuklarının iyi bir eğitim alamayacağını düşünen aile büyükleri de kentlere göç etmeyi tercih etmişlerdir. Kısacası, kalkınma sürecinin başında kentler sadece iktisadi olarak değil aynı zamanda sosyal açıdan da kırsal bölgelerden daha cazip hale gelmiştir. Diğer taraftan, kentlerin sosyal açıdan en azından, hem kırsal bölge halkı hem de kent halkı için itici olması durumu zamanla geliştirmiştir.

Kırsal bölgelere geniş aile yapısından parçalanmış olarak göç eden ailelerin çok çocuklu olması, aynı zamanda kent yaşamının tüm iktisadi sorunları çözememesi nedeniyle işsizlik sorunu yaşamaya başlayan göç eden aileler, kentlerde eğitim olanakları daha yoğun olmasına rağmen çocuklarının maddi yetersizlikler nedeniyle okula gönderememiştir (Adaman ve Keyder, 2006). Bunun yanı sıra, göç eden kırsal bölge halkı arasındaki işsizlik sorunu da sosyal güvence eksikliğine ve kent yaşamının sunduğu sosyal sağlık hizmetlerinden yararlanamamasına neden olmaktadır. İşsizlik ve

iktisadi yetersizlik sorununu çözemeyen aileler de çözümlerini tekrardan köylerine geri dönmekte bulmaktadır.

İç göçleri etkileyen diğer sosyal faktörler ise okur-yazarlık oranı, sağlık göstergeleri, okullaşma oranı gibi faktörler olup, tüm bu sosyal faktörlerin yukarıda açıklanan her bir faktör gibi daha dengeli bir şekilde bölgeler arasında geliştirilmesiyle birlikte köylerden kentlere iç göçlerde belli oranlarda bir azalma görülmeye başlamıştır (Bayramoğlu, 2005; Kaya, 2007; Başel, 2011). Yukarıda bahsedilen sorunlar da elbette göçleri azaltan hatta tersine göçlere neden olmaktadır. Nüfus yoğunluğu ise tüm bu sosyal faktörler arasında Türkiye'deki iç göçler arasından en önemli olan faktörlerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır (Başel, 2011).

Yukarıda da bahsedildiği üzere, nüfus yoğunluğunun 1930'larda kentlerde köylere göre daha düşük olmasıyla birlikte köylerden kentlere göçler teşvik edilmiştir, diğer taraftan kentlerde nüfus yoğunluğunun çok daha yüksek olmasıyla birlikte 1980'lerden itibaren kentlerden köylere göç hareketi de kırsaldan kentlere olan sürekli göçün yanında ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle de kentlerde genç ve erkek nüfus yoğunluğunun çok yüksek olduğu görülürken, diğer taraftan köylerde ve kırsal bölgelerde kadın, çocuk ve yaşlı nüfus yoğunluğunun daha yüksek olduğu görülmektedir (Başel, 2011). Esasında bu durum mevsimlik işçi göç hareketlerinin bir yansımasıdır. Özellikle de kent ve kırsal arasındaki sosyal yapı arasındaki kutuplaşma ve farklılaşma, sürekli göç yerine sadece iktisadi nedenlerle özellikle de kırsal bölge erkek nüfusunun geçici, mevsimlik göç hareketini tercih etmesine neden olmuştur. Kısacası, kentlerin iktisadi avantajları göçleri desteklerken aynı zamanda kentlerin sosyal dezavantajları bazen kırsal bölge halkının göç hareketinin doğasını da etkileyebilmek ve göç hareketinin sürekliliğini etkileyebilmektedir.

Temelde kırsal bölgelerden kentlere göç açısından incelendiğinde sadece iktisadi değil aynı zamanda sosyal hizmetler alanında da bölgesel farklılıkların bu iç göçler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, iktisadi kalkınmanın batı bölgelerinin jeopolitik ve stratejik önemleri nedeniyle bu bölgelerde yoğunlaşması neticesinde sosyal hizmetler ve sosyal faktörler açısından gelişim de dengesiz bir biçimde kentlerde yoğunlaşırken kırsalda daha az olarak gerçekleşmiştir. Sağlık ve eğitim bu hususta en önemli sosyal hizmet faktörleri olarak ortaya

çıkmaktadır. Bu bölümün önceki bölümlerinde de bahsedildiği üzere, eğitim standartlarının ve kalitesinin kentlerde daha yüksek olması, sağlık hizmetlerinin kentlerde daha ulaşılabilir olması nedenleriyle kırsal bölge halkı kentlere göç etmeyi tercih etmiştir. Diğer taraftan, 1990'lardan itibaren sosyal hizmet açısından kalkınmanın daha dengeli olmaya başlamasıyla birlikte kentlerdeki kalabalık sosyal yapıdan uzaklaşmak isteyen kent toplumunun kırsal bölgelere, kent dışına göç etmesi desteklenmiştir (Güreşçi, 2011).

Günümüzde ise kentleşmenin çok yoğun olarak gerçekleşmesiyle birlikte ve elbette geçmişte gerçekleşen yoğun göç hareketleri nedeniyle şehirler çok aşırı derecede kalabalıklaşmış ve bireysel özelliklerin de ön plana çıktığı toplumsal bir gelişim görülmüştür. Aşırı rekabetçi iş hayatının kentlerde hızla gelişmesiyle birlikte sosyal yapı da değişmeye başlamıştır. Geçmişte daha kolektif bir yapıya sahip olan Türk toplumu, günümüzde çok daha birey odaklı bir hale gelmiştir. Özellikle büyük kentlerde durum böyle iken kırsal bölgelerde kolektif toplum yapısı bir şekilde korunmuştur (Ozankaya, 1971; Kaya, 2012; Kurt, 2014). Kentlerdeki sosyal hayatının bu kadar yorucu olması nedeniyle de özellikle belli bir yaş üstü, emekliliğini elde etmiş halkın şehir merkezleri dışına, kırsal bölgelere yerleşmeyi, göç etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu da elbette kentlerden kırsal bölgelere doğru tersine göçe neden olan sosyal faktörlerden ötürü gerçekleşmiştir.

Küreselleşme ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte de iktisadi yapı da değişmeye başlamış ve bu durum sosyal faktörleri de etkileyerek iç göç hareketleri üzerinde önemli etkiler oluşturmaya başlamıştır. İlk olarak pek çok işin, iletişimin kolaylıkla uzaktan gerçekleşmesi ile birlikte kentlere, kent merkezlerine olan iç göçlerin azalmaya başladığı iddia edilmektedir (Kaplan ve Schulhofer-Wohl, 2012). Uzaktan erişim sayesinde kişinin ülkenin herhangi bir yerinden iletişimi gerçekleştirilebilmesi en azından kentlere olan iç göçlerde etkili olmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra uzaktan eğitim gibi sistemlerin geliştirilmesiyle birlikte bir nebze de olsa öğrencilerin oluşturduğu iç göçlerin özellikle gelecekte iç göçler üzerinde azalmaya neden olabileceği ve hatta bunun yavaş yavaş başladığı iddia edilmektedir. Bu durum elbette kent yaşamının yarattığı stres ve sıkıntıdan kurtulmak isteyen büyük şehirlerde yaşayan Türk toplumu tarafından daha çok tercih edilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır.

Tüm bu analizler göstermektedir ki 1920'lerden itibaren Türkiye halkı çok dinamik ve hızla değişip gelişen bir sosyal yapı ortaya koymuştur. Bazen devletin politikaları sosyal bütünleşmeyi desteklerken bazen de sosyal kutuplaşmaya neden olmuştur. Sosyal kutuplaşmanın arttığı dönemlerde de sosyal bütünleşmenin arttığı dönemlerde de hem iç göçlerin arttığı hem de aynı zamanda azaldığı görülebilmektedir. Türkiye'nin son 90 yılda toplumsal yapısının çok büyük bir değişim gösterdiği de görülmektedir. Bu durumun iç göçleri etkilememesi kaçınılmaz olmuştur.

Özetle, Türkiye'nin izlediği sosyal ve iktisadi politikalar, sosyal faktörler üzerinde etkili olmuş aynı zamanda sosyal faktörler, iktisadi ve politik faktörleri etkilemiş ve sonuçta tüm bu faktörler, iç göçler üzerinde farklı etkiler ortaya koymuşlardır. Ancak hangi faktörün diğerlerine göre iç göçlerin belirlenmesinde daha etkili olduğunun anlaşılabilmesi için bu çalışmada çok daha kapsamlı bir ampirik analiz yapılmaya çalışılacaktır. Böylelikle iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerin ne ölçüde iç göçleri etkilediği ve en önemlisi Türkiye'nin dengesiz iç göç hareketlerini engelleyebilmesi için hangi politikalara ağırlık vermesi gerektiği analiz edilecektir.

2.3.3. Coğrafi Faktörler – Doğu ve Batı Arasında Farklılıklar

Türkiye'nin batısından doğusuna doğru yükseltinin artması en dikkat çeken coğrafi özelliklerinden biri olup, batı bölgelerinin denize yakınlık nedeniyle daha ılıman bir iklime sahip olurken, Doğu bölgelerinde ise hem yükselti hem de denizden uzaklık doğu batı arasında hem yükselti hem de iklim farklılıklarına neden olmuştur. Durum böyle olunca da elbette hem iklimin daha müsait olması hem de yükseltinin düşük olması nedeniyle batı bölgeleri sanayinin gelişmesi açısından daha fazla tercih edilir olmuştur. Sadece Avrupa gibi gelişmiş pazarlara yakın olmasının yanında coğrafi koşulların da sanayinin gelişimi için daha elverişli olması elbette batı bölgelerini doğu bölgelerine göre daha tercih edilir konuma getirmiştir (Başel, 2011). Coğrafi özellikler de elbette sanayi gelişimine dair jeolojik kararların verilmesinde etkili olduğu için doğudan batıya göç daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir.

Sadece sanayi sektörünün batıda sağladığı uygun konum ve coğrafyadan ötürü değil aynı zamanda eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerin de sağlanması batı bölgelerinde doğu bölgelerinde daha kolay olduğu için doğudan batıya iç göçler yoğun

olarak gerçekleştirmiştir. Günümüzde halen doğuda yükselti ve iklim koşulları nedeniyle sağlık ve eğitim hizmetlerinin batıdaki kadar başarılı şekilde gerçekleştirilemediği yerleşim yerleri yer almaktadır. Özellikle 1940 sonrası Türkiye'nin hızlı bir kalkınma ve sanayileşme sürecine girmesiyle birlikte batı bölgelerinin coğrafi ve jeopolitik nedenlerle daha fazla kalkınması neticesinde doğu bölgelerindeki olumsuz coğrafi koşulların iç göç hareketi üzerindeki etkisi daha fazla olmaya başlamıştır (Başel, 2011). Çünkü doğu bölgelerinin coğrafyası kalkınma ve gelişme önünde engel teşkil ettiği ve aynı zamanda batı bölgeleri ile doğu arasındaki kalkınma farklılığının dikkat çekici boyutlara gelmesiyle doğudan batıya göçler de hız kazanmıştır.

Tüm bunların yanı sıra, coğrafi nedenlerle doğu bölgelerinde geçim kaynaklarının sadece tarım ve hayvancılık ile sınırlandırılması ve batının katma değeri daha yüksek sanayi sektöründe kalkınması da göç hareketlerini etkilemiştir. doğu ve batı bölgeleri arasındaki göreceli kişi başına düşen gelir oranının batı bölgelerinin lehinde artması, doğu bölgelerindeki kırsal bölge halkının batı bölgelerine yerleşmesine neden olmuştur. Bu noktada, özellikle bölgesel coğrafi farklılıkların iktisadi faaliyetlerin içeriğini belirlemede etkili olduğu görülmektedir. Kısacası, coğrafi farklılıklar ve bu farklılıkların ekonomi üzerindeki etkisi, doğu-batı bölgeleri arasında kalkınma ve gelişmenin farklılaşmasına neden olup, dolaylı olarak da iç göç hareketlerinin 1940 sonrasında giderek artan bir biçimde gerçekleşmesini sağladığı varsayılmaktadır (Yılmaz, 2010a).

1940 ve sonrası dönemde coğrafya iktisadi faaliyet ve kalkınma ve sosyal devlet hizmetlerinin sağlanmasına dair faktörlerde fazlasıyla etkili olurken, Doğudaki olumsuz coğrafi koşullar aynı zamanda güvenlik vb. konular üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle yukarıda da belirtildiği üzere, 1980 sonrası dönemde terör olaylarının hız kazanması ve devletin bu konuda yeterli güvenlik imkanlarını sağlayamamasının temel nedenlerinden biri de doğu bölgelerindeki iklim ve özellikle yükseltinin çok yüksek olmasıdır (Yılmaz, 2010a). Doğu bölgelerinin dağlık olması, bu bölgelerde yerel güvenliği sağlayacak sistemin başarılı olamamasında etkili olmuştur. Örneğin, devlet, doğu bölgelerindeki güvenlik sorunu ve terör olaylarına karşı Köy Koruculuğu Sistemi'ni yürürlüğe koymuştur. Bu sistemle özellikle güvenlik güçlerinin ulaşımında ve güvenliği sağlamada coğrafi koşulların zorluğu nedeniyle yetersiz kalmasına karşı bir güvenlik uygulaması olarak geliştirilmiştir (Çiçek, 2005).

Coğrafi koşulların elverişsizliği nedeniyle bölgede yerleşimin dağınık olması da merkezi bir güvenlik sisteminin bölge güvenliğini sağlamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu noktada, doğu bölgelerinde yaşayan halkın kendi yaşadıkları yerel bölgenin, köylerinin güvenliğinden sorumlu olması istenmiştir. Ancak devletin bu uygulaması dahi doğudan diğer bölgelere göçü hızlandırmıştır. Terör olaylarının hedefi olmak istemeyen bölge halkı, köy koruculuğu görevinin sorumluluklarını yerine getirmek istememiş ve bu güvenlik sorumluluğunu kabul etmeyen bölge halkı başka bölgelere göç etmiştir (Üstel, 2004). Bunun nedenlerinden birisi de köy koruculuğunu kabul etmeyen köy halkının terör gruplarına lojistik destek sağladığı yönünde kuşku artmasıyla birlikte güvenlik güçlerinin baskısının da artması olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan, köy koruculuğu uygulamasını kabul eden bölge halkı ise PKK'nın baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Her durumda da doğu bölgelerinden diğer bölgelere bu nedenlerden ötürü iç göç artış göstermiştir (CHP-SPÇG, 1999; Tütüncü, 2005).

Devletin güvenlik amacıyla başlattığı 1980 sonrası uygulamalarından birisi de Olağanüstü Hal Valilik sistemi olmuştur. Buna göre de güvenlik güçleri ve idari yönetim, uygun gördüğü durumlarda güvenlik nedeniyle meraları kapatma gibi kararlar verme yetkisine sahip olmuşlardır. 1980'lerin sonlarında uygulamaya geçen bu sistem ilk başlarda daha küçük bir bölgede geçerli olurken, 1990'ların ortasına gelindiğinde doğu bölgelerinde 13 ili de kapsayacak şekilde genişlemiştir (Üstel, 2004). Hatta bu durum Olağanüstü Hal dahilinde bazı bölgelerde köylerin boşaltılmasına kadar gitmiştir. Burada amaç, PKK'nın yaratacağı can kaybını azaltmak olmuştur. Ancak meraların boşaltılması, kapatılması sonrasında köylerin boşaltılmasıyla birlikte iç göç hareketleri de hız kazanmıştır. Bu noktada, 1980 sonrası artan göç hareketlerinde hem terör olayları hem de güvenliğin sağlanması için alınan çeşitli uygulamalar da etkili olmuştur. Terör olayları ile birlikte başka bölgelere göç etmeye karar verilirken, güvenlik güçlerinin köylerin boşaltılmasını tercih etmesi nedeniyle bölge halkı zorunlu göç etmek durumunda kalmıştır (Gökçe, 2004).

Köylerin ve yerleşim yerlerinin güvenlik nedenleriyle boşaltılmasının yanı sıra, mera vb. tarım ve hayvancılık alanlarının kapatılması ve boşaltılması, geride kalan kırsal bölge halkının zaten yetersiz olan geçim kaynaklarının daha da azalmasına neden olmuştur. Yerleşim alanları kalan kırsal bölge halkı da geçim kaynaklarının terör

olayları ve güvenlik nedenleriyle ellerinden alınması sonucunda da başka bölgelere göç etmeyi tercih etmişlerdir. Özellikle de Barut'un (2002) çalışmasının sonuçları göstermektedir ki doğu bölgelerinde zaten sınırlı olan iktisadi faaliyet alanlarının çeşitli uygulamalar nedeniyle daha da sınırlanması sonucu, doğu bölgelerindeki halkın %38 gibi yüksek bir oranı, meraların ve yaylaların boşaltılmasının sonucu olarak mağdur olmuştur. Aynı çalışmanın sonuçlarına göre, terör olayları neticesinde bölge halkının %63'ten fazlasının hayvanları telef olmuş ve bölge halkının %74'ten fazlasının tarım arazileri, bağ ve bahçeleri de terör olayları neticesinde tahrip edilmiştir. Neticede de, coğrafi nedenlerle temelde tarım ve hayvancılık ile uğraşan doğu bölgesi halkının farklı bir geçim kaynağının olmaması, doğu bölgelerinden batı bölgelere doğru göçlerin artmasıyla son bulmuştur.

Tüm bu göç hareketlerinin etkisi üzerinde doğu bölgelerinde coğrafi imkanlarının yarattığı zorlukların güvenliğin sağlanmasını zora sokması etkili olmuştur. Tüm bunların yanı sıra, coğrafi koşulların yeterli olmaması, üstüne üstlük terör olaylarının da hız kazanmasıyla birlikte sanayi gelişimi doğu bölgelerinde gelişme imkânı bulamamıştır. Bunun yanı sıra, işgücü de güvenlik ve coğrafi imkânsızlıklar nedeniyle doğu bölgelerine gitmeyi tercih etmemiş ve sağlık, eğitim hizmetlerinde yeterli işgücü yaratılamamıştır. Durum böyle olunca da doğu bölgelerinde kalkınma ve gelişme de batı bölgelerinde olduğu gibi gerçekleştirilememiştir.

Özetle, Türkiye'nin doğu ve batı bölgeleri arasındaki coğrafi farklar (özellikle de iklim ve yükselti farkları, denize yakınlık) iki bölge arasında oldukça dikkat çekici farklar olup, Türkiye'nin kalkınma sürecine girmesiyle birlikte bu farklar ekonomiden, sosyal konulara kadar pek çok farklılığın oluşmasında da etkili olmuştur. 1980 sonrasında ise coğrafi bölgesel farklar, bölgesel terörün engellenememesinde etkili olan bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası, doğu – batı arasındaki coğrafi farklılıklar, iktisadi faaliyetlerin niteliğini belirlemekle kalmamış bölgeler arasındaki güvenliğin sağlanmasında da doğu bölgelerinde terör sorununun çözümünü zorlaştırıp, doğudan batı bölgelere iç göçleri hızlandıracak bir etki yaratmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERİ SETİ, UYGULAMA ve BULGULAR

Bu bölümde, ekonomik ve sosyal faktörlerin Türkiye’deki göç olgusu üzerindeki etkilerinin yönü ve büyüklüğünün tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilen panel veri analizlerine ilişkin açıklama ve sonuçlara yer verilmiştir. Bunun için öncelikle, çalışmada kullanılan panel veri setinin özelliklerine ilişkin tanımlayıcı bilgiler ve kullanılan verilerin tanımlarına yer verilmiştir. Sonrasında, uygulamada tahmin edilen modellere ilişkin ekonometrik bilgiler ve uygulamanın bulguları detaylarıyla verilmiş, nihai model tahminlerinin iktisadi beklentilerle uyumu ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

3.1. VERİ SETİ

Çalışmada kullanılan veri seti, Türkiye’de bulunan 26 bölge düzeyinde derlenmiştir. Diğer bir ifade ile panel verinin yatay kesit boyutunu, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) kullanılarak Düzey-2 (bölge düzeyi) seviyesinde veriler oluşturmaktadır.

Türkiye İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (Türkiye İBBS), Avrupa Birliği ülkelerinin kullandığı İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması içinde Türkiye için kullanılan sınıflandırmadır. Bu sınıflamaya göre Türkiye, 1. Düzeyde 12 bölgeye ayrılmaktadır. Bu 12 Bölge ise, ikinci düzeyde 26 alt bölgeye ayrılmaktadır. 26 altı bölge ise üçüncü düzeyde 81 bölgeye ayrılmaktadır. Düzey-1 ve Düzey-2 ile Türkiye’nin idari bölünüşü arasında bir eşleşme bulunmazken, Düzey 3 aynı zamanda Türkiye’nin idari bölünüşü olan il düzeyine karşılık gelmektedir.

Panel verinin zaman serisi boyutu ise gerek veri elde edilebilirliği gerekse verinin kıyaslanabilirlik özellikleri dikkate alınarak 2008-2014 yılları olarak belirlenmiştir. Yani, panel verinin zaman serisi boyutu yedi yıldan oluşmaktadır.

Çalışma kapsamında derlenen veriler, genel manada Türkiye İstatistik Kurumu Bölgesel İstatistikler Veri Tabanı kullanılarak derlenmiştir. Temin edilen verilerin ölçü birimleri birbirinden farklı olmasına karşın, model tahmini aşamasında ve katsayı

yorumlamalarında tutarlılık sağlanması için bu çalışmada kullanılan verilerin çoğunluğu kişi başına ölçeğine indirgenmiştir.

Çalışmada kullanılan panel veri setinde bulunan değişkenler sırasıyla Tablo 3.2-3.4 arasında özetlenmeye çalışılmıştır. Tablolara bakıldığında dikkati çeken önemli nokta, panel veri seti için yukarıda tanımlanan zaman aralığına uymayan ve ekonomik değişkenler arasında yer alan “kişi başına düşen gayri safi katma değer” değişkeninin 2008-2011 yılları arasında elde edilebilir olmasıdır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2011 yılından sonra İBBS-2 düzeyinden bu göstergeleri yayınlamamıştır.

Veri setinde 2008-2011 yılları için var olan bu değişkenin modele dâhil edilmemesi, iç göç olgusunun açıklanmasında çok önemli bir bilginin kullanılmaması anlamına gelecek ve çalışmanın sonuçları üzerinde şüphe yaratabilecektir. Diğer taraftan ekonometrik olarak da dışlanmış değişken problemi yaratacağından modelde tahmin edilen katsayıların sapmalı ve tutarsız tahmin edilmesine yol açacaktır (Maddala, 1983).

Tablo 3.1. Kategorik ve Tanımlayıcı Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişken Kodu	Değişkenin Modelde Kullanım Tipi	Değişkenin Yıl Aralığı	Değişkenin Açıklaması ve Kaynağı
timeid	Sınıflama Değişkeni	2008-2014	2008 ve 2014 değerleri dahil aralarındaki tüm yılları kapsayan zamanı gösteren değişkendir. ($t=1,2,\dots,7$) (Yazar tarafından oluşturulmuştur)
bolge_kod	Sınıflama Değişkeni	-	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)'ye göre 2. düzey kodlamadır. Türkiye'nin 26 Bölgesinin kodlamalarını gösterir (Örn: TRA1, TRA2...) (Kaynak: TÜİK)
bolgeid	Sınıflama Değişkeni	-	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)'ye göre 2. Düzeyde bulunan bölgelerin sayısını ifade eder. ($n=1,2,3,\dots,26$) (Yazar tarafından oluşturulmuştur)
nuf	Tanımlama Değişkeni	2008-2014	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)'ye göre 2. Düzeyde bulunan bölgelerin nüfusunu kişi cinsinden ifade eder. (Kaynak: TÜİK)

Tablo 3.1'de verilen sınıflama değişkenleri uygulama aşamasında veri setinin, panel veri seti olarak tanıtılması aşamasında kullanılmıştır.

Tablo 3.2. Bağımlı Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişken Kodu	Değişkenin Modelde Kullanım Tipi	Değişkenin Yıl Aralığı	Değişkenin Açıklaması ve Kaynağı
algoc	Bağımlı Değişken-1	2008-2014	Bölgenin aldığı göç hızını gösterir. (Kaynak:TÜİK)
vergoc	Bağımlı Değişken-2	2008-2014	Bölgenin verdiği göç hızını gösterir. (Kaynak:TÜİK)
netgoc	Bağımlı Değişken-3	2008-2014	Bölgenin net göç hızını gösterir. (Kaynak:TÜİK)

Bu çalışmada, iç göçü etkileyen ekonomik ve sosyal faktörlerin belirlenmesi amacı, 3 alt bileşende incelenmiştir. Net göç hızını etkileyen faktörlerin belirlenmesinin yanında, alınan ve verilen göçü etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine analizler de yapılmıştır. Bu nedenle, net göç hızı (netgoc) değişkeninin yanında alınan göç (algoc) ve verilen göç (vergoc) bilgileri de 26 bölge ve 2008-2014 yılları için derlenmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye’de iç göçün analizinde açıklayıcı değişken olarak kullanılacak değişkenlerin yer aldığı tablolar sırasıyla Tablo 3.3 ve Tablo 3.4’de verilmiştir.

Tablo 3.3. Ekonomik Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişken Kodu	Değişkenin Modelde Kullanım Tipi	Değişkenin Yıl Aralığı	Değişkenin Açıklaması ve Kaynağı
issizor	Ekonomik Boyut	2008-2014	Bölgedeki işsiz sayısının o bölgedeki işgücü miktarına bölünmesi ile elde edilen değerdir. (Kaynak:TÜİK)
tufe	Ekonomik Boyut	2008-2014	Bölgeye ait tüketici fiyat endeksinin yıllık değişimini gösterir.
gskd_kisi	Ekonomik Boyut	2008-2011	Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayrisafi Katma Değer (TL)
bitkiur	Ekonomik Boyut	2008-2014	Bölgedeki bitkisel üretim değerinin, bölgenin ADNKS nüfusuna bölünmesi ile elde edilen, kişi başına TL cinsinden ölçülen miktardır (Kaynak:TÜİK)

Tablo 3.3. (Devam)

hayvanur	Ekonomik Boyut	2008-2014	Bölgedeki hayvansal üretim değerinin, bölgenin ADNKS nüfusuna bölünmesi ile elde edilen, kişi başına TL cinsinden ölçülen miktardır (Kaynak:TÜİK)
chayvanur	Ekonomik Boyut	2008-2014	Bölgedeki canlı hayvanlar değerinin, bölgenin ADNKS nüfusuna bölünmesi ile elde edilen, kişi başına TL cinsinden ölçülen miktardır (Kaynak:TÜİK)
traktor	Ekonomik Boyut	2008-2014	Bölgedeki traktör sayısının, bölgenin ADNKS nüfusuna bölünmesi ile elde edilen, 1000 kişi başına traktör sayısı şeklinde ölçülen miktardır (Kaynak:TÜİK)
san_elektrik	Ekonomik Boyut	2008-2014	Bölgedeki tüketilen elektrik miktarının sanayi sektörü tarafından kullanılan kısmı (kWh) cinsinden elde edilen miktarın, bölgenin ADNKS nüfusuna bölünmesi ile elde edilen, kişi başına düşen sanayi elektriği ölçülen miktardır (Kaynak:TÜİK)

Tablo 3.4. Sosyal Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişken Kodu	Değişkenin Modelde Kullanım Tipi	Değişkenin Yıl Aralığı	Değişkenin Açıklaması ve Kaynağı
otomobil	Sosyal Boyut	2008-2014	Bölgedeki otomobil sayısının, bölgenin ADNKS nüfusuna bölünmesi ile elde edilen, 1000 kişi başına otomobil sayısı şeklinde ölçülen miktardır (Kaynak:TÜİK)
yol	Sosyal Boyut	2008-2014	Bölgedeki yol uzunluğunun, bölgenin ADNKS nüfusuna bölünmesi ile elde edilen, kişi başına kişi başına yol uzunluğu şeklinde ölçülen miktardır. (Kaynak:TÜİK)
okul	Sosyal Boyut	2008-2014	Bölgedeki ortaöğretimdeki okullaşma oranını ifade etmektedir. (Kaynak:TÜİK)
yataksay	Sosyal Boyut	2008-2014	Bölgede yüzbin kişi başına toplam hastane yatak sayısı (Kaynak:TÜİK)
oldurme	Sosyal Boyut	2008-2014	Bölgede yüzbin kişi başına öldürülen kişi sayısı (Kaynak:TÜİK)

Ayrıca bu kısımda, 2008-2014 yıllarını kapsayan panel veri setinde bulunan ekonomik ve sosyal değişkenlerin eğilimi, alınan-verilen-net göç ile beraber incelenecek ve bu inceleme 26 bölge ayrımında verilecektir (Bkz. Ek-1). Bu inceleme, modelleme aşamasından önce, göç olgusunu açıklama potansiyeline sahip değişkenlerin, göç üzerine etkilerinin yön ve boyut olarak belirlenmesine ışık tutabilecektir.

26 bölge ayrımında verilen tablolar genel olarak değerlendirildiğinde, alınan göç hızının arttığı bölgelerde okullaşma oranının, hastane yatak sayısı, yol uzunluğu ve traktör sayısının da beraber arttığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, alınan göç hızı artan bölgelerde işsizlik oranının azaldığı gözlemlenmektedir. Verilen göç hızının arttığı bölgelerde ise tarımsal değişkenlerin, özellikle canlı hayvan üretimi ve hayvansal ürünler değerinin de beraber arttığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, verilen göç hızı artan bölgelerde sanayi elektrik tüketimi, otomobil sayısı ve işsizlik oranını azaldığı gözlemlenmektedir. Son olarak, net göç hızının azaldığı bölgelerde otomobil sayısı ve okullaşma oranın beraber arttığı gözlemlenirken, hayvansal üretimin ve canlı hayvan üretiminin azaldığı gözlemlenmiştir.

Tabii ki burada yapılan değerlendirmeler, bölgesel veriler üzerinden yapılan genel çıkarımlardan ibaret olup, sonraki bölümlerde verilecek panel veri analizi uygulamasıyla yapılacak ekonometrik analiz sonuçları üzerinde herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

3.2. YÖNTEM

Günümüz dünyasında istatistikî ve ekonometrik yöntemlerin gelişmesi, veri hacimlerinin büyümesi ve çeşitlenmesi bazı gelişmelerin önünü açmıştır. Meydana gelen gelişmelerden bir tanesi de panel veri ile yapılan analizlerdir. Bu çalışmada panel veri ekonometrisine teorik bir bakış açısı ve bunun yanında panel veri ekonometrisinin analizlerde sağladığı faydalar ve ekonometrik analizlerde çözdüğü problemlerin yanında dezavantajları da araştırmaya dâhil edilmiştir.

3.2.1. Panel veri

Panel veri, birimlerin ifade edildiği yatay kesit verisi ile zamanın ifade edildiği zaman serisinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Zaman kısmı serbest bırakılmış yatay

kesit verisi de denilebilir. Literatürde panel veri manasında kullanılan diğer isimler ise karma veri, havuzlanmış veri (pooled data) ve “longitudinal data” yani boylamasına veya uzunlamasına veridir. Bu sayılanların aralarında farklılıklar olsa da tümü yatay kesit verilerin zaman içerisindeki hareketlerinden bahsetmektedir. Panel veri analizi kesit veri ve zaman serisi gözlem büyüklüğüne bağlı olarak da farklı isimler almaktadır. Eğer kesit kısmı zaman boyutundan daha büyükse kısa panel, tersi durumda ise uzun panel olarak adlandırılmaktadır. Panel veride zaman serileri ile yatay kesit veriler birleştirilirken verinin zaman boyutu da birim boyutu da en az 2 gözlemden oluşması gerekmektedir. Birim sayısı n , gözlem sayısı T olarak belirtilirse, panel veri n birim T gözlemlili bir veridir denilebilir. Panel veriden gözlem sayısı $(n \cdot T)$ 'dir. Yatay kesit veri X_i , zaman serisi verisi ise X_t şeklinde gösterilmektedir. Panel veri de bunlara benzer olarak hem zaman hem de birim boyutunu ifade edebilmek için X_{it} şeklinde bir vektör olarak gösterilmektedir. i birim boyutunu, t ise zaman boyutunu ifade eder. X_{it} değişkeni i . birim, t zamandaki X değişkeninin değerini ifade etmektedir. Panel veri setleri zamana göre değişen, birimlere göre değişmeyen veya birimlere göre değişen zamana göre değişmeyen değişkenleri kontrol etme imkânı vermektedir. Panel veride birim kısmı bireyler, hane halkları, ülkeler, bölgeler, şehirler, firmalar vb. şeklindedir. Panel veride devamlılık sağlanması için birimlerin kaybolmaması gerekmektedir. İncelenen dönemde aynı birimlerle çalışmak önemlidir.

3.2.1.1. Panel verinin analizlerde sağladığı faydalar

Panel veri ile çalışmanın en önemli faydalarından biri birimler arasında var olan heterojenlik üzerinde kontrol imkânı sağlamasıdır. Zaman serisi ve yatay kesit verileri bu heterojenliği ortadan kaldırmadan analiz yapar. Diğer bir faydası ise panel verinin yatay kesit ve zaman serisine göre daha detaylı ve bilgilendirici veri sunmasıyla daha fazla değişkenliği ele almasıdır. Panel veri analizlerinde regresyon yapıldığında değişkenler arasında daha az çoklu doğrusal bağlantı, daha yüksek serbest derecesi elde edilerek daha etkin sonuçlara ulaşılır. Panel veri ile belirlenme ve etkileri ölçme kolay saptanabilme açısından zaman serisine ve yatay kesit verisine göre daha etkindir. Panel veriler, yatay kesit ve zaman serisi modellerine göre daha karmaşık davranışsal modeller kurmamızı sağlar. Bireyler, firmalar ve hanehalkları gibi mikro panel veriler buna benzeyen makro düzeyde verilere göre daha kesin ölçülebilirdir. Diğer yandan

makro panel verilerinin, zaman serilerinde tipik birim kök testlerinden farklı olarak daha uzun zaman boyutu vardır. Son olarak tekrarlanan yatay kesit gözlemlerini incelemek için, panel veri değişme dinamiklerini incelemek daha uygundur.

3.2.1.2. Panel veri kullanmanın dezavantajları

Panel veri kullanmanın dezavantajlarından en önemlisi örnekleme problemiyle karşılaşılmasıdır. Yani birimlere ait bilgilerin belirli bir süre alınamama riskinin bulunmasıdır. Buna literatürde “örnek yıpranması” denir. Tedbir için fazladan birim kullanmak her zaman iyidir. Çünkü kullandığımız bir birimden belirli bir zaman aralığında veri alamayabiliriz. Diğer bir dezavantaj ise panel verilerde zaman serisi kısmının kısa olmasıdır. Böyle bir durumda yatay kesit kısmı fazla olduğundan sonuçlar birim etkili olacaktır. Zaman etkisini görmek zorlaşacaktır.

3.3. UYGULAMA

Bu bölümde sonuçları paylaşılan panel veri analizi, 3.3.1’de verilen aşamalar uygulanarak elde edilmiştir. Öncelikle panel veri analizinin STATA® yazılımını 14 numaralı versiyonu kullanılarak yapıldığı belirtilmelidir. Bu program panel veri analizi açısından oldukça güçlü yöntemlerin uygulamalarını içeriğinde barındırmaktadır.

3.3.1. Uygulamanın Çerçevesi

Bu kısımda çalışmada kullanılan panel veri analizinin ekonometrik aşamalarından bahsedilmiştir. Beş temel aşamaya ayrılabilen uygulama aşamaları sırasıyla tanımlanmaya çalışılmıştır.

Aşama 1: Birim ve zaman etkilerinin tespiti

Panel veri seti kullanılarak tahmin edilen modellerde birim ve zaman etkilerinin testleri STATA yazılımında® “areg” fonksiyonu kullanılarak yapılmıştır. Eğer birim veya zaman etkilerinden biri anlamlı ise tek yönlü, ikisi de anlamlı ise çift yönlü model tahmini yapılırken, eğer hiçbir etki anlamlı değilse havuzlanmış EKK tahmin yöntemi ile modeller tahmin edilmiştir.

Aşama 2: Birim ve/veya zaman etkilerinin sabit ya da tesadüfi olduğunun belirlenmesi

Birim ve/veya zaman etkilerinin varlığının durumuna göre, bu etkilerin modelde ki hata terimi ile ilişkili olup olmaması durumuna göre tesadüfi ya da sabit etki olarak belirlenmesi aşamasıdır. Bu aşamada “xttest0” fonksiyonu kullanılmıştır.

Aşama 3: Hausman Testi

Bu test kullanılarak sabit ve tesadüfi etkiler arasında seçim yapılır. “hausman” fonksiyonu ile test yapmadan önce “store” komutu ile sabit ve tesadüfi etkiyle tahmin edilmiş modeller bellekte tutulur.

Aşama 4: Model tahmin edilmesi ve teşhis istatistikleri

Sabit veya tesadüfi etkili spesifikasyon altında model tahmin edildikten sonra modelin hata terimlerinde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay-kesit bağımlılığı problemlerinin araştırılması aşamasıdır. Bu aşamda, “xtserial”, “xttest3” ve “xtcsd” fonksiyonları sırasıyla kullanılır.

Aşama 5: Teşhis problemlerine karşı güvenilir modellerin tahmini

Tahmin edilen modellerin hata terimlerin bulunması muhtemel otokorelasyon, değişen varyans ve yatay-kesit bağımlılığı problemlerine karşı güvenilir tahminciler kullanılarak modellerin nihai tahmin sonuçlarının elde edilmesi aşamasıdır. Güvenilir tahminciler olarak, “xtmixed” ve “xtpscse” fonksiyonlarının (corr), (np1) ve (hetonly) gibi seçenekleri kullanılır.

Tanımlanan aşamalardan hareketle, bu çalışmada tahmin edilecek model yapıları Tablo 3.5.’de verilmiştir.

Tablo 3.5. Model-değişken eşleştirmeleri

Bağımlı değişken	Verilen göç Hızı		Alınan göç Hızı		Net göç Hızı	
	Model-1 (Ekonomik Model)	Model-2 (Ekonomik-Sosyal Model)	Model-3 (Ekonomik Model)	Model-4 (Ekonomik-Sosyal Model)	Model-5 (Ekonomik Model)	Model-6 (Ekonomik-Sosyal Model)
Bağımsız değişkenler	İşsizlik Oranı	İşsizlik Oranı	İşsizlik Oranı	İşsizlik Oranı	İşsizlik Oranı	İşsizlik Oranı
	Bitkisel Üretim	Bitkisel Üretim	Kişi Başına GSKD	Kişi Başına GSKD	Kişi Başına GSKD	Kişi Başına GSKD
	Hayansal Üretim	Hayansal Üretim	TÜFE	TÜFE	TÜFE	Canlı Hayvan Değeri
	TÜFE	TÜFE	Sanayi Elektrik Tüketimi	Sanayi Elektrik Tüketimi	Canlı Hayvan Değeri	Traktör Sayısı
	Sanayi Elektrik Tüketimi	Sanayi Elektrik Tüketimi	Traktör Sayısı	Traktör Sayısı	Traktör Sayısı	Hastane Yatak Sayısı
	Traktör Sayısı	Traktör Sayısı		Hastane Yatak Sayısı		Okullaşma
		Okullaşma		Otomobil Sayısı		Otomobil Sayısı
		Yol Uzunluğu		Okullaşma		Yol Uzunluğu
		Hastane Yatak Sayısı		Öldürme Oranı		Öldürme Oranı
		Öldürme Oranı		Yol Uzunluğu		
	Otomobil Sayısı					

Tablo 3.5.'de verilen 6 modelin fonksiyonel ifadesi, değişkenlerin veri seti bölümünde verilen kısaltmalarla birlikte aşağıda verilmiştir.

Model-1 (Ekonomik Model) :

$$vergoc = f(işsizor, bitkiur, hayvanur, tüfe, san - elektrik, traktör)$$

Model-2 (Ekonomik-Sosyal Model) :

$$vergoc = f(işsizor, bitkiur, hayvanur, tüfe, san$$

$$- elektrik, traktör, okul, yol, yataksay, öldürme, otomobil)$$

Model-3 (Ekonomik Model) :

$$algoc = f(işsizor, gskd_{kişi}, tüfe, san - elektrik, traktör)$$

Model-4 (Ekonomik-Sosyal Model) :

$$algoc = f(işsizor, gskd_{kişi}, tüfe, san - elektrik, traktör, okul, yol, yataksay, öldürme, otomobil)$$

Model-5 (Ekonomik Model) :

$$netgoc = f(işsizor, gskd_{kişi}, tüfe, chayvanur, traktör)$$

Model-6 (Ekonomik-Sosyal Model) :

$$netgoc = f(işsizor, gskd_{kişi}, chayvanur, traktör, okul, yol, yataksay, öldürme, otomobil)$$

3.3.2. Modellere İlişkin İktisadi Beklentilerin Oluşturulması

3.3.1.'de ifade edilen altı modelde yer alan değişkenlere ilişkin, yazından hareketle oluşturulan, katsayı işaretlerinin beklentileri Tablo 3.6.'da verilmiştir. Ayrıca, bu işaret beklentilerinin arka planındaki varsayımlardan Tablo 3.6.'nın devamında bahsedilmiştir. Alınan ve verilen göç üzerinde ekonomik sosyal değişkenlerin etkileri hakkında beklentiler nispeten net bir şekilde oluşturulabilirken, değişkenlerin net göç üzerindeki etkilerinin hangi yönde olacağına ilişkin beklentilerin karmaşık olabileceği vurgulanmalıdır. Net göçün alınan ve verilen göçün bir fonksiyonu olduğu dikkate alındığında; bir değişkenin net göç üzerindeki etkisi o değişkenin alınan göç ve verilen göç üzerindeki etkilerinden hangisinin ağır basacağına bağlı olacaktır.

Tablo 3.6. Modellerdeki Değişkenlerin Katsayılarına İlişkin İktisadi Beklentiler

Model Tipi	Model-1 (Ekonomik Model)	Model-2 (Ekonomik-Sosyal Model)	Model-3 (Ekonomik Model)	Model-4 (Ekonomik-Sosyal Model)	Model-5 (Ekonomik Model)	Model-6 (Ekonomik-Sosyal Model)
Göç Değişken Türü	Verilen	Verilen	Alınan	Alınan	Net göç	Net göç
	Beklenen Katsayı	Beklenen Katsayı	Beklenen Katsayı	Beklenen Katsayı	Beklenen Katsayı	Beklenen Katsayı
İşsizlik Oranı	Pozitif	Pozitif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif
Bitkisel Üretim	Pozitif	Pozitif	-	-	-	-
Kişi Başına GSKD	-	-	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Pozitif
Hayansal Üretim	Pozitif	Pozitif	-	-	-	-
TÜFE	Pozitif	Pozitif	Negatif	Negatif	Negatif	-
Canlı Hayvan Değeri	-	-	-	-	Negatif	Negatif
Sanayi Elektrik Tüketimi	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	-	-
Traktör Sayısı	Pozitif	Pozitif	Negatif	Negatif	Pozitif	Pozitif
Hastane Yatak Sayısı	-	Negatif	-	Pozitif	-	Pozitif
Okullaşma	-	Pozitif	-	Pozitif	-	Pozitif
Otomobil Sayısı	-	Negatif	-	Pozitif	-	Pozitif
Yol Uzunluğu	-	Negatif	-	Pozitif	-	Pozitif
Öldürme Oranı	-	Pozitif	-	Negatif	-	Negatif

Sanayi sektöründe elektrik tüketiminin artması, sanayileşmekte olan bölgelerde ekonomik kalkınmayı ve işgücü talebini arttırması, böylelikle dışarıya göç verme eğilimini azaltması/ göç alma eğilimini arttırması beklenir. Ancak, Türkiye'deki bölgelerarası göçün çoğunlukla niteliksiz tarım işçileri üzerinden gittiği düşünüldüğünde, sanayi sektörünün elektrik tüketiminin artması tarım sektörünün payının azalması ve dolayısıyla tarım işçisi göçünü azaltabilecek bir faktör olabileceği de unutulmamalıdır.

Traktör sayısının yüksek olduğu bölgelerde, tarım işçisine ihtiyaç duyulma olasılığı azalacağından, bölgenin göç verme potansiyelini arttırması/göç alma

potansiyelini azaltması beklenir. Ancak, traktör sayısının artması tarımsal üretimin artması anlamına geleceğinden ve bu durumunda tarımsal faaliyetlerde yan işlerin artması ve işgücü talebi yaratması etkisi düşünüldüğünde, traktör sayısındaki artışın göç verme eğilimini azaltması/göç alma eğilimini arttırması beklenen bir durum olarak görülebilir.

Bitkisel üretim miktarı arttıkça, sanayi ve hizmet sektörlerinin payı nispeten azalır ve nitelikli işgücünü diğer bölgelere göç etme durumu ortaya çıkar. Dolayısıyla, Bitkisel üretim miktarı arttıkça verilen göç miktarının artması/alınan göç miktarının azalması beklenir. Ancak, tarımsal faaliyetin yoğun olduğu bölgelerde bitkisel üretimin artması, bölge ekonomisinde tarım sektörünün ağırlığının artması anlamına gelecek ve tarımsal işgücü talebini arttıracaktır. Dolayısıyla, bölgenin göç verme eğiliminin azalması/göç alma eğiliminin artması da beklenebilir. Bitkisel üretime benzer şekilde, hayvansal ürünler üretimi ve canlı hayvan üretiminin de göç üzerinden benzer etkileri göstermesi beklenir.

İşsizliğin artması, işgücü piyasasında işsizlerin artmasına neden olarak, iş talebini arttıracaktır. Artan bu talep karşısında, arzın kısa dönemde sabit olduğu düşünülürse, arz fazlası talep, başka bölgelere göç etme yoluyla (özellikle tarım sektöründe) iş bulma fırsatını yakalamayı düşünecektir. Yani, işsizlik oranını artması bölgenin göç verme eğilimini arttırması beklenir. Diğer taraftan, işsizlik oranının artması, işgücü arzının talebinden fazla olması durumunu gösterdiğinden, bu durum diğer bölgelerdeki işgücü arzı açısından istenmeyen bir durum olarak görülür. İşgücü talebinin arza kıyasla yetersiz olduğu bir bölgenin göç alma eğiliminin de düşmesi beklenir.

Kişi başına düşen gayri safi katma değer arttıkça göç alma eğiliminin artması/göç verme eğiliminin azalması beklenir. Çünkü gayri safi katma değer artması üretimin artması demektir. Üretimin artması, işgücü talebinin artması anlamına gelmektedir. İşgücü talebinin arttığı durumda, kısa vadede işgücü arzı sabit varsayılırsa, göç alma eğiliminde artma/göç verme eğiliminin azalma görülebilecektir.

TÜFE'nin artması, bölgede sunulan ürün ve hizmetlerin fiyatının artması ve dolayısıyla satın alma gücünü azalması anlamına gelir. Bu da, bölgenin satın alma gücü daha düşük olan bölgelere göç verme eğilimini arttıran / göç alma eğilimini azaltan bir faktör olur.

Okullaşma oranı arttıkça göç alma eğiliminin artması/göç verme eğiliminin azalması beklenen ilk durumdur. Tabi bu beklenti de, eğitimin getirisinin yüksek olduğu bir ekonomi varsayımı olduğunu unutmamak gerekir. Diğer taraftan, okullaşma oranı arttıkça göç verme eğiliminin artması/ göç alma eğiliminin azalması beklenen durumlar dâhilindedir. Özellikle gelişmekte olan bölgelerde, okullaşma oranının artması işgücü piyasasına nitelikli eleman arzının da artması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, işgücü arzındaki artış, kısa vadede talebi aşabileceğinden fazla arz bölge dışına göç etme eğilimini arttırabilecektir. Durum böyleyken, diğer bölgelerdeki bireylerden göç alma eğilimi azalabilecektir.

Yol uzunluğunun bir bölge de artıyor olması, aynı zamanda bölgenin alt yapısının gelişmekte olduğunu, ticaret ve hizmet sektörlerinin ciro ve katma değerlerinde artış yaşandığını ifade eder. Böyle bir durumda, artan üretim kapasitesi karşısında işgücü talebinin de artması beklentiler dahilindedir. Bu talep artışı karşısında, bölgenin göç verme eğiliminin azalması/göç alma eğiliminin artması beklenir. Çünkü artan iş gücü talebinin, içerideki işgücü arzından karşılanması en doğalıdır.

Hastane yatak sayısının artışının, sağlık kapasitesinin artması anlamına geldiği ve sağlık koşullarının gelişmiş olduğu düşünüldüğünde, bölgenin göç verme eğiliminin azalması/göç alma eğiliminin artması beklenen bir durumdur. Diğer taraftan, ulaşım imkânlarının gelişmesi (Helikopter ambulans, demiryolundaki gelişmeler vs) bölgelerden sağlık sebebiyle dışarıya göç ihtimalini azaltacağı gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

Öldürme vakalarının arttığı bir bölgede, sosyal barış ve huzur ortamının tesis edilememesinden ötürü insanların daha huzurla yaşayabilecekleri yerlere göç etme ve dolayısıyla göç verme eğiliminin artması/göç alma eğiliminin azalması beklenen bir durumdur.

Otomobil sayısının artış göstermesi, bir taraftan ulaşım ve dolayısıyla sanayi ve hizmet sektörlerinin güçlenmesi, diğer taraftan da otomobil sahipliğinin getirdiği refah ve kalkınmışlık seviyesi nedeniyle, bölgenin göç verme eğilimini azaltması/göç alma eğilimini arttırmasını sağlayabilir. Diğer taraftan, otomobil sayısının fazla olduğu bölgelerde kentleşmenin yüksek ve dolayısıyla sanayi hizmet sektörlerinin daha güçlü

olacağı varsayılırsa, bu tür bölgelerin tarım işçileri açısından göç alma eğilimlerinin düşük/göç verme eğilimlerinin yüksek olabileceği dikkatlerden kaçmamalıdır.

3.4. BULGULAR

3.4.1. Verilen Göçün Ekonomik Modeli (Model-1) Bulguları

Verilen göç hızının ekonomik değişkenlerle açıklanmasına (Model-1) ilişkin model çalışmasının sonuçları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle, model tahminin birim etkisinden etkilenip etkilenmediğine dair test modeli tahmin edilmiş ve birim etkileri üzerine yapılan F testi sonucu aşağıda raporlanmıştır.

Tablo 3.7. Model-1 için Birim Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators						Number
of obs = 182						
F(6, 150) = 7.08						
Prob > F = 0.0000						
R-squared = 0.9138						
Adj R-squared = 0.8960						
Root MSE = 0.2971						
vergoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0003	0.0110	-0.0300	0.9750	-0.0222	0.0215
bitkiur	-0.0001	0.0001	-1.1400	0.2540	-0.0004	0.0001
hayvanur	0.0002	0.0001	1.5400	0.1240	-0.0001	0.0005
tufe	0.0396	0.0119	3.3400	0.0010	0.0161	0.0630
san_elektrik	0.0004	0.0002	2.1000	0.0370	0.0000	0.0007
traktor	0.0723	0.0185	3.9200	0.0000	0.0359	0.1088
cons	0.8234	0.4904	1.6800	0.0950	-0.1456	1.7924
bolgeid	F(25, 150) =		30.042	0.000	(26 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 30.042 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde birim sabit etkiler anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.8. Model-1 için Zaman Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators Number of obs = 182						
F(6, 169) = 29.38						
Prob > F = 0.0000						
R-squared = 0.5265						
Adj R-squared = 0.4928						
Root MSE = 0.6561						
vergoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0529	0.0162	-3.2700	0.0010	-0.0849	-0.0209
bitkiur	-0.0005	0.0001	-5.8400	0.0000	-0.0006	-0.0003
hayvanur	0.0009	0.0002	4.4000	0.0000	0.0005	0.0013
tufe	0.0444	0.0534	0.8300	0.4070	-0.0610	0.1499
san_elektrik	-0.0004	0.0000	-7.5600	0.0000	-0.0005	-0.0003
traktor	0.0124	0.0052	2.3800	0.0190	0.0021	0.0228
cons	3.7999	0.4846	7.8400	0.0000	2.8433	4.7565
timeid	F(6, 169) =		2.6370	0.0180	(7 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 2.6370 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde zaman sabit etkileri anlamlı bulunmuştur.

Model-1 kapsamında birim ve zaman sabit etkilerin anlamlı bulunmasından sonra, birim etkilerin tesadüfi olabileceğinin testi yapılmıştır.

Tablo 3.9. Model-1 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects		
vergoc[bolgeid,t] = Xb + u[bolgeid] + e[bolgeid,t]		
Estimated results:		
	Var	sd=sqrt(Var)
vergoc	0.8487	0.9213
e	0.0883	0.2971
u	0.3771	0.6140
Test: Var(u) = 0		
chibar2(01) = 233.17		
Prob > chibar2 = 0.0000		

Breusch and Pagan testi sonucunda, Model-1 kapsamındaki birim ve zaman etkilerinin sabit etkiler ile modellenebileceği boş hipotezi rededilmiştir. Tesadüfi etkiler % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model-1 kapsamında ele alınan birim ve zaman etkilerinin hem sabit hem de tesadüfi etkiler ile belirlenebileceğinin anlaşılması üzerine nihai karar Hausman testi ile verilmiştir. Aşağıda Hausman testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.10. Model-1 için Hausman Test Sonuçları

	---- Coefficients ----		(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	(b)	(B)		
	fixed	random	Difference	S.E.
issizor	-0.0088	-0.0194	0.0106	.
bitkiur	-0.0003	-0.0003	0.0000	0.0000
hayvanur	-0.0001	-0.0001	0.0000	.
tufe	0.0193	0.0196	-0.0003	0.0067
san_elektrik	0.0001	-0.0002	0.0003	0.0001
traktor	0.0495	0.0280	0.0216	0.0165
b = consistent under H0 and Ha; obtained from xtmixed				
B = inconsistent under Ha, efficient under H0; obtained from xtmixed				
Test: H0: difference in coefficients not systematic				
chi2(6) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = 2.93				
Prob>chi2 = 0.8174				

Hausman test istatistiği 2.93 ile % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Böylelikle, tesadüfi etkiler ile modellenebileceğini öne süren boş hipotez reddedilememiştir. Dolayısıyla, Model-1 tesadüfi etkiler tahmincisi kullanılarak tahmin edilecektir.

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-1'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde otokorelasyonun varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde 1. Dereceden otokorelasyon yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde 1. dereceden otokorelasyon problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.11. Model-1 için Otokorelasyon Test Sonuçları

Wooldridge test for autocorrelation in panel data	
H ₀ : no first-order autocorrelation	
F(1, 25)	= 18.484
Prob > F	= 0.0002

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-1'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde değişen varyans probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde değişen varyans problemi yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde değişen varyans problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.12. Model-1 için Değişen Varyans Test Sonuçları

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity in regression model	
H0: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i	
chi2 (26)	= 16950.65
Prob>chi2	= 0.0000

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-1'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı problemi yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde yatay-kesit bağımlılığı problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.13. Model-1 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Pesaran's test of cross sectional independence	= 10.931, Pr = 0.0000
Average absolute value of the off-diagonal elements	= 0.411

Özetle, verilen göç hızının ekonomik değişkenler kullanılarak modellendiği Model-1'de hem zaman hem birim etkinin mevcut olduğu, bu etkilerin tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilmesi gerektiği, tahmin edildiği durumda otokorelasyon, değişen varyans ve yatay-kesit bağımlılığı problemlerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu durumda, iki yönlü, tesadüfi etkiler tahmincisinin, otokorelasyon, değişen varyans ve yatay-kesit bağımlılığı problemleri açısından güvenilir olarak tahmin edilmesi gerekmektedir. Aşağıda, güvenilir tahmin sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 3.14. Model-1 için Nihai Model Tahmin Sonuçları

Mixed-effects ML regression		Number of obs		=	182	
Group variable: _all		Number of groups		=	1	
		Obs per group:				
		min		=	182	
		avg		=	182.0	
		max		=	182	
		Wald chi2(6)		=	19.08	
Log likeliH0od = -81.809566		Prob > chi2		=	0.0040	
vergoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0194	0.0106	-1.8300	0.0680	-0.0402	0.0014
bitkiur	-0.0003	0.0001	-2.8400	0.0050	-0.0005	-0.0001
hayvanur	-0.0001	0.0001	-0.5800	0.5630	-0.0003	0.0002
tufe	0.0196	0.0206	0.9500	0.3420	-0.0208	0.0600
san_elektrik	-0.0002	0.0001	-1.9500	0.0510	-0.0004	0.0000

traktor	0.0280	0.0093	3.0000	0.0030	0.0097	0.0462
_cons	3.3188	0.3708	8.9500	0.0000	2.5921	4.0455
Random-effects Parameters		Estimate	Std.Err.	[95% Conf. Interval]		
_all: Identity sd(R.timeid)		0.1780	0.0577	0.0943	0.3360	
_all: Identity sd(R.bolgeid)		0.6962	0.1108	0.5096	0.9511	
sd(Residual)		0.2773	0.0162	0.2472	0.3110	
LR test vs. linear model: chi2(2) = 202.26 Prob > chi2 = 0.0000						
Note: LR test is conservative and provided only for reference.						

Verilen göç hızının ekonomik değişkenler kullanılarak modellendiği Model-1'in nihai tahmin sonuçları yukarıda verilmiştir. Bu tahmin sonuçlarına göre, bölgelerin verdikleri göç hızını etkilemesi beklenen faktörler arasında istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunan değişkenler, bitkisel üretim, traktör sayısı ve sanayi sektörü elektrik tüketimi olmuştur.

Sanayi sektöründeki elektrik tüketiminin göç verme üzerine etkisi beklendiği gibi negatif bulunmuş ve bu etki istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Sanayi sektöründe elektrik tüketimin artması, sanayileşmekte olan bölgelerde ekonomik kalkınmayı ve işgücü talebini arttıracak böylelikle dışarıya göç verme eğilimini azaltacaktır.

Tarım sektöründe beşeri sermaye ihtiyacını azaltarak işsizliğe neden olup itici bir faktör rolü üstlendiği düşünülen bin kişi başına traktör sayısı değişkeni beklendiği gibi pozitif işaretli katsayı ile tahmin edilmiştir. Traktör sayısının yüksek olduğu bölgelerde, tarım işçisine ihtiyaç duyulma olasılığı azalacağından, bölgenin göç verme potansiyelini arttıracacağı değerlendirilmektedir.

İstatistiksel olarak anlamlı bulunan bir diğer değişken ise bitkisel üretim miktarıdır. Bitkisel üretim miktarı arttıkça, verilen göç miktarının azalması beklenenin aksine bir durumu ifade etmektedir. Ancak, tarımsal faaliyetin yoğun olduğu bölgelerde bitkisel üretimin artması, bölge ekonomisinde tarım sektörünün ağırlığının artması anlamına gelecek ve tarımsal işgücü talebini arttıracaktır. Dolayısıyla, bölgenin göç verme eğiliminin azalması beklenebilecektir.

İstatistiksel olarak anlamlı bulunmasa da beklenen işaretiyle tahmin edilen hayvansal üretim miktarı da, verilen göç üzerinden zayıf ancak negatif bir etkiye sahiptir. Her ne kadar tersi beklense de, bitkisel üretime benzer şekilde, hayvansal

üretimin artması, bölge ekonomisinde hayvancılık sektörünün ağırlığının artması anlamına gelecek ve hayvancılık sektöründe çalışacak işgücü talebini arttıracaktır, artan talep bölgenin içinden karşılanmaya başlandığından dolayısıyla bölgenin göç verme olasılığı azalacaktır.

İşsizlik oranı, % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Ayrıca işareti de beklenenin aksine negatif bulunmuştur. Çünkü işsizliğin artması, işgücü piyasasında işsizlerin artmasına neden olarak, iş talebini arttıracaktır. Artan bu talep karşısında, arzın kısa dönemde sabit olduğu düşünülürse, arz fazlası talep, başka bölgelere göç etme yoluyla (özellikle tarım sektöründe) iş bulma fırsatını yakalamayı düşünecektir.

TÜFE'nin göç verme üzerindeki etkisi beklendiği gibi pozitif ancak istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuştur. TÜFE'nin artması, bölgede sunulan ürün ve hizmetlerin fiyatının artması ve dolayısıyla satınalma gücünü azaltacağından, bölgenin satınalma gücü daha düşük olan bölgelere göç verme eğilimini arttıracaktır.

3.4.2. Verilen Göçün Ekonomik-Sosyal Modeli (Model-2) Bulguları

Daha önce ifade edilen “(Model-1) Verilen Göç Hızının ekonomik modelinin” sosyal değişkenlerle genişletilme çalışmasının (Model-2) sonuçları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle, model tahminin birim etkisinden etkilenip etkilenmediğine dair test modeli tahmin edilmiş ve birim etkileri üzerine yapılan F testi sonucu aşağıda raporlanmıştır.

Tablo 3.15. Model-2 için Birim Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators			Number of obs = 182			
			F(11, 145) = 5.16			
			Prob > F = 0.0000			
			R-squared = 0.9205			
			Adj R-squared = 0.9007			
			Root MSE = 0.2903			
vergoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0077	0.0120	-0.6400	0.5220	-0.0314	0.0160
bitkiur	-0.0002	0.0001	-1.7600	0.0800	-0.0005	0.0000
hayvanur	0.0002	0.0001	1.2200	0.2230	-0.0001	0.0004

Tablo 3.15. (Devam)

tufe	0.0428	0.0124	3.4400	0.0010	0.0182	0.0674
san_elektrik	0.0002	0.0002	0.9700	0.3360	-0.0002	0.0006
traktor	0.0331	0.0256	1.2900	0.1980	-0.0174	0.0836
okul	0.0167	0.0077	2.1800	0.0310	0.0015	0.0319
yol	-0.0648	0.0906	-0.7200	0.4750	-0.2440	0.1143
yataksay	-0.0043	0.0020	-2.1300	0.0350	-0.0083	-0.0003
oldurme	0.0033	0.0128	0.2500	0.8000	-0.0221	0.0286
otomobil	0.0039	0.0046	0.8500	0.3950	-0.0051	0.0129
_cons	2.3005	1.0575	2.1800	0.0310	0.2103	4.3907
bolgeid	F(25, 145) =		23.1830	0.0000	(26 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 23.1830 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde birim sabit etkiler anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.16. Model-2 için Zaman Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators			Number of obs = 182			
			F(11, 164) = 23.79			
			Prob > F = 0.0000			
			R-squared = 0.6273			
			Adj R-squared = 0.5886			
			Root MSE = 0.5909			
vergoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0409	0.0167	-2.4400	0.0160	-0.0739	-0.0078
bitkiur	-0.0004	0.0001	-5.4400	0.0000	-0.0006	-0.0003
hayvanur	0.0005	0.0002	2.4300	0.0160	0.0001	0.0009
tufe	0.0293	0.0487	0.6000	0.5480	-0.0669	0.1256
san_elektrik	-0.0004	0.0001	-6.5800	0.0000	-0.0005	-0.0003
traktor	0.0209	0.0052	4.0400	0.0000	0.0107	0.0310
okul	-0.0044	0.0103	-0.4200	0.6740	-0.0248	0.0161
yol	0.1297	0.0436	2.9700	0.0030	0.0435	0.2158
yataksay	0.0024	0.0012	2.0300	0.0440	0.0001	0.0047
oldurme	0.0124	0.0291	0.4300	0.6700	-0.0451	0.0700
otomobil	-0.0067	0.0021	-3.1200	0.0020	-0.0109	-0.0025
_cons	2.8794	0.6514	4.4200	0.0000	1.5931	4.1656
timeid	F(6, 164) =		1.8070	0.1010	(7 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 1.8070 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde zaman sabit etkileri anlamsız bulunmuştur.

Model-2 kapsamında sadece birim sabit etkilerin anlamlı bulunmasından sonra, birim etkilerin tesadüfi olabileceğinin testi yapılmıştır.

Tablo 3.17. Model-2 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects		
vergoc[bolgeid,t] = Xb + u[bolgeid] + e[bolgeid,t]		
Estimated results:		
	Var	sd=sqrt(Var)
vergoc	0.8487	0.9213
e	0.0842	0.2903
u	0.3814	0.6176
Test: Var(u) = 0		
chibar2(01) = 226.27		
Prob > chibar2 = 0.0000		

Breusch and Pagan testi sonucunda, Model-2 kapsamındaki birim etkilerinin sabit etkiler ile modellenebileceği boş hipotezi rededilmiştir. Tesadüfi etkiler % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model-2 kapsamında ele alınan birim etkilerinin hem sabit hem de tesadüf etkiler ile belirlenebileceğinin anlaşılması üzerine nihai karar Hausman testi ile verilmiştir. Aşağıda Hausman testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.18. Model-2 için Hausman Test Sonuçları

	---- Coefficients ----		(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	(b)	(B)		
	fixed	random	Difference	S.E.
issizor	-0.0077	-0.0209	0.0132	.
bitkiur	-0.0002	-0.0003	0.0000	0.0001
hayvanur	0.0002	0.0001	0.0000	.
tufe	0.0428	0.0456	-0.0028	.
san_elektrik	0.0002	-0.0002	0.0004	0.0002
traktor	0.0331	0.0165	0.0166	0.0238
okul	0.0167	0.0181	-0.0014	0.0023
yol	-0.0648	-0.0536	-0.0113	0.0581
yataksay	-0.0043	-0.0013	-0.0030	0.0011
oldurme	0.0033	0.0271	-0.0239	0.0062
otomobil	0.0039	-0.0035	0.0073	0.0034
b = consistent under H0 and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under H0; obtained from xtreg				
Test: H0: difference in coefficients not systematic				
chi2(11) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = 36.58				
Prob>chi2 = 0.0001				

Hausman test istatistiği 36.58 ile % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Böylelikle, tesadüfi etkiler ile modellenebileceğini öne süren boş hipotez reddedilmiştir. Dolayısıyla, Model-2 sabit etkiler tahmincisi kullanılarak tahmin edilecektir.

Aşağıda, sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-2'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde otokorelasyonun varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde 1. Dereceden otokorelasyon yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde 1. dereceden otokorelasyon problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.19. Model-2 için Otokorelasyon Test Sonuçları

Wooldridge test for autocorrelation in panel data	
H0: no first-order autocorrelation	
F(1, 25)	= 15.805
Prob > F	= 0.0005

Aşağıda, sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-2'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde değişen varyans probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde değişen varyans problemi yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde değişen varyans problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.20. Model-2 için Değişen Varyans Test Sonuçları

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity in regression model	
H0: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i	
chi2 (26)	= 2714.64
Prob>chi2	= 0.0000

Aşağıda, sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-2'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı problemi yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde yatay-kesit bağımlılığı problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.21. Model-2 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Pesaran's test of cross sectional independence	= 4.247, Pr = 0.0000
Average absolute value of the off-diagonal elements	= 0.374

Özetle, verilen göç hızının ekonomik ve sosyal değişkenler kullanılarak modellendiği Model-2’de sadece birim etkinin mevcut olduğu, bu etkinin sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilmesi gerektiği, tahmin edildiği durumda otokorelasyon, değişen varyans ve yatay-kesit bağımlılığı problemlerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu durumda, tek yönlü, sabit etkiler tahmincisinin, otokorelasyon, değişen varyans ve yatay-kesit bağımlılığı problemleri açısından güvenilir olarak tahmin edilmesi gerekmektedir. Aşağıda, güvenilir tahmin sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 3.22. Model-2 için Nihai Model Tahmin Sonuçları

Prais-Winsten regression, heteroskedastic panels corrected standard errors						
Group variable: bolgeid			Number of obs =		182	
Time variable: timeid			Number of groups=		26	
Panels: heteroskedastic (balanced)			Obs per group:			
Autocorrelation: panel-specific AR(1)			min =		7	
			avg =		7	
			max =		7	
Estimated covariances = 26			R-squared =		0.9551	
Estimated autocorrelations = 26			Wald chi2(11) =		365.64	
Estimated coefficients = 12			Prob > chi2 =		0.0000	
vergoc	Coef.	Het-corrected Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0314	0.0099	-3.1700	0.0020	-0.0508	-0.0120
bitkiur	-0.0003	0.0001	-4.5100	0.0000	-0.0005	-0.0002
hayvanur	0.0003	0.0001	2.1300	0.0330	0.0000	0.0005
tufe	0.0545	0.0105	5.1800	0.0000	0.0338	0.0751
san_elektrik	-0.0004	0.0001	-7.3400	0.0000	-0.0006	-0.0003
traktor	0.0130	0.0035	3.6900	0.0000	0.0061	0.0199
okul	0.0267	0.0066	4.0100	0.0000	0.0136	0.0397
yol	-0.0116	0.0442	-0.2600	0.7940	-0.0983	0.0751
yataksay	0.0011	0.0014	0.8200	0.4100	-0.0016	0.0039
oldurme	0.0287	0.0103	2.8000	0.0050	0.0086	0.0488
otomobil	-0.0146	0.0022	-6.7000	0.0000	-0.0189	-0.0103
_cons	2.8355	0.4516	6.2800	0.0000	1.9504	3.7206
rH0s =	0.6730	0.5434	0.9095	0.0151	1 ...	1

Verilen göç hızının ekonomik ve sosyal değişkenler kullanılarak modellendiği Model-2’in nihai tahmin sonuçları yukarıda verilmiştir. İlk bakışta, Model-1’e göre daha fazla değişkenin istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunduğu söylenebilir. Bu tahmin sonuçlarına göre, bölgelerin verdikleri göç hızını etkileyen faktörler arasında istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunan

değişkenler; işsizlik oranı, bitkisel üretim, hayvansal üretim, TÜFE, sanayi elektrik tüketimi, traktör, okul, öldürme ve otomobil olmuştur.

Sanayi sektöründeki elektrik tüketimi, traktör sayısı, bitkisel üretim, hayvansal üretim, İşsizlik oranı, TÜFE değişkenleri Model-1'de beklenen işaretinde bulunmuş ancak bazıları % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca, bu değişkenlerin verilen göç hızı üzerindeki beklenen ekonomik etkileri yine Model-1'in analiz edildiği kısımda verilmiştir. Dolayısıyla, burada tekrara düşmemek amacıyla sadece Model-1'den farklı olarak Model-2'ye yeni eklenen sosyal değişkenlerin yorumlamaları yapılacaktır.

Model-2 ile birlikte dâhil edilen okul değişkeninin katsayısı beklendiği gibi pozitif ve istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Okullaşma oranı arttıkça göç verme eğiliminin artması beklenen durumlar dâhilindedir. Özellikle gelişmekte olan bölgelerde, okullaşma oranının artması işgücü piyasasına nitelikli eleman arzının da artması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, işgücü arzındaki artış, kısa vadede talebi aşabileceğinden fazla arz bölge dışına göç etme eğilimini arttırabilecektir.

Km² başına yol uzunluğunu ifade eden yol değişkeninin, Model-2'de göç verme eğilimi üzerinde negatif yönde ancak istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamsız bir etkiye sebep olduğu görülmektedir. Yol uzunluğunun bir bölge de artıyor olması, aynı zaman bölgenin alt yapısının gelişmekte olduğunu, ticaret ve hizmet sektörlerinin ciro ve katma değerlerinde artış yaşandığını ifade eder. Böyle bir durumda, artan üretim kapasitesi karşısında işgücü talebinin de artması beklentiler dâhilindedir. Bu talep artışı karşısında, bölgenin göç verme eğiliminin azalması beklenir. Çünkü artan iş gücü talebini, içerdeki işgücü arzından karşılanması en doğalıdır.

Model-2'de bulunan hastane yatak sayısı değişkeni, göç verme eğilimi üzerinde istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuş ve işareti de beklenenin aksine pozitif çıkmıştır. Hastane yatak sayısının artışının, sağlık kapasitesinin artması anlamına geldiği ve sağlık koşullarının gelişmiş olduğu bölgelerde göç verme eğiliminin azalacağı beklentisi bu tahmin sonucunda gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan, ulaşım imkânlarının geliştiği (Helikopter ambulans, demiryolundaki gelişmeler vs) sağlık sebebiyle göç ihtimalini azaltacağı gözden kaçırılmaması gerek bir husustur.

Yüzbin kişi başına öldürme vakasını ifade eden öldürme değişkeni, verilen göç üzerinden beklendiği gibi pozitif ve istatistiksel olarak % 95 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Öldürme vakalarının arttığı bir bölgede, sosyal barış ve huzur ortamının tesis edilememesinden ötürü insanların daha huzurla yaşayabilecekleri yerlere göç etme ve dolayısıyla göç verme eğiliminin artması beklenen bir durumdur.

Model-2'deki son değişken olan yüzbin kişi başına otomobil sayısını gösteren otomobil değişkeni, beklendiği gibi negatif işaretli ve istatistiksel olarak % 95 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Otomobil sayısının artış gösterdiği bölgeler, bir taraftan ulaşım ve dolayısıyla sanayi ve hizmet sektörlerinin güçlü olduğu bölgeler olması, diğer taraftan da otomobil sahipliğinin getirdiği refah ve kalkınmışlık seviyesine sahip olan bölgeler olması, bu bölgelerden diğer bölgelere göç verme eğilimini azaltacaktır.

Özetle, bu model tahmin sonuçlarına göre, Türkiye'de bölge düzeyinde verilen göç hızını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkileyen faktörlerin sadece ekonomik boyutla sınırlı kalmadığı, otomobil sayısı, okullaşma oranı ve öldürme vakalarının oranı gibi sosyal faktörlerin de verilen göçü etkilemekte etkili olduğu görülmektedir.

3.4.3. Alınan Göçün Ekonomik Modeli (Model-3) Bulguları

Verilen göç hızını etkileyen faktörleri açıklamak üzere yapılan Model-1 ve Model-2 çalışmaları sonrasında, alınan göç üzerine bir çalışma yapmak zaruridir. Çünkü böyle bir bakış açısının, verilen göç ve alınan göçü etkileyen faktörler birbirinden farklı olabileceğinin ortaya konmasının yanında, net göç hızını etkileme potansiyellerini belirleme açısından bir ön çalışma niteliği de bulunmaktadır.

Alınan göç hızının ekonomik değişkenlerle açıklanmasına (Model-3) ilişkin model çalışmasının sonuçları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle, model tahminin birim etkisinden etkilenip etkilenmediğine dair test modeli tahmin edilmiş ve birim etkileri üzerine yapılan F testi sonucu aşağıda raporlanmıştır.

Tablo 3.23. Model-3 için Birim Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators	Number of obs = 182		F(5, 73) = 0.68			
	Prob > F = 0.6383					
	R-squared = 0.9316		Adj R-squared = 0.9035		Root MSE = 0.2185	
algoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0165	0.0139	-1.1900	0.2380	-0.0441	0.0111
gskd_kisi	0.0000	0.0000	0.5600	0.5770	0.0000	0.0001
tufe	-0.0034	0.0114	-0.2900	0.7700	-0.0261	0.0194
san_elektrik	-0.0002	0.0002	-0.8100	0.4220	-0.0007	0.0003
traktor	0.0156	0.0349	0.4500	0.6560	-0.0539	0.0851
_cons	2.8648	0.7962	3.6000	0.0010	1.2779	4.4517
bolgeid	F(25, 73) =		25.6560	0.0000	(26 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 25.6560 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde birim sabit etkiler anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.24. Model-3 için Zaman Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators	Number of obs = 182		F(5, 95) = 10.27			
	Prob > F = 0.0000					
	R-squared = 0.3535		Adj R-squared = 0.2991		Root MSE = 0.5890	
algoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0630	0.0203	-3.1000	0.0030	-0.1033	-0.0227
gskd_kisi	0.0001	0.0000	4.6500	0.0000	0.0000	0.0001
tufe	-0.0060	0.0574	-0.1100	0.9160	-0.1201	0.1080
san_elektrik	-0.0002	0.0001	-2.2900	0.0240	-0.0003	0.0000
traktor	0.0081	0.0046	1.7500	0.0830	-0.0011	0.0173
_cons	2.8002	0.6317	4.4300	0.0000	1.5461	4.0543
timeid	F(3, 95) =		1.1050	0.3510	(7 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 1.1050 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde zaman sabit etkileri anlamsız bulunmuştur.

Model-3 kapsamında sadece birim sabit etkilerin anlamlı bulunmasından sonra, birim etkilerin tesadüfi olabileceğinin testi yapılmıştır.

Tablo 3.25. Model-3 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects		
algor[bolgeid,t] = Xb + u[bolgeid] + e[bolgeid,t]		
Estimated results:		
	Var	sd=sqrt(Var)
algor	0.4949	0.7035
e	0.0477	0.2185
u	0.3334	0.5774
Test: Var(u) = 0		
chibar2(01) = 101.81		
Prob > chibar2 = 0.0000		

Breusch and Pagan testi sonucunda, Model-3 kapsamındaki birim etkilerinin sabit etkiler ile modellenebileceği boş hipotezi reddedilmiştir. Tesadüfi etkiler % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model-3 kapsamında ele alınan birim etkilerinin hem sabit hem de tesadüfi etkiler ile belirlenebileceğinin anlaşılması üzerine nihai karar Hausman testi ile verilmiştir. Aşağıda Hausman testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.26. Model-3 için Hausman Test Sonuçları

	---- Coefficients ----			
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fixed	random	Difference	S.E.
issizor	-0.0165	-0.0156	-0.0009	0.0056
gskd_kisi	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
tufe	-0.0034	-0.0080	0.0046	0.0022
san_elektrik	-0.0002	-0.0001	-0.0001	0.0002
traktor	0.0156	0.0121	0.0035	0.0340
b = consistent under H0 and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under H0; obtained from xtreg				
Test: H0: difference in coefficients not systematic				
chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = 7.78				
Prob>chi2 = 0.1687				

Hausman test istatistiği 7.78 ile % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Böylelikle, tesadüfi etkiler ile modellenebileceğini öne süren boş hipotez reddedilememiştir. Dolayısıyla, Model-3 tesadüfi etkiler tahmincisi kullanılarak tahmin edilecektir.

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-3'ün sonucunda elde edilen hata terimlerinde otokorelasyonun varlığını araştıran test sonuçları

bulunmaktadır. Test sonucunda, “Hata terimlerinde 1. Dereceden otokorelasyon yoktur.” boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde 1. dereceden otokorelasyon problemi bulunmamaktadır.

Tablo 3.27. Model-3 için Otokorelasyon Test Sonuçları

Wooldridge test for autocorrelation in panel data	
H0: no first-order autocorrelation	
F(1, 25)	= 15.965
Prob > F	= 0.0005

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-3’ün sonucunda elde edilen hata terimlerinde değişen varyans probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, “Hata terimlerinde değişen varyans problemi yoktur.” boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde değişen varyans problemi bulunmamaktadır.

Tablo 3.28. Model-3 için Değişen Varyans Test Sonuçları

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity in model	
H0: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i	
chi2 (26)	= 1339.38
Prob>chi2	= 0.0000

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-3’ün sonucunda elde edilen hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, “Hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı problemi yoktur.” boş hipotezi reddedilememiştir. Yani, modelde yatay-kesit bağımlılığı problemi bulunmamaktadır.

Tablo 3.29. Model-3 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Pesaran's test of cross sectional independence	= 0.439, Pr = 0.6606
Average absolute value of the off-diagonal elements	= 0.577

Özetle, alınan göç hızının ekonomik değişkenler kullanılarak modellendiği Model-3’te sadece birim etkinin mevcut olduğu, bu etkilerin tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilmesi gerektiği, tahmin edildiği durumda otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olduğu ancak yatay-kesit bağımlılığı probleminin olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda, tek yönlü, tesadüfi etkiler tahmincisinin, otokorelasyon,

değişen varyans problemleri açısından güvenilir olarak tahmin edilmesi gerekmektedir. Aşağıda, güvenilir tahmin sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 3.30. Model-3 için Nihai Model Tahmin Sonuçları

Prais-Winsten regression, heteroskedastic panels corrected standard errors						
Group variable: bolgeid		Number of obs		=	182	
Time variable: timeid		Number of groups		=	26	
Panels: heteroskedastic (balanced)		Obs per group:				
Autocorrelation: common AR(1)		min		=	4	
		avg		=	4	
		max		=	4	
Estimated covariances		=	26		R-squared = 0.7496	
Estimated autocorrelations		=	1		Wald chi2(5) = 33.87	
Estimated coefficients		=	6		Prob > chi2 = 0.0000	
	Coef.	Het-corrected Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
algoc						
issizor	-0.0244	0.0130	-1.8800	0.0600	-0.0498	0.0010
gskd_kisi	0.0001	0.0000	4.8800	0.0000	0.0000	0.0001
tufe	-0.0134	0.0125	-1.0700	0.2820	-0.0380	0.0111
san_elektrik	-0.0002	0.0001	-2.1400	0.0330	-0.0003	0.0000
traktor	0.0114	0.0070	1.6300	0.1040	-0.0023	0.0251
_cons	2.5567	0.3350	7.6300	0.0000	1.9000	3.2134
rH0s =	0.6896					

İşsizlik oranı, % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Katsayı işareti bakıldığında negatif bulunmuştur. Bölgenin göç alma eğilimleri dikkate alındığında, işsizlik oranının artması, işgücü arzının talebinden fazla olması durumunu göstermektedir. Bu durum, diğer bölgelerdeki işgücü arzı açısından istenmeyen bir durum olarak görülür. İşgücü talebinin arza kıyasla yetersiz olduğu bir bölgenin göç alma eğiliminin de düşmesi beklenebilir. Bu nedenle, işsizlik oranı arttıkça bölgenin göç alma eğilimlerinin azalması beklenen durumlar dahilindedir.

Model-3'de bulunan kişi başına düşen gayri safi katma değer değişkeninin işareti beklendiği gibi pozitif çıkmış ve istatistiksel olarak % 95 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Bu beklenen bir durumdur. Bölgenin ekonomik gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli değişken olan kişi başına düşen gayri safi katma değer arttıkça göç alma eğiliminin artması beklenebilir. Çünkü, gayri safi katma değer artması üretimin artması demektir. Üretimin artması, işgücü talebinin artması anlamına gelmektedir.

İşgücü talebinin arttığı durumda, kısa vadede işgücü arzı sabit varsayılırsa, göç alma eğiliminde artış görülebilecektir.

Sanayi sektöründeki elektrik tüketiminin göç alma üzerine etkisi beklenenin aksine negatif bulunmuş ancak bu etki istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Aslında, sanayi sektöründe elektrik tüketiminin artması, sanayileşmekte olan bölgelerde ekonomik kalkınmayı ve işgücü talebini arttıracak böylelikle dışarıdan göç alma eğilimini arttırması beklenmektedir. Ancak, Türkiye'deki bölgelerarası göçün çoğunlukla niteliksiz tarım işçileri üzerinden gittiği düşünüldüğünde, sanayi sektörünün elektrik tüketiminin artması tarım sektörünün payının azalması ve dolayısıyla tarım işçisi göçünü azlatabilecek bir faktör olacağı unutulmamalıdır.

TÜFE'nin göç alma üzerindeki etkisi beklendiği gibi negatif ancak istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuştur. TÜFE'nin artması, bölgede sunulan ürün ve hizmetlerin fiyatının artması ve dolayısıyla satınalma gücünü azaltacağından, bölgenin dışarıdan göç alma eğilimini azaltacaktır.

Model-3'ün son değişkeni olan bin kişi başına traktör sayısı değişkeni beklenenin aksine pozitif işaretli katsayı ile tahmin edilmiş ve istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Traktör sayısının yüksek olduğu bölgelerde, tarım işçisine ihtiyaç duyulma olasılığı azalacağından, bölgenin göç alma potansiyelini azalacağı değerlendirilmektedir. Ancak, traktör sayısının artması tarımsal üretimin artması anlamına geleceğinden ve bu durumunda tarımsal faaliyetlerde yan işlerin artacağı ve işgücü talebi yaratması etkisi düşünüldüğünde, traktör sayısındaki artışın göç alma eğilimini arttırması beklenen bir durum olarak görülebilir.

3.4.4. Alınan Göçün Ekonomik-Sosyal Modeli (Model-4) Bulguları

Daha önce ifade edilen “(Model-3) Alınan Göç Hızının ekonomik modelinin” sosyal değişkenlerle genişletilme çalışmasının (Model-4) sonuçları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle, model tahmininin birim etkisinden etkilenip etkilenmediğine dair test modeli tahmin edilmiş ve birim etkileri üzerine yapılan F testi sonucu aşağıda raporlanmıştır.

Tablo 3.31. Model-4 için Birim Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators		Number of obs = 182				
		F(10, 68) = 2.58				
		Prob > F = 0.0103				
		R-squared = 0.9481				
		Adj R-squared = 0.9215				
Root MSE = 0.1972						
algoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0028	0.0146	-0.1900	0.8480	-0.0320	0.0263
gskd_kisi	0.0001	0.0000	2.2500	0.0270	0.0000	0.0002
tufe	-0.0107	0.0142	-0.7500	0.4570	-0.0391	0.0178
san_elektrik	0.0000	0.0002	0.1700	0.8660	-0.0004	0.0005
traktor	0.1061	0.0419	2.5300	0.0140	0.0224	0.1898
yataksay	0.0049	0.0021	2.3200	0.0230	0.0007	0.0092
otomobil	-0.0320	0.0086	-3.7400	0.0000	-0.0491	-0.0149
okul	-0.0028	0.0142	-0.2000	0.8450	-0.0311	0.0255
oldurme	0.0063	0.0226	0.2800	0.7810	-0.0388	0.0514
yol	0.0147	0.1018	0.1400	0.8850	-0.1885	0.2180
_cons	1.0993	1.2136	0.9100	0.3680	-1.3224	3.5211
bolgeid	F(25, 68) =		25.0930	0.0000	(26 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 25.0930 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde birim sabit etkiler anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.32. Model-4 için Zaman Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators				Number of obs = 182		
				F(10, 90) = 8.95		
				Prob > F = 0.0000		
				R-squared = 0.5007		
				Adj R-squared = 0.4285		
				Root MSE = 0.5318		
algoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	-0.0096	0.0221	-0.4300	0.6660	-0.0536	0.0344
gskd_kisi	0.0001	0.0000	4.2000	0.0000	0.0001	0.0002
tufe	-0.0145	0.0534	-0.2700	0.7870	-0.1205	0.0916
san_elektrik	-0.0004	0.0001	-4.5300	0.0000	-0.0006	-0.0002
traktor	0.0172	0.0055	3.1400	0.0020	0.0063	0.0281
yataksay	0.0018	0.0015	1.1800	0.2390	-0.0012	0.0047
otomobil	-0.0078	0.0031	-2.4900	0.0140	-0.0141	-0.0016
okul	0.0131	0.0130	1.0100	0.3140	-0.0126	0.0389
oldurme	-0.0415	0.0552	-0.7500	0.4550	-0.1511	0.0682
yol	0.1427	0.0545	2.6200	0.0100	0.0344	0.2511
_cons	0.3065	0.7939	0.3900	0.7000	-1.2707	1.8838
timeid 	F(3, 90) =		1.8560	0.1430	(7 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 1.8070 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde zaman sabit etkileri anlamsız bulunmuştur.

Model-4 kapsamında sadece birim sabit etkilerin anlamlı bulunmasından sonra, birim etkilerin tesadüfi olabileceğinin testi yapılmıştır.

Tablo 3.33. Model-4 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects		
algor[bolgeid,t] = Xb + u[bolgeid] + e[bolgeid,t]		
Estimated results:		
	Var	sd=sqrt(Var)
vergoc	0.4949	0.7035
e	0.0389	0.1972
u	0.3237	0.5690
Test: Var(u) = 0		
chibar2(01) = 93.28		
Prob > chibar2 = 0.0000		

Breusch and Pagan testi sonucunda, Model-4 kapsamındaki birim etkilerinin sabit etkiler ile modellenebileceği boş hipotezi rededilmiştir. Tesadüfi etkiler % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model-4 kapsamında ele alınan birim etkilerinin hem sabit hem de tesadüf etkiler ile belirlenebileceğinin anlaşılması üzerine nihai karar Hausman testi ile verilmiştir. Aşağıda Hausman testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.34. Model-4 için Hausman Test Sonuçları

	---- Coefficients ----			
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fixed	random	Difference	S.E.
issizor	-0.0028	0.0032	-0.0061	0.0026
gskd_kisi	0.0001	0.0001	0.0000	0.0000
tufe	-0.0107	-0.0107	0.0000	0.0060
san_elektrik	0.0000	-0.0002	0.0002	0.0002
traktor	0.1061	0.0174	0.0887	0.0410
yataksay	0.0049	0.0041	0.0008	0.0012
otomobil	-0.0320	-0.0050	-0.0270	0.0073
okul	-0.0028	-0.0106	0.0078	0.0078
oldurme	0.0063	0.0167	-0.0104	0.0029
yol	0.0147	0.1266	-0.1118	0.0704
b = consistent under H0 and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under H0; obtained from xtreg				
Test: H0: difference in coefficients not systematic				
chi2(9) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = 12.96				
Prob>chi2 = 0.1644				

Hausman test istatistiği 12.96 ile % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunamamıştır. Böylelikle, tesadüfi etkiler ile modellenebileceğini öne süren boş hipotez reddedilememiştir. Dolayısıyla, Model-4 tesadüfi etkiler tahmincisi kullanılarak tahmin edilecektir.

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-4'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde otokorelasyonun varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde 1. Dereceden otokorelasyon yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde 1. dereceden otokorelasyon problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.35. Model-4 için Otokorelasyon Test Sonuçları

Wooldridge test for autocorrelation in panel data	
H0: no first-order autocorrelation	
F(1, 25)	= 8.030
Prob > F	= 0.0090

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-4'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde değişen varyans probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde değişen varyans problemi yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde değişen varyans problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.36. Model-4 için Değişen Varyans Test Sonuçları

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity in regression model	
H0: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i	
chi2 (26)	= 4252.10
Prob>chi2	= 0.0000

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-4'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı problemi yoktur." boş hipotezi reddedilememiştir. Yani, modelde yatay-kesit bağımlılığı problemi bulunmamaktadır.

Tablo 3.37. Model-4 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Pesaran's test of cross sectional independence	= -1.114, Pr = 0.2652
Average absolute value of the off-diagonal elements	= 0.514

Özetle, alınan göç hızının ekonomik ve sosyal değişkenler kullanılarak modellendiği Model-4'te sadece birim etkinin mevcut olduğu, bu etkinin tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilmesi gerektiği, tahmin edildiği durumda otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olduğu ancak yatay-kesit bağımlılığı probleminin olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda, tek yönlü, tesadüfi etkiler tahmincisinin, otokorelasyon ve değişen varyans problemleri açısından güvenilir olarak tahmin edilmesi gerekmektedir. Aşağıda, güvenilir tahmin sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 3.38. Model-4 için Nihai Model Tahmin Sonuçları

Prais-Winsten regression, heteroskedastic panels corrected standard errors						
Group variable: bolgeid		Number of obs		=	182	
Time variable: timeid		Number of groups		=	26	
Panels: heteroskedastic (balanced)			Obs per group:			
Autocorrelation: common AR(1)			min	=	4	
			avg	=	4	
			max	=	4	
Estimated covariances		=	26	R-squared	=	0.7885
Estimated autocorrelations		=	1	Wald chi2(10)	=	64.58
Estimated coefficients		=	11	Prob > chi2	=	0.0000
algoc	Coef.	Het-corrected Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
issizor	0.0029	0.0139	0.2100	0.8350	-0.0244	0.0302
gskd_kisi	0.0001	0.0000	4.0100	0.0000	0.0000	0.0001
tufe	-0.0123	0.0128	-0.9600	0.3360	-0.0374	0.0128
san_elektrik	-0.0003	0.0001	-3.1400	0.0020	-0.0005	-0.0001
traktor	0.0172	0.0075	2.2700	0.0230	0.0024	0.0319
yataksay	0.0030	0.0014	2.0900	0.0370	0.0002	0.0057
otomobil	-0.0037	0.0031	-1.2000	0.2280	-0.0098	0.0023
okul	-0.0065	0.0104	-0.6200	0.5340	-0.0270	0.0140
oldurme	0.0164	0.0241	0.6800	0.4960	-0.0309	0.0637
yol	0.1678	0.0626	2.6800	0.0070	0.0451	0.2905
_cons	0.4975	0.5768	0.8600	0.3880	-0.6331	1.6281
rH0	0.6963					

Alınan göç hızının ekonomik ve sosyal değişkenler kullanılarak modellendiği Model-4'ün nihai tahmin sonuçları yukarıda verilmiştir. İlk bakışta, Model-3'e göre daha fazla değişkenin istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunduğu söylenebilir. Bu tahmin sonuçlarına göre, bölgelerin aldıkları göç hızını ekileyen faktörler arasında istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunan

değişkenler; kişi başına düşen gayri safi katma değer, sanayi elektrik tüketimi, traktör sayısı, hastane yatak sayısı ve yol olmuştur.

Ekonomik değişkenlerle alınan göçün açıklanmaya çalışıldığı Model-3 ile alınan göçün hem ekonomik hem de sosyal değişkenlerle açıklanmaya çalışıldığı Model-4 arasında ortak olarak kullanılan ekonomik değişkenlerin yorumlarında Model-3'ün açıklamalarında yer verilmiştir. Tekrara düşmemek açısından, bu kısımda sadece Model-4'te farklı olarak yer alan sosyal değişkenlerin yorumlarına yer verilecektir.

Model-4'te bulunan hastane yatak sayısı değişkeni, göç alma eğilimi üzerinde istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuş ve işareti de beklenen yönde pozitif çıkmıştır. Hastane yatak sayısının artmasının, sağlık kapasitesinin artması anlamına geldiği ve sağlık koşullarının gelişmiş olduğu bölgelerde göç alma eğiliminin artacağı beklentisi bu tahmin sonucunda gerçekleşmiştir.

Yüzbin kişi başına otomobil sayısını gösteren otomobil değişkeni, beklenin aksine negatif işaretli ve istatistiksel olarak % 95 seviyesinde anlamsız bulunmuştur. Esasında, otomobil sayısının artış gösterdiği bölgelerin, bir taraftan ulaşım ve dolayısıyla sanayi ve hizmet sektörlerinin güçlü olduğu bölgeler olması, diğer taraftan da otomobil sahipliğinin getirdiği refah ve kalkınmışlık seviyesine sahip olan bölgeler olması durumu, bu bölgelerin göç alma eğilimini arttırması beklenir. Diğer taraftan, otomobil sayısının fazla olduğu bölgelerde kentleşmenin yüksek ve dolayısıyla sanayi hizmet sektörlerinin daha güçlü olacağı varsayılırsa, bu bölgelerin tarım işçileri göçünü alma eğilimleri azalacağı dikkatlerden kaçmamalıdır.

Model-4 ile birlikte dahil edilen okul değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Okullaşma oranı arttıkça göç alma eğiliminin artması beklenen durumlardandır. Özellikle gelişmekte olan bölgelerde, okullaşma oranının artması işgücü piyasasına nitelikli eleman arzının da artması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, işgücü arzındaki artış, kısa vadede talebi aşabileceğinden, diğer bölgelerden göç alma eğilimini azaltabilecektir. Çünkü, bölgelerde işgücü arz fazlası bulunurken, diğer bölgelerdeki bireyler göç etme eğilimini azaltacaklardır.

Yüzbin kişi başına öldürme vakasını ifade eden öldürme değişkeni, alınan göç üzerinden beklenenin aksine pozitif ve istatistiksel olarak % 95 seviyesinde anlamsız

bulunmuştur. Halbuki, öldürme vakalarının arttığı bir bölgede, sosyal barış ve huzur ortamının tesis edilememesinden ötürü bölgenin göç alma eğiliminin azalması beklenen bir durumdur.

Km² başına yol uzunluğunu ifade eden yol değişkeninin, Model-4'te göç alma eğilimi üzerinde pozitif yönde ve istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Yol uzunluğunun bir bölge de artıyor olması, aynı zaman bölgenin alt yapısının gelişmekte olduğunu, ticaret ve hizmet sektörlerinin ciro ve katma değerlerinde artış yaşandığını ifade eder. Böyle bir durumda, artan üretim kapasitesi karşısında işgücü talebinin de artması beklentiler dahilindedir. Bu talep artışı karşısında, bölgenin göç alma eğiliminin artması beklenir.

Özetle, bu model tahmin sonuçlarına göre, Türkiye'de bölge düzeyinde alınan göç hızını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkileyen faktörlerin sadece ekonomik boyutla sınırlı kalmadığı, hastane yatak sayısı ve km² başına yol uzunluğu gibi sosyal faktörlerin de alınan göçü etkilemekte etkili olduğu görülmektedir.

3.4.5. Net Göçün Ekonomik Modeli (Model-5) Bulguları

Bu kısma kadar, alınan göç ve verilen göç hızlarını etkileyen ekonomik ve sosyal değişkenlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmanın son uygulaması ise, alınan göç ve verilen göç hızlarını doğrusal etkileşimi olan net göç hızını doğrudan etkileyen ekonomik ve sosyal değişkenleri belirlemeye yönelik olacaktır.

Net göç hızının ekonomik değişkenlerle açıklanmasına (Model-5) ilişkin model çalışmasının sonuçları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle, model tahminin birim etkisinden etkilenip etkilenmediğine dair test modeli tahmin edilmiş ve birim etkileri üzerine yapılan F testi sonucu aşağıda raporlanmıştır.

Tablo 3.39. Model-5 için Birim Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators						Number of obs = 182
						F(5, 73) = 0.45
						Prob > F = 0.8084
						R-squared = 0.8358
						Adj R-squared = 0.7683
						Root MSE = 4.1958
netgoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	0.0798	0.2664	0.3000	0.7650	-0.4511	0.6106
gskd_kisi	0.0001	0.0005	0.2600	0.7940	-0.0008	0.0011
tufe	-0.2033	0.2211	-0.9200	0.3610	-0.6439	0.2373
chayvanur	-0.0030	0.0030	-1.0000	0.3220	-0.0091	0.0030
traktor	0.9137	1.1613	0.7900	0.4340	-1.4008	3.2283
_cons	-22.5875	28.0267	-0.8100	0.4230	-78.4446	33.2696
bolgeid	F(25, 73) =		2.8790	0.0000	(26 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 2.8790 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde birim sabit etkiler anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.40. Model-5 için Zaman Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators						Number of obs = 182
						F(5, 95) = 40.98
						Prob > F = 0.0000
						R-squared = 0.6850
						Adj R-squared = 0.6585
						Root MSE = 5.0937
netgoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	0.3572	0.1775	2.0100	0.0470	0.0048	0.7096
gskd_kisi	0.0013	0.0001	9.1000	0.0000	0.0010	0.0016
tufe	-0.6298	0.4986	-1.2600	0.2100	-1.6197	0.3602
chayvanur	-0.0036	0.0012	-2.9200	0.0040	-0.0061	-0.0012
traktor	0.1292	0.0425	3.0400	0.0030	0.0448	0.2136
_cons	-16.1692	5.5760	-2.9000	0.0050	-27.2389	-5.0994
timeid	F(3, 95) =		1.1210	0.3450	(7 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 1.1210 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde zaman sabit etkileri anlamsız bulunmuştur.

Model-5 kapsamında sadece birim sabit etkilerin anlamlı bulunmasından sonra, birim etkilerin tesadüfi olabileceğinin testi yapılmıştır.

Tablo 3.41. Model-5 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects		
netgoc[bolgeid,t] = Xb + u[bolgeid] + e[bolgeid,t]		
Estimated results:		
	Var	sd=sqrt(Var)
netgoc	75.9801	8.7167
e	17.6043	4.1958
u	9.8543	3.1392
Test: Var(u) = 0		
chibar2(01) = 10.96		
Prob > chibar2 = 0.0005		

Breusch and Pagan testi sonucunda, Model-5 kapsamındaki birim etkilerinin sabit etkiler ile modellenebileceği boş hipotezi rededilmiştir. Tesadüfi etkiler % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model-5 kapsamında ele alınan birim etkilerinin hem sabit hem de tesadüf etkiler ile belirlenebileceğinin anlaşılması üzerine nihai karar Hausman testi ile verilmiştir. Aşağıda Hausman testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.42. Model-5 için Hausman Test Sonuçları

	---- Coefficients ----			
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fixed	random	Difference	S.E.
issizor	0.0798	0.2801	-0.2003	0.1857
gskd_kisi	0.0001	0.0012	-0.0011	0.0005
tufe	-0.2033	-0.2217	0.0184	0.0864
chayvanur	-0.0030	-0.0046	0.0015	0.0028
traktor	0.9137	0.1427	0.7711	1.1599
b = consistent under H0 and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under H0; obtained from xtreg				
Test: H0: difference in coefficients not systematic				
chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = 6.70				
Prob>chi2 = 0.2441				

Hausman test istatistiği 6.70 ile % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Böylelikle, tesadüfi etkiler ile modellenebileceğini öne süren boş hipotez reddedilememiştir. Dolayısıyla, Model-5 tesadüfi etkiler tahmincisi kullanılarak tahmin edilecektir.

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-5'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde otokorelasyonun varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde 1. Dereceden otokorelasyon yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde 1. dereceden otokorelasyon problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.43. Model-5 için Otokorelasyon Test Sonuçları

Wooldridge test for autocorrelation in panel data	
H0: no first-order autocorrelation	
F(1, 25)	= 14.305
Prob > F	= 0.0009

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-5'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde değişen varyans probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde değişen varyans problemi yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde değişen varyans problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.44. Model-5 için Değişen Varyans Test Sonuçları

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity in fixed effect regression model	
H0: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i	
chi2 (26)	= 27556.34
Prob>chi2	= 0.0000

Aşağıda, tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-5'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı problemi yoktur." boş hipotezi reddedilememiştir. Yani, modelde yatay-kesit bağımlılığı problemi bulunmamaktadır.

Tablo 3.45. Model-5 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Pesaran's test of cross sectional independence	= -0.844, Pr = 0.3985
Average absolute value of the off-diagonal elements	= 0.562

Özetle, net göç hızının ekonomik değişkenler kullanılarak modellendiği Model-5'te sadece birim etkinin mevcut olduğu, bu etkilerin tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilmesi gerektiği, tahmin edildiği durumda otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olduğu ancak yatay-kesit bağımlılığı probleminin olmadığı anlaşılmıştır.

Bu durumda, tek yönlü, tesadüfi etkiler tahmincisinin, otokorelasyon ve değişen varyans problemleri açısından güvenilir olarak tahmin edilmesi gerekmektedir. Aşağıda, güvenilir tahmin sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 3.46. Model-5 için Nihai Model Tahmin Sonuçları

Prais-Winsten regression, heteroskedastic panels corrected standard errors						
Group variable: bolgeid		Number of obs		=	182	
Time variable: timeid		Number of groups		=	26	
Panels: heteroskedastic (balanced)			Obs per group:			
Autocorrelation: common AR(1)		min		=	4	
		avg		=	4	
		max		=	4	
Estimated covariances		=	26		R-squared = 0.5705	
Estimated autocorrelations		=	1		Wald chi2(5) = 125.70	
Estimated coefficients		=	6		Prob > chi2 = 0.0000	
netgoc	Coef.	Het-corrected Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
issizor	0.2891	0.1794	1.6100	0.1070	-0.0625	0.6408
gskd_kisi	0.0013	0.0001	9.6100	0.0000	0.0010	0.0016
tufe	-0.2337	0.2043	-1.1400	0.2530	-0.6341	0.1667
chayvanur	-0.0048	0.0014	-3.4300	0.0010	-0.0076	-0.0021
traktor	0.1538	0.0568	2.7100	0.0070	0.0424	0.2652
_cons	-18.1103	4.5114	-4.0100	0.0000	-26.9524	-9.2682
rH0 =	0.3956					

İşsizlik oranı, % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Katsayı işaretine bakıldığında beklenenin aksine pozitif bulunmuştur. Şöyle ki, işsizlik oranının artması, işgücü arzının talebinden fazla olması durumunu göstermektedir. Bu durumda, bölgedeki işgücü arzı işsizlik oranı daha düşük olan bölgelere göç etme eğiliminde olabilir. Ayrıca, işsizlik oranı yükseldikçe, diğer bölgelerden göç alma eğilimi de düşecektir. Yani net göç hızı negatif yönde şiddetlenebilir.

Model-5'te bulunan kişi başına düşen gayri safi katma değer değişkeninin işareti beklendiği gibi pozitif çıkmış ve istatistiksel olarak % 95 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Bu beklenen bir durumdur. Bölgenin ekonomik gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli değişken olan kişi başına düşen gayri safi katma değer arttıkça göç alma eğiliminin artması beklenebilir. Çünkü, gayri safi katma değer artması üretimin artması demektir. Üretimin artması, işgücü talebinin artması anlamına gelmektedir.

İşgücü talebinin arttığı durumda, kısa vadede işgücü arzı sabit varsayılırsa, göç alma eğiliminde artış görülebilecektir. Bu da net göç hızını pozitif yönde arttıracaktır.

TÜFE'nin göç alma üzerindeki etkisi beklendiği gibi negatif ancak istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamsız bulunmuştur. TÜFE'nin artması, bölgede sunulan ürün ve hizmetlerin fiyatının artması ve dolayısıyla satınalma gücünü azaltacağından, bölgenin dışarıdan göç alma eğilimini azaltmasının yanında dışarıya göç verme eğilimini arttıracaktır. Böylelikle, TÜFE arttıkça net göç hızının azalması beklenmektedir.

İstatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bulunan canlı hayvan miktarı da, net göç üzerinde zayıf negatif bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla canlı hayvan miktarı arttıkça net göç hızının azaldığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, canlı hayvan miktarı arttıkça, göç alma eğilimi azalmakta ve göç verme eğilimi artmakta olduğu düşünülebilir. Şöyle ki, hayvancılığın arttığı bölgede nispi olarak sansayı ve hizmet sektörlerinde kalifiye işgücü taibinin düşük kalması, bu sektöre olan işgücü arzının diğer bölgelere kaymasına neden olabilecektir. Bu nedenle, hayvancılık arttığında, net göç hızı negatif yönde şiddetlenebilecektir.

Tarım sektöründe beşeri sermaye ihtiyacını azaltarak işsizliğe neden olup itici bir faktör rolü üstlendiği düşünülen bin kişi başına traktör sayısı değişkeni beklendiği gibi pozitif işaretli katsayı ile tahmin edilmiştir. Bu durum, traktör sayısının artmasıyla tarımsal üretimin artması anlamına geleceğinden ve bu durumunda tarımsal faaliyetlerde yan işlerin artacağı ve fazladan işgücü talebi yaratması etkisi düşünüldüğünde, traktör sayısındaki artışın göç alma eğilimini arttırması ve net göç hızını pozitif yönde arttırması beklenen bir durum olarak görülebilir.

3.4.6. Net Göçün Ekonomik-Sosyal Modeli (Model-6) Bulguları

Daha önce ifade edilen “(Model-5) Net Göç Hızının ekonomik modelinin” sosyal değişkenlerle genişletilme çalışmasının (Model-6) sonuçları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle, model tahmininin birim etkisinden etkilenip etkilenmediğine dair test modeli tahmin edilmiş ve birim etkileri üzerine yapılan F testi sonucu aşağıda raporlanmıştır.

Tablo 3.47. Model-6 için Birim Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators				Number of obs = 182		
				F(9, 69) = 4.65		
				Prob > F = 0.0001		
				R-squared = 0.8946		
				Adj R-squared = 0.8427		
				Root MSE = 3.4569		
netgoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	0.1891	0.2642	0.7200	0.4770	-0.3380	0.7162
gskd_kisi	0.0023	0.0006	3.7600	0.0000	0.0011	0.0036
chayvanur	-0.0047	0.0028	-1.7000	0.0930	-0.0103	0.0008
traktor	3.4200	1.0741	3.1800	0.0020	1.2773	5.5628
yataksay	0.1067	0.0372	2.8700	0.0050	0.0325	0.1810
okul	0.0996	0.2217	0.4500	0.6550	-0.3426	0.5418
otomobil	-0.8224	0.1460	-5.6300	0.0000	-1.1137	-0.5312
yol	-0.7680	1.7843	-0.4300	0.6680	-4.3277	2.7916
oldurme	-0.5465	0.4228	-1.2900	0.2000	-1.3901	0.2970
_cons	-62.0807	31.4283	-1.9800	0.0520	-124.7785	0.6171
bolgeid	F(25, 69) =		5.4910	0.0000	(26 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 5.4910 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde birim sabit etkiler anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.48. Model-6 için Zaman Etkilerin Tespiti

Linear regression, absorbing indicators				Number of obs = 182		
				F(9, 91) = 23.26		
				Prob > F = 0.0000		
				R-squared = 0.6988		
				Adj R-squared = 0.6590		
				Root MSE = 5.0899		
netgoc	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
issizor	0.3753	0.2076	1.8100	0.0740	-0.0370	0.7876
gskd_kisi	0.0010	0.0002	4.0000	0.0000	0.0005	0.0014
chayvanur	-0.0024	0.0014	-1.6900	0.0940	-0.0051	0.0004
traktor	0.0771	0.0558	1.3800	0.1710	-0.0338	0.1879
yataksay	-0.0101	0.0137	-0.7400	0.4630	-0.0374	0.0172
okul	0.1296	0.1188	1.0900	0.2780	-0.1063	0.3656
otomobil	0.0253	0.0286	0.8800	0.3780	-0.0314	0.0820
yol	0.3700	0.5011	0.7400	0.4620	-0.6253	1.3653
oldurme	0.0821	0.5121	0.1600	0.8730	-0.9351	1.0993
_cons	-29.0418	5.9458	-4.8800	0.0000	-40.8525	-17.2311
timeid	F(3, 91) =		1.3840	0.2530	(7 categories)	

Yapılan F testi sonucunda test istatistiği 1.3840 olarak hesaplanmış ve % 95 güven düzeyinde zaman sabit etkileri anlamsız bulunmuştur.

Model-6 kapsamında sadece birim sabit etkilerin anlamlı bulunmasından sonra, birim etkilerin tesadüfi olabileceğinin testi yapılmıştır.

Tablo 3.49. Model-6 için Tesadüfi Etkilerin Tespiti

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects		
netgoc[bolgeid,t] = Xb + u[bolgeid] + e[bolgeid,t]		
Estimated results:		
	Var	sd=sqrt(Var)
netgoc	75.9801	8.7167
e	11.9498	3.4569
u	12.5534	3.5431
Test: Var(u) = 0		
chibar2(01) = 7.51		
Prob > chibar2 = 0.0031		

Breusch and Pagan testi sonucunda, Model-4 kapsamındaki birim etkilerinin sabit etkiler ile modellenebileceği boş hipotezi rededilmiştir. Tesadüfi etkiler % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model-6 kapsamında ele alınan birim etkilerinin hem sabit hem de tesadüf etkiler ile belirlenebileceğinin anlaşılması üzerine nihai karar Hausman testi ile verilmiştir. Aşağıda Hausman testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.50. Model-6 için Hausman Test Sonuçları

	---- Coefficients ----			
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fixed	random	Difference	S.E.
issizor	0.1891	0.3795	-0.1904	0.1171
gskd_kisi	0.0023	0.0010	0.0013	0.0005
chayvanur	-0.0047	-0.0043	-0.0005	0.0025
traktor	3.4200	0.1504	3.2696	1.0711
yataksay	0.1067	0.0110	0.0957	0.0306
okul	0.0996	-0.0140	0.1136	0.1541
otomobil	-0.8224	0.0133	-0.8357	0.1378
yol	-0.7680	0.6165	-1.3845	1.5867
oldurme	-0.5465	-0.0872	-0.4593	0.1892
b = consistent under H0 and Ha; obtained from xtreg				
B = inconsistent under Ha, efficient under H0; obtained from xtreg				
Test: H0: difference in coefficients not systematic				
chi2(8) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = 50.40				
Prob>chi2 = 0.0000				

Hausman test istatistiği 50.40 ile % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Böylelikle, tesadüfi etkiler ile modellenebileceğini öne süren boş hipotez reddedilmiştir. Dolayısıyla, Model-6 sabit etkiler tahmincisi kullanılarak tahmin edilecektir.

Aşağıda, sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-6'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde otokorelasyonun varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde 1. Dereceden otokorelasyon yoktur." boş hipotezi reddedilememiştir. Yani, modelde 1. dereceden otokorelasyon problemi bulunmamaktadır.

Tablo 3.51. Model-6 için Otokorelasyon Test Sonuçları

Wooldridge test for autocorrelation in panel data	
H0: no first-order autocorrelation	
F(1, 25)	= 0.442
Prob > F	= 0.5124

Aşağıda, sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-6'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde değişen varyans probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde değişen varyans problemi yoktur." boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modelde değişen varyans problemi bulunmaktadır.

Tablo 3.52. Model-6 için Değişen Varyans Test Sonuçları

Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity in regression model	
H0: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i	
chi2 (26)	= 1147.35
Prob>chi2	= 0.0000

Aşağıda, sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilen Model-6'in sonucunda elde edilen hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı probleminin varlığını araştıran test sonuçları bulunmaktadır. Test sonucunda, "Hata terimlerinde yatay-kesit bağımlılığı problemi yoktur." boş hipotezi reddedilememiştir. Yani, modelde yatay-kesit bağımlılığı problemi bulunmamaktadır.

Tablo 3.53. Model-6 için Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Pesaran's test of cross sectional independence	= -0.754, Pr = 0.4506
Average absolute value of the off-diagonal elements	= 0.489

Özetle, net göç hızının ekonomik ve sosyal değişkenler kullanılarak modellendiği Model-6'da sadece birim etkinin mevcut olduğu, bu etkinin sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilmesi gerektiği, tahmin edildiği durumda değişen varyans problemlerinin olduğu ancak otokorelasyon ve yatay-kesit bağımlılığı problemlerinin olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda, tek yönlü, sabit etkiler tahmincisinin, değişen varyans problemi açısından güvenilir olarak tahmin edilmesi gerekmektedir. Aşağıda, güvenilir tahmin sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 3.54. Model-6 için Nihai Model Tahmin Sonuçları

Linear regression, heteroskedastic panels corrected standard errors						
Group variable: bolgeid		Number of obs =		182		
Time variable: timeid		Number of groups =		26		
Panels: heteroskedastic (balanced)		Obs per group:				
Autocorrelation: no autocorrelation		min =		4		
		avg =		4		
		max =		4		
Estimated covariances =		26		R-squared =		0.6850
Estimated autocorrelations =		0		Wald chi2(9) =		232.31
Estimated coefficients =		10		Prob > chi2 =		0.0000
netgoc	Coef.	Het-corrected Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
issizor	0.3913	0.1796	2.1800	0.0290	0.0393	0.7434
gskd_kisi	0.0009	0.0002	4.6500	0.0000	0.0005	0.0013
chayvanur	-0.0040	0.0012	-3.2900	0.0010	-0.0064	-0.0016
traktor	0.1194	0.0504	2.3700	0.0180	0.0206	0.2182
yataksay	-0.0057	0.0130	-0.4400	0.6580	-0.0311	0.0197
okul	0.0662	0.0961	0.6900	0.4910	-0.1222	0.2546
otomobil	0.0276	0.0260	1.0600	0.2890	-0.0234	0.0786
yol	0.4629	0.4991	0.9300	0.3540	-0.5153	1.4410
oldurme	0.0901	0.3276	0.2700	0.7830	-0.5519	0.7321
_cons	-26.6161	5.3271	-5.0000	0.0000	-37.0571	-16.1751

Net göç hızının ekonomik ve sosyal değişkenler kullanılarak modellendiği Model-6'nun nihai tahmin sonuçları yukarıda verilmiştir. İlk bakışta, Model-5'de anlamlı olmayan ekonomik değişkenlerin tamamının bu modelde anlamlı hale geldiği görülmektedir. Diğer taraftan, modele eklenen tüm sosyal değişkenler % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu tahmin sonuçlarına göre, bölgelerin net göç hızını etkileyen faktörler arasında istatistiksel olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı bulunan değişkenler; işsizlik oranı, kişi başına düşen gayri safi katma

değer, canlı hayvan üretimi ve traktör sayısı olmuştur. Net göç hızını, etkilemesi beklenen hastane yatak sayısı, okullaşma oranı, otomobil sayısı, yol uzunluğu ve öldürme oranı gibi sosyal değişkenler istatistiksel olarak % 95 seviyesinde anlamlı bulunamamıştır. Bu model tahmin sonuçlarına göre, Türkiye’de bölge düzeyinde net göç hızını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkileyen faktörlerin sadece ekonomik boyutla sınırlı kaldığı, sosyal faktörlerin net göçü etkilemekte zayıf kaldığı görülmektedir.

3.4.7. Verilen Göç, Alınan Göç ve Net Göç Hızı Model Bulgularının Değerlendirilmesi

Bu bölümün başında, Türkiye’nin 26 bölgesi için 2008-2014 yılları arası döneme ilişkin alınan göç, verilen göç ve net göç dinamiklerinin ekonomik ve sosyal değişkenlerle açıklanması çalışması panel veri analiziyle tahmin edilecek 6 adet model çerçevesinde tablolandırılmıştır. Ayrıca, modellerde yer alan değişkenlere ilişkin beklentiler de yine ilgili tabloda verilmiştir. Uygulama sonuçlarının verildiği bir önceki kısımdan özetlenen sonuçlar ile beklentilerin kıyaslanması ise Tablo 3.55’de verilmiştir.

Tablo 3.55’de özetlenen model tahmin sonuçları ışığında bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Özellikle, işsizlik oranı değişkeninin göç alma eğiliminde etkili olmadığı, ancak göç verme ve net göç hızını etkileme konusunda istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Ancak, işsizlik oranını göç eğilimlerini etkilemesinde beklenen yön ile tahmin edilen yönü arasında farklılıkları gözlenmiştir. İşsizlik oranının, göç verme eğilimini pozitif olarak ve net göç hızını negatif olarak etkilemesi beklenirken, uygulama sonuçlarında tam tersi bulgulara ulaşılmıştır. Bu anlamda, göç eğilimlerini açıklamakta kullanılmasında çekinceli yaklaşılacak bir değişken olarak değerlendirilmektedir.

Kişi başına düşen gayri safi katma değer değişkeni, göç alma ve net göç eğilimlerini beklenen yönde yani pozitif olarak ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu anlamda, kişi başına gayri safi katma değer değişkeni, bölge düzeyinde göç eğilimi açıklamakda güvenilir bir değişken olarak kullanılabilir. Sanayi sektöründe kullanılan elektrik miktarı değişkeni ise göç eğilimlerini açıklamakta kullanılmasında güvenilir bir şekilde kullanılabilir bir değişken olduğu anlaşılmaktadır.

Verilen göç ve alınan göç eğilimlerinin açıklanmasında istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen yönde etki ettiği anlaşılmaktadır. Traktör sayısı da, Sanayi sektöründe kullanılan elektrik miktarı değişkenine benzer olarak, göç eğilimlerini açıklamakta kullanılmasında güvenilir bir şekilde kullanılabilir bir değişken olduğu anlaşılmaktadır. Verilen göç, alınan göç ve net göç eğilimlerinin tamamının açıklanmasında istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen yönde etki ettiği anlaşılmaktadır.

Bitkisel üretim değeri değişkeninin göç verme eğiliminin üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Ancak, bitkisel üretim değişkeninin göç eğilimlerini etkilemesinde beklenen yön ile tahmin edilen yönü arasında farklılıkları gözlenmiştir. Göç verme eğilimini pozitif olarak etkilemesi beklenirken, uygulama sonuçlarında tam tersi bulgulara ulaşılmıştır. Ancak, hayvansal üretim ve canlı hayvan üretimi değişkenleri, sırasıyla göç verme ve net göç hızını etkileme güçleri açısından beklenen işaretlerinde ve istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Bu anlamda, hayvansal üretim ve canlı hayvan üretimi değişkenleri bölge düzeyinde göç eğilimi açıklamakta güvenilir bir değişkenler olarak kullanılabilir. Göç eğilimlerini açıklamakta kullanılmasında çekinceli yaklaşılacak bir başka değişkenin TÜFE olduğu anlaşılmaktadır. Verilen, alınan ve net göç eğilimlerini beklenen işaretinde olmasına karşın, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkileme gücüne sahip değildir.

Sosyal değişkenler kapsamında değerlendirilen, hastane yatak sayısı ve yol uzunlukları değişkenleri özellikler alınan göç eğilimini açıklamakta başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Bu değişkenler, alınan göç odellerinde beklenen işaretlerinde ve istatistiksel olarak anlamlı olarak bulunmuştur. Diğer taraftan, okullaşma, otomobil sayısı ve öldürme değişkenleri verilen göç modellerinde göç eğilimini açıklamakta başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Bu değişkenler, verilen göç odellerinde beklenen işaretlerinde ve istatistiksel olarak anlamlı olarak bulunmuştur.

Tablo 3.55. Model Tahmin Sonuçlarının İktisadi Beklentilerle Karşılaştırılması

Model Tipi	Göç Değişken Türü	Yorumlar	Bağımsız değişkenler												
			İşsizlik Oranı	Bitkisel Üretim	Kişi Başına GSKD	Hayansal Üretim	TÜFE	Canlı Hayvan Değeri	Sanayi Elektrik Tüketimi	Traktör Sayısı	Hastane Yatak Sayısı	Okul	Otomobil Sayısı	Yol Uzunluğu	Öldürme Oranı
Model-1 (Ekonomik Model)	Verilen	Beklenen Katsayı	Pozitif	Pozitif	-	Pozitif	Pozitif	-	Negatif	Pozitif	-	-	-	-	-
Model-1 (Ekonomik Model)	Verilen	Tahmini Katsayı	Negatif	Negatif	-	Negatif	Pozitif	-	Negatif	Pozitif	-	-	-	-	-
Model-1 (Ekonomik Model)	Verilen	İst. Anlamlılık	Değil	Anlamlı	-	Değil	Değil	-	Anlamlı	Anlamlı	-	-	-	-	-
Model-2 (Ekonomik-Sosyal Model)	Verilen	Beklenen Katsayı	Pozitif	Pozitif	-	Pozitif	Pozitif	-	Negatif	Pozitif	Negatif	Pozitif	Negatif	Negatif	Pozitif
Model-2 (Ekonomik-Sosyal Model)	Verilen	Tahmini Katsayı	Negatif	Negatif	-	Pozitif	Pozitif	-	Negatif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Negatif	Negatif	Pozitif
Model-2 (Ekonomik-Sosyal Model)	Verilen	İst. Anlamlılık	Anlamlı	Anlamlı	-	Anlamlı	Anlamlı	-	Anlamlı	Anlamlı	Değil	Anlamlı	Anlamlı	Değil	Anlamlı
Model-3 (Ekonomik Model)	Alınan	Beklenen Katsayı	Negatif	-	Pozitif	-	Negatif	-	Negatif	Negatif	-	-	-	-	-
Model-3 (Ekonomik Model)	Alınan	Tahmini Katsayı	Negatif	-	Pozitif	-	Negatif	-	Pozitif	Pozitif	-	-	-	-	-
Model-3 (Ekonomik Model)	Alınan	İst. Anlamlılık	Değil	-	Anlamlı	-	Değil	-	Anlamlı	Değil	-	-	-	-	-
Model-4 (Ekonomik-Sosyal Model)	Alınan	Beklenen Katsayı	Negatif	-	Pozitif	-	Negatif	-	Negatif	Negatif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Negatif
Model-4 (Ekonomik-Sosyal Model)	Alınan	Tahmini Katsayı	Pozitif	-	Pozitif	-	Negatif	-	Negatif	Pozitif	Pozitif	Negatif	Negatif	Pozitif	Pozitif
Model-4 (Ekonomik-Sosyal Model)	Alınan	İst. Anlamlılık	Değil	-	Anlamlı	-	Değil	-	Anlamlı	Anlamlı	Anlamlı	Değil	Değil	Anlamlı	Değil
Model-5 (Ekonomik Model)	Net göç	Beklenen Katsayı	Negatif	-	Pozitif	-	Negatif	Negatif	-	Pozitif	-	-	-	-	-
Model-5 (Ekonomik Model)	Net göç	Tahmini Katsayı	Pozitif	-	Pozitif	-	Negatif	Negatif	-	Pozitif	-	-	-	-	-
Model-5 (Ekonomik Model)	Net göç	İst. Anlamlılık	Değil	-	Anlamlı	-	Değil	Anlamlı	-	Anlamlı	-	-	-	-	-
Model-6 (Ekonomik-Sosyal Model)	Net göç	Beklenen Katsayı	Negatif	-	Pozitif	-	-	Negatif	-	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Negatif
Model-6 (Ekonomik-Sosyal Model)	Net göç	Tahmini Katsayı	Pozitif	-	Pozitif	-	-	Negatif	-	Pozitif	Negatif	Pozitif	Pozitif	Pozitif	Pozitif
Model-6 (Ekonomik-Sosyal Model)	Net göç	İst. Anlamlılık	Anlamlı	-	Anlamlı	-	-	Anlamlı	-	Anlamlı	Değil	Değil	Değil	Değil	Değil

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1940'lardan itibaren dikkat çekmeye başlayan iç göç hareketleri Türkiye'de kırsal-kent ve Doğu-Batı bölgeleri arasında gerçekleşmiştir. Özellikle Batının sanayi alanında hızla gelişmesi ve kentleşmenin artmasıyla birlikte vatandaşlara sunulan sağlık ve eğitim hizmetlerinin daha yoğun olması, işgücü olanaklarının daha fazla olması beklenildiği üzere 1960-2000 yılları arasında Doğudan Batıya ve kırsaldan kentlere göçün yoğun olmasına neden olmuştur.

2000'ler sonrasında iç göç hareketlerinin değişip değişmediğini analiz edebilmek için de bu çalışmada 2008-2014 iç göç hareketleri bölge bazında incelenmiştir. Bu çalışmanın en önemli amacı, iktisadi ve sosyal değişkenlerin iç göç hareketleri üzerinde etkili olup olmadığı ve 2000'ler sonrasında göç hareketlerinin Türkiye'de değişip değişmediğini analiz etmek olmuştur. 2008 – 2014 yılları arasında Türkiye'nin ortalama ekonomik büyümesi %3,24 olarak gerçekleşerek pozitif bir değer almış ve koalisyonuz tek partili siyasi iktidar yönetiminde ekonomik ve politik olarak Türkiye toplumsal kırılma yaratma potansiyeline sahip bir kriz yaşamamıştır.

Bu çalışmanın uygulama kısmını kapsayan veri seti tarihi aralığı içerisinde Türkiye'de uluslararası göçe konu birçok değişim yaşanmıştır. Özellikle Suriye'de devam eden şiddet ve savaş ortamı milyonlarca Suriyeli'nin Türkiye'ye ve buradan da dünyanın farklı yerlerine göç etmesine neden olmuştur. Bu çalışma sonlandığı da bu göç hareketleri hala devam etmekteydi. Suriyelilerin Türkiye'ye zorunlu göçü ve Türkiye içindeki iç göç hareketlerine katılmaları veri noksanlığı nedeniyle değerlendirilmeye alınamamıştır. Resmi istatistiklerin olmaması ve Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı çalışma, barınma, tüketim, eğitim, sağlık vb. gibi çeşitli sosyal ve ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri ülke içi dağılımlarının iç göçün sebep ve sonuçları üzerinde etkili olup olmadığı bu çalışma içerisinde değerlendirilmeye alınamamıştır.

Bu çalışmada Türkiye'nin İBBS-2 Bölge düzeyinde iç göç dinamiklerinin ekonomik ve sosyal faktörler ile açıklanması üzerine ekonometrik uygulamalar yapılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de bulunan 26 bölge düzeyinde elde edilen veriler 2008-2014 yılları arasında bir zamanı kapsayacak şekilde derlenmiştir. Veri setinde hem

alınan göç, hem verilen göç, hem de net göç verileri derlenerek, Türkiye'deki bölge düzeyindeki iç göç eğilimlerinin çok değişkenli bir yapıyla ele alınması sağlanmıştır. Göç eğilimlerini etkilemesi beklenen ekonomik ve sosyal değişkenler gerek teori gerekse veri elde edilebilirliği kısıtları dikkate alınarak oldukça geniş bir yelpazede derlenmiştir. Çalışmada, alınan göç, verilen göç ve net göç değişkenleri modellerde bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Ekonomik ve ekonomik-sosyal olmak üzere iki ayrımda toplamda altı model kurgulanarak analizler yapılmıştır. Bu modellerde kullanılacak ekonomik ve sosyal değişkenlerin her birinin modeldeki işaretlerine ilişkin beklentiler oluşturulmuştur.

Panel veri analizi uygulamasında, öncelikle birim ve zaman etkilerinin tespiti yapılmış, daha sonra tespit edilen etkilerin sabit ya da tesadüfi etkiler modellerinden hangisi ile tahmin edileceğine karar verilmiştir. Verilen kararlar doğrultusunda tahmin edilen modeller teşhis istatistikleri (otokorelasyon, değişen varyans ve yatay-kesit bağımlılığı gibi problemler) açısından test edilmiş ve olası problemlere karşı litaretürde kullanılan uygun tahmincilerle nihai model tahminleri yapılmıştır. Modellerin çoğunun tesadüfi etkiler tahmincisi kullanılarak tahmin edilmesinin uygun bulunduğu görülmüştür. Ayrıca modellerin çoğunda, otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı problemleri tespit edilmiş ve bu problemlere uygun tahmincilerle modeller tahmin edilmiştir. Tahminlerin sonucunda, iktisadi beklentilerle ekonometrik bulgular karşılaştırılarak her bir değişkenin yorumlamaları yapılmıştır.

Çalışma sonucunda, özetle İBBS-2 bölge düzeyinde iç göç olgusunu açıklamakta ekonomik değişkenlerin sosyal değişkenlere göre daha ağır bastığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda, özellikle kişi başına düşen gayrisafi katma değer, sanayi sektöründe kullanılan elektrik miktarı ve traktör sayısının göçü etkilemede önemli ekonomik değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Kişi başına düşen gayri safi katma değer değişkeni, göç alma ve net göç eğilimlerini beklenen yönde yani pozitif olarak ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu anlamda, kişi başına gayri safi katma değer değişkeni, bölge düzeyinde göç eğilimi açıklamakta güvenilir bir değişken olarak kullanılabilir. Sanayi sektöründe kullanılan elektrik miktarı değişkeninin ise göç eğilimlerini açıklamada güvenilir şekilde kullanılabilir bir değişken olduğu anlaşılmaktadır. Verilen göç ve alınan göç eğilimlerinin açıklanmasında istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen yönde etki ettiği anlaşılmaktadır. Traktör sayısının da,

sanayi sektöründe kullanılan elektrik miktarı değişkenine benzer olarak, göç eğilimlerinin açıklanmasında güvenilir şekilde kullanılabilir bir değişken olduğu anlaşılmaktadır. Verilen göç, alınan göç ve net göç eğilimlerinin tamamının açıklanmasında istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen yönde etki ettiği anlaşılmaktadır.

Bu bulgunun yerli ve yabancı literatürle uyumlu olduğu gözlenmiştir. Diğer taraftan, beklenenin aksine işsizlik oranı ve enflasyon gibi ekonomik değişkenlerin bölge düzeyinde göç eğilimlerini etkilemede yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Özellikle, işsizlik oranı değişkeninin göç alma eğiliminde etkili olmadığı, ancak göç verme ve net göç hızını etkileme konusunda istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. İşsizlik oranının, göç verme eğilimini pozitif olarak ve net göç hızını negatif olarak etkilemesi beklenirken, uygulama sonuçlarında tam tersi bulgulara ulaşılmıştır. Bu anlamda, göç eğilimlerini açıklamakta kullanılmasında çekinceli yaklaşılacak bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Göç eğilimlerini açıklamakta kullanılmasında çekinceli yaklaşılacak bir başka değişkenin TÜFE olduğu anlaşılmaktadır. Verilen, alınan ve net göç eğilimlerini beklenen işaretinde olmasına karşın, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkileme gücüne sahip değildir.

Her ne kadar ekonomik değişkenler kadar iç göç üzerinde etkili olmasalar da, sosyal değişkenler kapsamında modele dahil edilen hastane yatak sayısı, yol uzunluğu ve öldürme oranları değişkenlerinin göç eğilimini açıklamada başarılı olan sosyal değişkenler olduğu söylenebilir. Bu değişkenler, alınan göç modellerinde beklenen işaretlerinde ve istatistiksel olarak anlamlı olarak bulunmuştur. Diğer taraftan, okullaşma, otomobil sayısı ve öldürme değişkenleri verilen göç modellerinde göç eğilimini açıklamakta başarılı oldukları gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. (2006). *Bitmeyen Göç*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abay, C., Olhan, E., Türkekul, B., Uysal, Y., & Yavuz, F. (2005). Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim. *Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 1*, 63-80.
- Acar, O., & Kıyılar, M. (2012). Ülkemizde Tasarruf Oranlarını Etkileyen Faktörler ve Bölgeler Arası Tasarruf Alışkanlıklarının Tespiti Üzerine Bir Araştırma. *İşletme İktisadî Enstitüsü Yönetim Dergisi*, (73).
- Adaman, F., & Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondulu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Bkz. Http://Ec. Europa. Eu/Employment_Social/Social_Inclusion/Docs/2006/Study_Turkey_Tr. Pdf*.
- Akan, Y., & Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi; Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Ekin Yayınları.
- Akarca, A. T., & Tansel, A. (2012). *Southwest as the New Internal Migration Destination in Turkey* (No. 6627). Discussion Paper Series, 6627: 1-17.
- Akdemir, B. (2010). “Küresel Rekabet Ortamında İnsan Kaynakları Yönetiminin Değişen Rolü: Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (49).
- Akgüngör, S., & Kuştepe, Y. R. (2010). *Bölgesel Sanayi Üretimi ve Karayolları Altyapı Harcamaları*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Akgür, Z. G. (1997). *Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik:(1970-1993)* (Vol. 201). Tc Kültür Bakanlığı.
- Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2573, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul, 23.
- Akşit, B. (1998). *İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış, Türkiye’de İçgöç*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Akşit, B. (1999). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler”. *Oya Baydar (Der.)*. 75.
- Aktar, A. (1990). *Kapitalizm, Az Gelişmişlik ve Türkiye’de Küçük Sanayi* (Vol. 5). Afa Yayınları.
- Altıntaş, H. (2003). Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(5).
- Aral, S., & Cevger, Y. (2000). Türkiye’de Cumhuriyetten Günümüze İzlenen Hayvancılık Politikaları. *Türkiye-2000 Hayvancılık Kongresi Tebliği*. Ankara, 46-56.
- Arı, O. (1960). *Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı, 1950-51’de Bursa’ya İstanbul’da İskan Edilenlerin İntibakı ile ilgili Sosyolojik Araştırma*, Ankara: Rekor Matbaası.
- Arora, S. (2001). “Health, Human Productivity, and Long-Term Economic Growth”. *Journal Of Economic History*, 61(3). 699-749.
- Ataay, F. (2001). “Türkiye Kapitalizminin Mekânsal Dönüşümü”. *Praksis*, 2, 53-96.
- Ataay, F. (2004). “Türkiye’de Kentsel ve Bölgesel Gelişme Dinamikleri (1923-2000)”. *Küreselleşme Kıskaçında Kent ve Politika*, 5-62.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Coğrafyası*, 4.Baskı, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi,
- Ayata, S. (1986). Economic Growth And Petty Commodity Production İn Turkey. *Social Analysis*, 79-92.
- Ayata, S. (1989). “Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman”. *Toplum ve Bilim*, 46(47). 101-127.
- Bahar, O., & Bingöl, F. K. (2010). “Türkiye’de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2). 43-61.
- Bakir, C., & Öniş, Z. (2010). “The Regulatory State And Turkish Banking Reforms İn The Age Of Post-Washington Consensus”. *Development And Change*, 41(1). 77-106.

- Baltagi, B. H. (2002). *Econometric Analysis of Panel Data*. Wiley, 3rd ed.
- Baltagi, B. H (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Wiley, 3rd ed.
- Başel, H. (2013). *Sosyal Politika Açısından İçgöçler: Sivas'tan İstanbul'a Göç Örneği*, (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Başel, H. (2010). "İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (51).
- Başel, H. (2011). "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53).
- Bauer, T. K., & Zimmermann, K. F. (1999). *Assessment of possible migration pressure and its labour market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe. IZA Research Report*, No. 3.
- Bayraç, H. N. (2003). "Yeni Ekonomi'nin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1).
- Bayramoğlu, S. (2005). "Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi". *İçinde M. Turan (Der.) Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Ankara: Paragraf Yayınevi, 35-120.
- Beals, R. E., Levy, M. B., & Moses, L. N. (1967). "Rationality and Migration in Ghana". *The Review of Economics and Statistics*, 480-486.
- Benhabib, J., & Spiegel, M. M. (1994). "The Role Of Human Capital in Economic Development Evidence From Aggregate Cross-Country Data". *Journal Of Monetary Economics*, 34(2). 143-173.
- Bentolila, S., & Dolado, J. J. (1991). "5 Mismatch And Internal Migration in Spain, 1962-861". *Mismatch And Labour Mobility*, 182.
- Berkes, N., & Kuyaş, A. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Vol. 117). Yapı Kredi Yayınları.
- Berköz, L. (2010). "Yabancı Yatırımların Yer Seçimini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği". *İtüdergisi/A*, 6(2).
- Bhandari, P. (2004). "Relative deprivation and migration in an agricultural setting of Nepal". *Population and Environment*, 25(5).

- Bilgiç, D. E. (2008). “Kentleşme Sürecinde Konut Olgusunun Geçirdiği Değişimler Çerçevesinde Yukarı Değirmendere-Çarşıiç”, *Megaron*, 3(2)
- Bilgiç, M. S., & Akyürek, S. (2012). *Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algular*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Borjas, G. (2008). “Chapter 9: Labor Mobility”. *Labor Economics*, 321-360.
- Borjas, G. J. (1989). “Economic Theory and International Migration”, *International Migration Review*, Special Silver Anniversary Issue, 3-23
- Braudel, F. (1995). *A History of Civilizations*, çev. R. Mayısne, Newyork: Penguin Books.
- Bulow, J. I., & Summers, L. H. (1986). “A theory of dual labor markets with application to industrial policy, discrimination and Keynesian unemployment”. *Journal of Labor Economics*, 4(3).
- Bülbül, S., & Köse, A. (2010). “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle İncelenmesi”. *İstanbul Üniv İşletme Fak Derg*, 39(1). 75-94.
- Cadwallader, M. (1992). *Migration and Residential Mobility: Macro and Micro Approaches*, London: The University of Wisconsin Press, 3.
- Cai, F., & Wang’f, M. (2012). Labor Migration And Income Inequality. *Growth With Inequality: An International Comparison On Income Distribution*, 3, 313.
- Castles, S. ve Miller M. J. (2003). *The Age of Migration*, Third Edition, Palgrave Macmillan, UK, 10-12.
- Cebula, R. J. (2005). “Internal migration determinants: Recent evidence”. *International Advances in Economic Research*, 11(3). 267-274.
- CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu (CHP-SPÇG). (1999) “Doğu ve Güneydoğu bölgesinden göç- ön rapor”, içinde, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Baydar, O. (ed.). Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 334-341.
- Ciarniene, R., & Kumpikaite, V. (2011). “International Labour Migration: Students Viewpoint”. *Engineering Economics*, 22(5). 527-533.

- Coulombe, S. (2006). "Internal Migration, Asymmetric Shocks, and Interprovincial Economic Adjustments in Canada". *International Regional Science Review*, 29 (2). 199-223.
- Criss, N. B. (1995). The Nature Of PKK Terrorism in Turkey. *Studies in Conflict & Terrorism*, 18 (1). 17-37.
- Çabuk, N. (2003). Güney Doğu Anadolu'da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih*.
- Çağlayan, S. (2011). "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17).
- Çakır, S. (2011). "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme". *Sosyal Bilimler Dergisi*, (24). 129-142.
- Çakır, S. (2011). "Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23). 209-222.
- Çakmak, U. (2007). "Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi". *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1). 1-21.
- Çelik, F. (2006). "İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, 149-170.
- Çelik, F. (2007). "Türkiye'de İç Göçler: 1980-2000". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1). 87-109.
- Çelik, F. (2013). İç Göçler: Teorik Bir Analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2).
- Çiçek, M. (2005). "Türkiye'de Bölgesel Dengesizlikler Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk İdare Dergisi*, (449). 113-137.
- Danielson, M. N., & Keles, R. (1985). *The Politics Of Rapid Urbanization: Government And Growth in Modern Turkey*. New York, New York/London, England, Holmes And Meier.
- DaVanzo, J. (1981). "Microeconomic Approaches to Studying Migration Decisions." in *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel*

Studies in Developed and Developing Countries, edited by R.W. Gardner, New York:, Pergamon Press.

- De Haas, H. (2007). "North-African Migration Systems: Evolution, Transformations and Development Linkages". *International Migration Institute*, 6, 5-6.
- De Haas, H. (2010a). Migration transitions: a theoretical and empirical inquiry into the Developmental Drivers of International Migration. *International Migration Institute*, 24.
- De Haas, H. (2010b). "Migration And Development: A Theoretical Perspective1". *International Migration Review*, 44 (1). 227-264.
- De Santis, R. A. (2003). "The Impact Of A Customs Union With The European Union On Internal Migration in Turkey". *Journal Of Regional Science*, 43 (2). 349-372.
- Deichmann, J., Karidis, S., & Sayek, S. (2003). "Foreign Direct Investment in Turkey: Regional Determinants". *Applied Economics*, 35 (16). 1767-1778.
- Demir, G. (1997). "Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısık İlçesi Örneği", *Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı*, DİE yayın No: 2046, Ankara, 85.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2005). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu*, Türkiye 2005.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2008). *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*. DPT, Ankara.
- DeWaard, J., Kim, K., & Raymer, J. (2009). "International Migration Systems: Evidence from Harmonized Flow Data". *Center for Demography and Ecology*.
- DİE, (1988). 1985 Nüfus Sayımı (illere göre): *Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE Yayınları.
- DİE, (1989). 1985 Nüfus Sayımı (Türkiye Geneli): *Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE Yayınları.
- DİE, (1993). 1990 Nüfus Sayımı (Türkiye Geneli): *Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE Yayınları.

- DİE, (1994). 1990 *Nüfus Sayımı (illere göre): Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE Yayınları.
- DİE, (1997). 1990 *Nüfus Sayımı: Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE Yayınları.
- DİE, (1999). 1997 *Genel Nüfus Tespiti (idari bölünmüş)*. DİE Yayınları.
- DİE, (2002). 2000 *Nüfus Sayımı (illere göre); Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE Yayınları.
- DİE, (2003). 2000 *Nüfus Sayımı (Türkiye Geneli): Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE Yayınları.
- DİE, (2004). 2004 *Türkiye İstatistik Yıllığı*, DİE Yayınları.
- Doğan, M. (2010). *Türkiye’de İçgöçü Belirleyen Etkenlerin 1980-2000 Döneminde Panel Veri Analizi İle İncelenmesi*. (Basılmamış Uzmanlık Tezi). Ankara: TÜİK.
- Doğruel, F., & Doğruel, A. S. (2003). Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme. *Ah Köse, F. Şenses ve Erinç Yeldan (Der.). Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları*, 287-318.
- Doh, R. (1983). “Inter-Provincial Migration in Turkey and its Socio-Economic Background: a Correlation Analysis”. *Nufusbilim Dergisi*, 6, 49-61.
- Duben, A. (1982). “The Significance Of Family And Kinship İn Urban Turkey”. *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, 73-99.
- Durugönül E. (1997). “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, Kasım 1996*, Mersin, DİE Yayın No:2046, Ankara.
- Durungöl, E. (2002). “Göç Yolları”, *Görüş Dergisi*, sayı 51, 38-47.
- Ekinci, K., & Sayılı, M. (2010). “Tarım Arazilerinin Parçalanmasını Önlemeye Yönelik Mevzuat Üzerine Bir İnceleme”. *Goü, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27(2). 121-129.
- Eldem, V., (1970). *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ensaroğlu, Y., Ete, H., Gür, B. S., Karagöl, E. T., & Ulutaş, U. (2014). *2013’te Türkiye*. Seta.

- Erarı, F. (2001). "Türkiye’de Göç ve Kentleşme," *Standart Dergisi*, 40(475). 78-85.
- Ercilasun, M., Gencer, E. A. H., ve Ersin, Ö. Ö. (2011). "Türkiye’deki İç Göçleri Belirleyen Faktörlerin Modellenmesi", *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı*, Bişkek – Kırgızistan 2011, 319-324.
- Erhard, F. (1994). *Population Policy in Turkey*, Hamburg: Deutsches Orient Institut.
- Erman, T. (2004). "Gecekondu Çalışmalarında. Öteki’olarak Gecekondu Kurguları" *European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue No.*
- Erman, T. (2009). "Gecekondu Çalışmalarında’öteki’olarak Gecekondu Kurguları". *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences On Contemporary Turkey*, (1).
- Eroğlu, Ö., & Özdamar, G. (2006). "Türk İmalat Sanayiinin Rekabet Gücü ve Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir İnceleme". *Akdeniz Üniversitesi İibf Dergisi*, 11, 85-104.
- Faroghi, S. (2000). *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, çev. N. Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Fidan, H., Kırıl, T., Özçelik, A., 1995. Türkiye’de Tiftik Üretimi ve Ankara İlinde Tiftik Üreten Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995.
- Fields, G. S. (1982). "Place-to-place migration in Colombia". *Economic Development and Cultural Change*, 539-558.
- Filiztekin, A., & Çelik, M. A. (2010). "Türkiye’de Bölgesel Gelir Eşitsizliği (Regional Income İnequality in Turkey)". *Megaron*, 5(3). 116-127.
- Foot, D. K., & Milnet, W. J. (1990). "Serial Correlation in Multiregional Models". *Journal of regional science*, 30 (4). 505-513.
- GAP Bölgesinde Göç Hareketleri (1993). T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Geray, C. (1962). *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler (1023-1963)*. Türkiye İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No: 4, Ankara.

- Greenwood, M, J. (1969). "An Analysis of the Determinants of Geographic Labor Mobility in the United States." *The Review of Economics and Statistics*, ABD, 189-194.
- Gökhan, A. ve Filiztekin, A. (2008). "The Determinants Intergral Migration in Turkey", *International Conference On Policy Modeling (Ecomod 2008)*. Brussels, Belgium, Ecomod Pres.
- Gujarati, N, D. (2006). *Temel Ekonometri*. Çev. Ü. Şenesen ve G. Şenesen. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gulyani, S., Bassett, E. M., & Talukdar, D. (2012). Living Conditions, Rents, and Their Determinants in The Slums Of Nairobi and Dakar. *Land Economics*, 88 (2). 251-274.
- Güleç, B. (2009). *Rural-Urban Migration And Unemployment: Evidence From Turkey*, Master Thesis, Middle East Technical University The Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Güleç, S. (2008). "1945-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Refah Devleti". *Yerel Siyaset*, (31).
- Güllüpnar, F. (2012). "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme". *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).
- Gültekin, S. (2012). "Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Tarım Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 5(9).
- Gündüz, A. Y. (2013). "Türkiye'de Azgelişmiş Bölgelerin Kalkındırmasında Bölgesel Kalkınma Ajansları ve TRB1 Bölgesi". *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi/Journal of Economics And Administrative Sciences*, 27(2).
- Gür, T.H., & Ural, E. (2004). "Türkiye'de Kentlere Göçün Nedenleri". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1). 23-38.
- Gürbüz, M. (1991) 1980-1990 *Türkiye Tarımı (Sempozyum)*. TMMOB Yayını, 7-9, Ankara.

- Güreşçi, E. (2010). "Köyden Kente Göçün Köydeki ve Kentteki Yansımaları: Akpınar Köyü Üzerine Bir Değerlendirme". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*,2(2). 47-55.
- Güreşçi, E. (2011). "Türkiye’de Kentten-Köye Göç Olgusu". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1). 77-86.
- Güreşçi, E. (2013). "Türkiye’de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi/The Effect On Family Of Rural Migration In Turkey". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17). 149-161.
- Görmezöz, G. (2011); "Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi," *İstihdamda 3İ Dergisi*, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 3, 38-43.
- Hasanoğlu, M., & Aliyev, Z. (2009). "Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları". *35 Sayıştayın Denetim Kapasitesini Güçlendirme Projesi*, 81.
- Hayami, Y., & Ruttan, V. W. (1971). *Agricultural Development: An International Perspective*. Baltimore, Md/London: The Johns Hopkins Press.
- Haug, S. (2008). "Migration Networks and Migration Decision-Making". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(4). 585-605.
- Hubendick, B. (2008). "Industrialization And Urbanization". *The Global Environment: Science, Technology And Management*, 657-670.
- Jennissen, R. P. W. (2004). *Macro-Economic Determinants of International Migration in Europe*. Rozenberg Publishers.
- İlcan, S. M. (1994). "Peasant Struggles And Social Change: Migration, Households And Gender İn A Rural Turkish Society". *International Migration Review*, 554-579.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, N. M. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ., & Aydınğün, İ. (1998). "Türkiye’de İç Göç ve İç Göçün İşçi Hareketine Etkisi". *Türkiye’de İç Göç*.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, I. (1999). "Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri", Oya Baydar (der.). *75 Yılda Köylerden Şehirler İçinde*, s. 249-259, Tarih Vakfı, İstanbul.

- Işık, Ş. (2009). “Türkiye’de Eğitim Amaçlı Göçler”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1). 27-37.
- İşyar, Y. (2010). “Yetersiz Beslenme Sorunu Karşısında Hayvancılığın Durumu”. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi/Journal of The Faculty of Agriculture*, 7(4).
- Kaçmazoğlu, H. B. (1998). *Demokrat Parti Dönemi: Toplumsal Tartışmaları* (Vol. 22). Birey Yayıncılık.
- Kalashnikov, V., Kalashnykova, N., Rojas, R. L., Muños, M. M., Uranga, C., & Rojas, A. L. (2008). “Numerical Experimentation With a Human Migration Model”. *European Journal of Operational Research*, 189(1). 208-229.
- Kaplan, G., & Schulhofer-Wohl, S. (2012). *Understanding The Long-Run Decline In Interstate Migration* (No. W18507). National Bureau Of Economic Research.
- Karagöz, K. (2007). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005”. *Journal of Yaşar University*, 2(8). 927-948.
- Karagöz, K. (2011). “Göç–Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli”. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 55-68.
- Karasu, M. A. (2005). “Türkiye’de Konut Sorununun Çözümünde Farklı Bir Yaklaşım; Belediye-Toplu Konut İdaresi-Konut Kooperatifleri İşbirliği Modeli”. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Karasu, M. A. (2008). “Türkiye’de Kentleşme Dinamiklerinin Suça Etkisi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(4). 255-281.
- Kau, J. B., & Sirmians, C. F. (1977). The Influence Of Information Cost And Uncertainty On Migration: A Comparison Of Migrant Types*. *Journal of Regional Science*, 17(1). 89-96.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye’de İç Göçler: Bütünleşme mi Geri Dönüş mü? (İstanbul, Diyarbakır ve Mersin)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kaya, M. (2003); “Beyin Göçü / Erozyonu,” *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2.

- Kaya, K. (2007). *Bölgesel Kalkınmada Yeni Bir Model; Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Atılım Üniversitesi.
- Kaya, M. (2012). “Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2). 111-130.
- Kayıkçı, S. (2005). “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar”. *Türk İdare Dergisi*, 448.
- Kaymakçı, M., Eliçin, A., Tuncel, E., Pekel, E., Karaca, O., Işın, F., ... & Sönmez, R. (2000). Türkiye’de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği. *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, 17-21.
- Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler, 1929-2001*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Keleş, İ. (1997). “Türkiye’de Göç Eğilimleri ve Şehirleşme Süreci”. *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 357.
- Keleş, R. (1984). *Kentleşme Ve Konut Politikası: Kentbilim İlkeleri* (Vol. 540). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Keleş, R. (2012). “Kentleşme Politikası”, Ankara: İmge Yayınevi.
- Keleş, R. (2012). “Kentleşmenin Mali Sorunları”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 25.
- Keskin, H. (1998). “Die rechtlichen und politischen Rahmenbedingungen der Einwanderung und die Grundlagen einer zukunftsorientierten Einwandererpolitik in der Bundesrepublik Deutschland” *Türkische Migranten in der Bundesrepublik Deutschland-Federal Almanya’da Göçmenler*, Band I, Frankfurt: Dağyeli Verlag.
- Kjeldsen-Kragh, S. (2002). *International economics: trade and investment*. Copenhagen Business School Press DK.
- Trefler, D. (1997). *Immigrants and Natives in general equilibrium trade models* (No. w6209). National Bureau of Economic Research.
- Kıray, M. B. (1984). “Büyük Kent ve Değişen Aile”. *Türkiye’de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler*, Ankara-1984.

- Kocaman, T. (1998). "Türkiye'de İç Göçler-İller Arası Kır-Kent Göçleri Ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-1990)". *Die, Türkiye'de Tarımsal Yapı ve İstihdam*, 45-94.
- Kocaman, T. (2008). *Türkiye'de İç Göçler Ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*. TC Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı.
- Köse, S. (2002). "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", *Planlama Dergisi 42. Yıl Özel Sayı*, DPT, Ankara.
- Köse, S. C. (2013). "Müzakereci Demokrasi Kuramı ve Toplumsal ve Politik Dönüşümün İmkânları: Kürt Açılımı Üzerine Bir İnceleme". *Spectrum: Journal of Global Studies*, Pp-89.
- Köse, S., Konur, F., & Eser, U. (2012). "Türkiye'de Bölgesel Gelişmişlik Farkları: Bir Veri Zarflama Analizi (Düzyey-2 Bölgeleri)". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10-2). 77-97.
- Krueger, A. O. (1997). *Trade Policy And Economic Development: How We Learn*(No. W5896). National Bureau Of Economic Research.
- Kubursi, A. (2006). "The Economics of Migration and Remittances Under Globalization". *Full and Productive Employment and Decent Work-Dialogues at the Economics and Social Council. New York*, 159-174.
- Kumpikaite, V., & Zickute, I. (2012). "Synergy of Migration Theories: Theoretical Insights". *Engineering Economics*, 23(4). 387-394.
- Kurt, H. (2003). *Türkiye'de Kent-Köy Çelişkisi*. Siyasal Kitabevi.
- Kurt, H. (2014). "Türkiye'de Kent-Köy ve Kentli-Köylü Algısı Üzerine Bir Araştırma". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6).
- Kurtuluş, H. (2006). "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak". *Merkezi Yönetim Seviyesinde Planlamanın Geçmiş Geleceği Feral Eke "Koruma Siyasal Bir Silahtır" Gönül Tankut Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak*, 49.

- Lepak, D. P., & Snell, S. A. (1999). "The Human Resource Architecture: Toward A Theory Of Human Capital Allocation And Development". *Academy of Management Review*, 24(1). 31-48.
- Liebig, T. (2003). *Migration Theory From a Supply-Side Perspective*. Research Institute for Labour Economics and Labour Law. Discussion Paper, No. 92.
- Lokshin, M., Bontch-Osmolovski, M., & Glinskaya, E. (2010). "Work-Related Migration And Poverty Reduction in Nepal". *Review of Development Economics*, 14 (2). 323-332.
- Marcus, A. (2010). *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, İstanbul: İletişim Yayınları,.
- Martin, P. (2003). *Economic İntegration and Migration: The Mexico-US case*(No. 2003/35). WIDER Discussion Papers//World Institute for Development Economics (UNU-WIDER)
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). "Theories of International Migration: a Review and Appraisal". *Population and Development Review*, 431-466.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (2014). "Uluslararası    ". *G    Dergisi*, 1(1). 11-46.
- Matsuyama, K. (1992). "Agricultural Productivity, Comparative Advantage, And Economic Growth". *Journal Of Economic Theory*, 58(2). 317-334.
- Mcmillan, M. S., & Rodrik, D. (2011). *Globalization, Structural Change And Productivity Growth* (No. W17143). National Bureau Of Economic Research.
- Mills, E. S., & Tan, J. P. (1980). "A Comparison Of Urban Population Density Functions İn Developed and Developing Countries". *Urban Studies*, 17(3). 313-321.
- Milne, W. J. (1993). "Macroeconomic İnfluences On Migration". *Regional Studies*, 27(4). 365-373.
- Morgil, O. (2003). "Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri". *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1). 1-14.

- Mortan, K. (1993) *Tatbiki İktisat*, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No: 657/325.
- Munro, J. M. (1974). "Migration in Turkey". *Economic Development And Cultural Change*, 22(4). 634-653.
- Mutlu, S. (1990). "Bölgesel İç ticaret Hadleri, Kırsal Refah ve İç Göçler". *Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1). 69-87.
- Newman, A. R. (1981). A test of the Okun-Richardson model of internal migration. *Economic Development and Cultural Change*, 295-307.
- Nişanyan, S. (2009). Sözlerin Soyağacı; Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, 4. Baskı, s. 212, Everest yayınları.
- Okun, B., & Richardson, R. W. (1961). "Regional Income Inequality And Internal Population Migration". *Economic Development And Cultural Change*, 9(2). 128-143.
- Ozankaya, Ö. (1971). *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür* (P. 227). Ankara, Sbf Yay.
- Önder, H., & Şenses, F. (2005). "Türkiye’de Yoksulluk Ve Yoksulluk Düşüncesi". *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar, Burak Ülman ve İsmet Akça (Der.). Bağlam, İstanbul*, 199-221.
- Örnek, İ. (2008). "Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği". *Aü Sbf Dergisi*, 63(2). 199-207.
- Özdal, B. (2008). "Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Süreci Bağlamında Avrupa Birliği’nin Göç Politikası ve İ..." *Is, Guc: The Journal Of Industrial Relations & Human Resources*, 10(3).
- Özdemir, H. (2012). "Türkiye’de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Akademik Bakış Dergisi*, (30). 1-18.
- Özer, A. (1990). *Güneydoğu Anadolu ve Gap Gerçeği: Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlar* (Vol. 1). Damar Yayınları.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Ekin Kitabevi.

- Özgür, E.M. (1998). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, Ankara: GMC Yayınları.
- Özgür, E.M. (1999). “Türkiye’de İl İçi Göçler Hakkında Düşünceler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 39(1-2). Ankara.
- Özmucur, S., & Silber, J. (2002). “Spatial Income Inequality in Turkey and the Impact of Internal Migration”. İnt. Erişim: <http://62.237.131.23/conference/conference-2002-2/papers/s%FCleyman> (Vol. 20, p. Ozmucur).
- Öztürk, M. (2010). “Türkiye’de İç Göçe Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (52).
- Öztürk, M. Ve Altuntepe, N. (2008). “Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma”. *Journal Of Yasar University*, 3(11). 1587-1625.
- Öztürk, N. (2005). “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü”. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 1(1). 27-44.
- Öztürk, N. (2012). “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3). 107-127.
- Öztürk, S., & Çelik, K. (2009). “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”. *Akdeniz Üniversitesi Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, S, 2, 91-95.
- Pack, J. R. (1973). “Determinants Of Migration To Central Cities”. *Journal of Regional Science*, 13(2). 249-260.
- Pazarlıoğlu, M, V. (2001). “1980-1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması”, *V. Uluslararası Ekonomi ve İstatistik Sempozyumu*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Pazarlıoğlu, M. V. (2007). “İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi”. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1). 121-135.
- Piore, Michael J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polat, D. (2007). *Ağrı Alt Bölgesi’nde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) Gelir Dağılımı ve Göç (Bir Uygulama)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

- Puga, D. (1999). "The Rise And Fall Of Regional Inequalities". *European Economic Review*, 43(2). 303-334.
- Ramin, T. (1988). "A regression Analysis of Migration To Urban Areas of a Less-Developed Country: The Case of Iran". *The American economist*, 26-34.
- Rebhun, U. ve Sidney, G. (2009); "Dynamics of Internal Migration Determinants for American Jews, 1985-1990 and 1995-2000," *Popul Res Policy Rev.*, Cilt 28, 143-167.
- Roberts, B.(1978). *Cities of Peasants*, Sage, Londra.
- Rwamatwara, E. (2005). "Forced Migration in Africa: A Challenge to Development," *Vienna Journal of African Studies*, Cilt 5, Sayı 8, s. 173-191.
- Rogers, A. (1967). A regression Analysis of Interregional Migration in California. *The Review of Economics and Statistics*, 262-267.
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, 3. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, 16. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sağlam, S. (2006). "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme". *Hütab*, 2(5). 33-44.
- Savaşkan, Fatih (2007); *Uluslararası Göç*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Schiller, N. G., & Simsek-Caglar, A. (2011). *Locating Migration: Rescaling Cities And Migrants*. Cornell Univ Pr.
- Schultz, T. W. (1961). "Investment in Human Capital". *The American Economic Review*, 51(1). 1-17.
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye'de Kentleşme*. Kültür Bakanlığı.
- Serin, N. (1963). *Türkiye'nin Sanayileşmesi* (Vol. 167). Sevinç Matbaası.
- Sezen, S. (1999). *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama* (No. 293). Türkiye ve Orta Dogu Amme Idaresi Enstitüsü.
- Sjaastad, L. A. (1962). "The Costs and Returns of Human Migration". *The Journal of Political Economy*, 80-93.

- Sönmez, A. (2008). "The Effects Of Violence And Internal Displacement On Rural-Agrarian Change İn Turkey". *Rural Sociology*, 73(3). 370-413.
- Sönmez, M. E., & Avcı, S. (2011). "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kalkınmayı Geciktiren Beşeri Kökenli Sorunların Gökusu Çayı Havzası (Adıyaman) Özelinde Değerlendirilmesi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2).
- Stark, O. (1984). "Rural-to-Urban Migration in LDCs: a Relative Deprivation Approach". *Economic Development and Cultural Change*, 32(3). 475-486.
- Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). "The New Economics Of Labor Migration". *The American Economic Review*, 75(2). 173-178.
- Stark, O. (1991). *The Migration Of Labor*. Oxford: Blackwell
- Stock, J.H., Watson, M.W (2011). (Çeviren: Saraçoğlu, Bedriye). *Ekonometriye Giriş*, 351-364.
- Stouffer, S. A. (1940). "Intervening Opportunities: a Theory Relating Mobility and Distance". *American Sociological Review*, 5(6). 845-867.
- Sümer, G. Ç., & Özcan, A. (2011). "Türkiye'de Kalkınmada Öncelikli Yörelere Politikası Ve Kentleşme Üzerine Etkileri". *The Proceedings of Ist*, 101.
- Şahin, C. (2001). "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisi İlişkin Kuramsal Bir İnceleme". *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2). 57-67.
- Şimsek, Y. (2008). *Impact Of Terrorism On Migration Patterns İn Turkey*. (Doktora Tezi). Virginia Commonwealth University
- Tachau, F., & Heper, M. (1983). The State, Politics, And The Military İn Turkey. *Comparative Politics*, 17-33.
- Tao Yang, D., & Zhou, H. (1999). Rural-Urban Disparity And Sectoral Labour Allocation İn China. *The Journal of Development Studies*, 35(3). 105-133.
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, 475-493.
- Taştan, A. (1993). *Göç ve Din: Sosyo-Kültürel Değişme ve Kimlik Sorunu Çerçevesinde Kayseri'nin Ömerhacılı Köyünden Yurtdışına İşçi Göçü Olayının Göçmen*

İşçilerin Dini Yaşayışlarına Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, (Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taş, A. & Özcan S. (2013). “Türkiye’de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri”. *International Conference On Eurasian Economies*, 289-298.

Taşkın, Ş. & Atak, N. (2004). “Bebek ve Çocuk Ölümünün Değerlendirilmesi: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması”. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(1).

Taymaz, E., & Suiçmez, H. (2005). *Türkiye’de Verimlilik, Büyüme ve Kriz*. Milli Produktivite Merkezi.

Tekeli, İ. ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Tekeli, İ. (1998). “Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, *Türkiye’de İç Göç*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı: 7-21.

Tekeli, İ. (2008). *Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları* (Vol. 2). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Todaro, M. P. (1969). “A Model Of Labor Migration And Urban Unemployment in Less Developed Countries”. *The American Economic Review*, 59(1). 138-148.

Todaro, M. (1980). “Internal Migration İn Developing Countries: A Survey”. *Inpopulation And Economic Change in Developing Countries* (Pp. 361-402). University Of Chicago Press.

Topbaş, F., ve Tanrıöver, B. (2009). “Türkiye’de İç Göç Akımları Üzerine Bir Çalışma: Lowry Hipotezi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1). 93-104.

Tuncer, İ., & Özüğurlu, Y. (2004). *Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Sektörel Üretkenlik Analizleri: Bölgesel Karşılaştırmalar, 1980-2000* (No. 2004/24).

Tüfekçi, S. (2003). *Kırsal Kesimlerden Büyükşehirlere Göç ve Göçün Aile Yapısında Meydana Getirdiği Değişiklikler: İstanbul Örneği* (Doctoral Dissertation), Sosyal Bilimler.

- TÜİK (Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu) (2008). *İstatistiksel Bölgelerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı*, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=161.
- TÜİK (2005). *Genel Nüfus Sayımı ve HÜNEE 2003 Nüfus ve Sağlık Araştırması Sonuçlarına Dayalı Yapılan Nüfus Tahminleri*, Türkiye İstatistik Kurumu, Basılmamış Yayın, Ağustos 2005.
- TÜİK (Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu) (2011). *Türkiye’de Sayım Yıllarına Göre Nüfus*, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=202.
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları: Urbanization And Urban Functions in Turkey* (Vol. 72). Edebiyat Fakültesi Matbaası
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2006). *Beşeri Coğrafya: İnsan. Kültür. Mekan*. Çantay Kitabevi. 307.
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Büyük Türkçe Sözlük*, Erişim Tarihi: 15.06.2013 <http://www.tdk.gov.tr>.
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Güncel Türkçe Sözlük*, Erişim Tarihi: 01.07.2013 <http://www.tdk.gov.tr>.
- Türkdoğan, O. (2011). “Kimlik-Göç-Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği”. *Sosyoloji Konferansları*, (36). 1-14.
- Tütüncü, E., (2005) Doğu ve Güneydoğu Kalkınma Programı Projesi, Proje no: 2.7 (<http://www.enistutuncu.nom.tr>, 08.08.2005).
- United Nations, (2013). *International Migration Report*
- Uşul, A. R., & Kılıç, L. (2003). *Türk Siyasal Hayatı*. Anadolu Üniversitesi.
- Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2). 1-16.
- Uysal, M., & Aktaş, S. (2011). “Sıralı Regresyon Analizi ile Türkiye’deki iç Göçleri Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3). 191-200.

- Wang, Z. (2010). "Self-Globalization—a New Concept in the Push-and-Pull Theory". *In Sustainability, Development and Global Citizenship: for Education and Citizenship 2010 Conference*. London, 15-17.
- Wansbeek, T. and Kapteyn, A. (1989). Estimation of the Error Components Model with Incomplete Panels. *Journal of Econometrics*, 41, p. 341-361.
- Well, D. N. (2007). "Accounting For The Effect Of Health On Economic Growth". *The Quarterly Journal Of Economics*, 122(3). 1265-1306.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Yalçınkaya, N., Yalçınkaya, M. H., & Çılbant, C. (2006). "Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi". *Yönetim ve Ekonomi*, 13(2). 97-118.
- Yamak, R., Yamak, N. (1999). "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İç Göç". *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(1), 16-28.
- Yap, L. (1976). "Internal Migration And Economic Development İn Brazil". *The Quarterly Journal Of Economics*, 90(1). 119-137.
- Yap, L. Y. (1977). "The Attraction Of Cities: A Review Of The Migration Literature". *Journal of Development Economics*, 4(3). 239-264.
- Yapraklı, S. (2011). "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama". *Ekonometri ve İstatistik E-Dergisi*, (5). 67-89.
- Yentürk, N. (2003). *Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler* (Vol. 1). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yerasimos, S. (1976). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Yeşil, A. (1988). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş* (Vol. 114). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yılmaz, E. B., & Terzi, H. (2010). "Türkiye'de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler". *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi/Journal Of Economics And Administrative Sciences*, 22(1).

- Yılmaz, M., Göktürk, İ., & Kök, D. (2007). “Kahramanmaraş’ta 1980 Sonrası Tarım ve Sanayi Politikalarının İçgöç ve Kentsel İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri”. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 12 (9). 319-332.
- Yılmaz, N. (2010b). “Farklılaştırıcı ve Ayrıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48).
- Yılmaz, Ö. (2010a). Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği. *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi/Journal Of Economics And Administrative Sciences*, 15(1-2).
- Yiğit, M. (2010). “Türkiye’de Hayvancılık Sektöründe Üretim ve İhracat İçin Bir Öneri: Organize Hayvancılık Bölgeleri”. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi/Journal Of Economics And Administrative Sciences*, 13(1).
- Yüceşahin, M. M., & Özgür, E. M. (2006). “Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekansal Örüntü”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6(2). 15-35.
- Zeren, F., & Tulumce, S. Y. (2013). “An Analysis Of Internal Migrations On The Basis Of Provinces In Turkey With The Performance Indicators: A Spatial Probit Model”. *Journal of Applied Economic Sciences Quarterly*, 8(3). 286-298.
- Zucconi, M. (1999). *The Kurdish Question And Migration in Turkey*. Graphorama, Rome: Ccs.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Can Ozan TUNCER
Doğum Yeri ve Tarihi	Van - 1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İşletme – Atatürk Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Yönetim ve Organizasyon – Selçuk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, TBMM
Projeler	Van Gölünde Güvenli Mavi Yolculuk Projesi
Çalıştığı Kurumlar	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	canozantuncer@gmail.com
Tarih	26/07/2016